

T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ



TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETİNİN ÖRGÜTLENMESİ
BAĞLAMINDA NEZİHE MUHİDDİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilan GEDİK

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı

EKİM 2023
EKİM

T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ



TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETİNİN ÖRGÜTLENMESİ
BAĞLAMINDA NEZİHE MUHİDDİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilan GEDİK
200011004

0009-0006-1874-6347

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZCAN

İstanbul 2023



**T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü**

Jüri Tez Onay Formu

25.10.2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Bu çalışma 25.10 2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Tezli Yüksek Lisans) Programı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZCAN

Danışman

İstanbul Gedik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selim SEZER

Üye (İmza)

İstanbul Gedik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Can ULSOY

Üye (İmza)

Kapadokya Üniversitesi

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Kadın Hareketinin Örgütlenmesi Bağlamında Nezihe Muhiddin” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim (25/10/2023).

Dilan GEDİK



ÖNSÖZ

Danışmanım olmasına çok sevindiğim, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZCAN hocama teşekkürü bir borç bilirim. Her alanda olduğu gibi eğitim alanında da beni destekleyen ve hep yanımda olan aileme sonsuz teşekkür ederim.

Ekim 2023

Dilan GEDİK



İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT	ix
1. GİRİŞ	1
2. TÜRKİYE’DE KADIN HAREKETİNİN KISA TARİHÇESİ.....	15
2.1. Batıda Kadın Hareketinin Doğuşu	15
2.2. Türkiye’de Kadın Hareketinin Doğuşu ve Gelişme Süreci.....	25
3. KADIN HAREKETİNDE NEZİHE MUHİDDİN’İN YERİ	35
3.1. Nezihe Muhiddin’in Hayatı.....	35
3.2. Nezihe Muhiddin’in Düşünce Çerçevesi.....	41
3.3. Nezihe Muhiddin’in Kadın Hareketine Katkısı	45
4. NEZİHE MUHİDDİN’İN SİYASİ, TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ÇALIŞMALARI.....	52
4.1. Türk Kadınlar Birliği.....	52
4.2. Türk Kadın Yolu Dergisi.....	61
4.3. Nezihe Muhiddin’in Eserleri	72
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	84
KAYNAKLAR	90
ÖZGEÇMİŞ.....	98

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CEDAW	: The Convention on the Elimination of ALL Forms of Discrimination Against Women
G20	: Group of 20
HF	: Halk Fırkası
KADEM	: Kadın ve Demokrasi Derneği
KADER	: Kadın Adayları Destekleme Derneği
KHF	: Kadınlar Halk Fırkası
TKB	: Türk Kadınlar Birliği
TKY	: Türk Kadın Yolu Dergisi
W20	: Women 20

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 4.1: “Biraz da Şaka: Kadın Birliği Siyasi Hayata Karışmaya Karar Verir!” Başlığıyla Yayımlanan Karikatür.....	58
Şekil 4.2: “Kadınlarımız Siyasi Hayata Girmek İstiyorlar” Başlığıyla Yayımlanan Karikatür.....	59
Şekil 4.3: “Biraz da Şaka: Hanımlar Mebus Olunca” Başlığıyla Yayımlanan Karikatür.....	60
Şekil 4.4: “Biraz da Şaka: Kadın Birliği Kadınlar Polis Olabilir Diyor!” Başlığıyla Yayımlanan Karikatür.....	61

TÜRKİYE’DE KADIN HAREKETİNİN ÖRGÜTLENMESİ BAĞLAMINDA NEZİHE MUHİDDİN

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de kadın haklarının kazanılmasında ciddi bir rol oynamasına rağmen köşede kalmış bir düşünür, bir yazar, bir romancı olan Nezihe Muhiddin’i (1893-1958) ön plana çıkarmaktır. Nezihe Muhiddin’in hem düşüncesini analiz etmek hem de Türkiye’de kadın hareketine olan katkısını anlamak amaçlanmıştır. Bu bağlamda Nezihe Muhiddin’in hayatı, düşünceleri ve eserleri ekseninde bir inceleme yapılmıştır. Muhiddin, Türk kadın hareketi ekseninde tahayyül ettiği “yeni kadın” imgesini toplumsallaştırmak için edebi gücünü etkili bir şekilde kullanmıştır. Bu sebeple eserlerinde sık sık bu imge üzerinde yoğunlaşmıştır. Zira kendisi her ne kadar arka planda kalmış gibi görünse de kadınların her alanda geri kalmamasını sağlamak onun en büyük amacı olmuştur. Muhiddin’in gösterdiği mücadele görmezden gelinmekle kalmadığı gibi kendisi ciddi engellerle karşılaşmıştır. Henüz Halk Fırkası kurulmamışken Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası’nı kurma girişimine imza atmıştır. Bu noktada ılımlı bir mücadele stratejisine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu stratejinin önemli öğeleri ise uzlaşma, pazarlık, iknadan oluşmaktadır. Aynı zamanda Cumhuriyet rejimiyle ters düşmemeye de özen göstermiştir. Muhiddin bir yandan modern bir kadın tahayyül ederken bir yandan da bu kadının geleneklerinden kopmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu noktada kendisini “terakkici bir muhafazakâr” olarak görmüştür. Kadınların eğitim, meslek sahibi olmak, kamusal alana katılmak gibi memlekete fayda sağlayan her alanda yer almaları gerektiğini savunmuş, kadınların “iyi bir eş” ve “iyi bir anne” vazifelerini de göz ardı etmemiştir. Romanları, hikâyeleri, düzyazıları, makaleleri olmak üzere birçok eser üreten Nezihe Muhiddin, Türkiye’deki kadın hareketinin doğuşu ve gelişme süreci incelendiğinde günümüzde dâhi kadın hakları konusunda ciddi eksiklikler olmasına rağmen tarihin tozlu sayfalarında kaybolmuş bir figür olarak yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kadın Hareketi, Nezihe Muhiddin, Türk Kadınlar Birliği, Türk Kadın Yolu, Milliyetçilik, Muhafazakârlık.*

NEZIHE MUHIDDIN IN THE CONTEXT OF WOMEN'S MOVEMENT IN TURKEY

ABSTRACT

The aim of this study is to highlight Nezihe Muhiddin (1893-1958), a thinker, writer and novelist who remained in the corner despite playing a serious role in gaining women's rights in Turkey. It is aimed to analyze Nezihe Muhiddin's thought and to understand her contribution to the women's movement in Turkey. In this context, an examination was made on the basis of Nezihe Muhiddin's life, thoughts and works. Muhiddin effectively used her literary power to socialize the "new woman" image that she envisioned around the Turkish women's movement. For this reason, she often focused on this image in her works. Even though she seemed to be in the background, her biggest goal was to ensure that women did not fall behind in every field. Muhiddin's struggle was not only ignored, but he also faced serious obstacles. While the People's Party had not yet been established, Muhiddin took the initiative to establish the Women's People's Party. At this point, it is possible to say that he has a moderate struggle strategy. The important elements of this strategy consist of compromise, bargaining and persuasion. At the same time, he took care not to contradict the Republican regime. While Muhiddin envisioned a modern woman, he also underlined that this woman should not break away from her traditions. At this point, he saw himself as a "progressive conservative". He argued that women should take part in all areas that benefit the country, such as education, having a profession, participating in the public sphere, and did not ignore the duties of women as a "good wife" and a "good mother". Nezihe Muhiddin, who has produced many works including novels, stories, prose and articles, appears as a figure lost in the dusty pages of history when the birth and development process of the women's movement in Turkey is examined, even though there are serious deficiencies in women's rights even today.

Keywords: *Women's Movement, Nezihe Muhiddin, Turkish Women's Union, Turkish Women's Way, Nationalism, Conservatism.*

1. GİRİŞ

Türkiye’de kadın hareketi ilk olarak bizzat kadınların katıldığı ve kökenleri Osmanlı’nın son çeyreğine giden bir süreçtir. Nezihe Muhiddin de bu anlamda unutulmuş, köşede kalmış bir figürdür. İşte bu çalışmada bu unutilan, köşede kalan ama aslında hem Osmanlı Devleti döneminde hem Cumhuriyet döneminde kadınların haklarını kazanmasına çok ciddi katkıları olan önemli bir şahsiyetin hayatı, düşünceleri ve eserleri incelenecektir.

Bu çalışmanın ana araştırma sorusu Nezihe Muhiddin’in Türkiye’deki kadın hareketine nasıl bir katkısı olduğudur. Nitekim bu ekseninde önce Nezihe Muhiddin’in hayatı, düşünceleri ve eserleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu ana araştırma sorusuyla bağlantılı olarak aşağıdaki araştırma soruları da incelenecektir: Nezihe Muhiddin modern kadını nasıl tahayyül etmiştir? Cumhuriyeti nasıl algılamıştır? Nezihe Muhiddin’in kurduğu dernek, parti, birlik vb. ve bu çerçevede yaptığı faaliyetler nelerdir? Nezihe Muhiddin’in yazdığı kitaplarda ve makalelerde hangi meseleler nasıl ele alınmıştır? İşte bu çalışmada bu sorulara da cevaplar aranacaktır.

Bu çalışmada kalitatif analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada hem birinci el hem de ikinci el kaynaklar incelenmiştir. Yoğun olarak birinci el kaynaklar taranmıştır. Özellikle Nezihe Muhiddin’in yazdığı roman, gazete yazıları, dergi yazıları, makaleler incelenmiştir. Nezihe Muhiddin’in *Kadınlar Dünyası* (1913), *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası* (1918), *Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu* (1925-1927) adlı dergilerde çıkan makaleleri taranmıştır. Nezihe Muhiddin’in *Âti* (1918), *İleri* (1919-1923), *Cumhuriyet* (1927), *Milliyet* (1927), *Vakit* (1967), *İkdam* (1929) adlı gazetelerde çıkan yazıları da incelenmiştir. Aynı zamanda bu çalışmada Nezihe Muhiddin’in şu romanları çalışılmıştır: *Şebab-ı Tebah* (1911), *Benliğim Benimdir* (1929), *Periler Mağazası* (1932), *Güzellik Kraliçesi* (1933), *Haydudun Sonu* (1934), *İstanbul’da Bir Landru* (1934), *Kevser Nine* (1934), *Bozkurt* (1934), *Küçük Mehmet’in Romanı* (1934), *Ateş Böcekleri* (1935), *Bir Aşk Böyle Söndü* (1939), *Avare Kadın* (1943), *Bir Yaz Gecesi* (1943), *Çingiraklı Yılan* (1943), *Çıplak Model* (1943), *İzmir Çocuğu* (1943), *Kalbim Senindir* (1943), *Gene Geleceksin*

(1944), *Sabah Oluyor* (1944), *Sus Kalbim Sus* (1934). Bunların yanı sıra Nezihe Muhiddin' in kaleme aldığı *Türk Kadını* (1931) adlı eser de incelenmiştir.

Literatürde doğrudan Nezihe Muhiddin hakkında yapılan çalışmalar içinde yedi tane yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Türkan Erdoğan, 1998 yılında yazdığı “Nezihe Muhittin’in Romanlarında Kadın ve Sosyal Değişme” başlıklı yüksek lisans tezinde Nezihe Muhiddin'in Türk kadın hareketindeki yerine paralel olarak görüşlerinin romanlarına nasıl yansıdığını sorgular. Türkan Erdoğan, Nezihe Muhiddin'in savunduğu kadın anlayışının eğitilmiş ve meslek sahibi kadın olduğunu vurgular. Türkan Erdoğan'a göre Nezihe Muhiddin, romanlarında modernleşme sürecinde atılacak yanlış adımların doğuracağı olumsuz sonuçlara yer verir (Erdoğan, 1998: iii). Zira kendisi batılılaşmayı savunmakla beraber Batı'nın aşırılığında da kaçınmamız gerektiğini vurgular. Nezihe Muhiddin kendi kimliğimizi, değerlerimizi, gelenek ve göreneklerimizi muhafaza ederek modernleşmemiz gerektiğini savunur. Kadınların memleketine katkı sağlayacağı her alanda yer almaları gerektiğini vurgular (Muhiddin, 1931: 11). Her ne kadar Muhiddin'in eğitilmiş ve meslek sahibi kadın anlayışının kadınlara atfedilen geleneksel rolleri aşındıracağı endişesi karşısında Nezihe Muhiddin bir kadının iyi bir anne ve iyi bir eş olma vazifesinin de altını çizmiştir (Muhiddin, 1925: 7). Nezihe Muhiddin'e göre eğitilmiş bir annenin dünyaya getireceği çocuk üzerindeki yansımaları gözden kaçırmamak gerekir. Zira Nezihe Muhiddin'e göre memlekete fayda sağlayan erkekleri yetiştirenler de kadınlardır.

Nezihe Muhiddin hakkında yapılan bir diğer çalışma ise 1998 yılında Yaprak Zihnioğlu'nun yazdığı “Nezihe Muhiddin: Bir Osmanlı Türk Kadın Hakları Savunucusu” başlıklı yüksek lisans tezidir. Yaprak Zihnioğlu'nun çalışması Nezihe Muhiddin'in hayatını, düşüncelerini, etkinliklerini incelemeyi amaç edinmiştir. O güne kadar Nezihe Muhiddin hakkında yapılan kapsamlı bir çalışma olmadığını belirten Yaprak Zihnioğlu'na göre ülkemizin kadın tarihi aydınlatılmayı, incelenmeyi ve çözümlenmeyi beklemektedir (Zihnioğlu, 1998: 1-2). Bu noktada da 1934 yılında kadınlara siyasal haklar tanınmadan önce kadınların siyasal haklar talebiyle kuruluş yıllarındaki Cumhuriyet yönetimine karşı yürüttükleri zorlu mücadeleyi sergilemeyi amaçlamıştır. Yaprak Zihnioğlu'na göre Nezihe Muhiddin kadınların toplumda akıl yürüten, çalışan, toplumsal vazifelerini yerine getiren bir vatandaş olarak tüm haklara sahip eşit bir birey olmaları için uzun bir uğraş göstermiştir. Zira Nezihe Muhiddin,

kadınları ulusal inşa sürecine katılmaya davet etmiştir. Kadınların bu sürece katılımı sağlanmazsa Cumhuriyet'in inkılaplarının tamamlanamayacağını her fırsatta savunmuştur. Yaprak Zihnioğlu, Nezihe Muhiddin'in verdiği bütün mücadelenin onun değersizleştirilmesine engel olamadığını ama bıraktığı izlerin silinemediğini belirtmiştir (Zihnioğlu, 1998: 170-171).

Literatürde bir başka kapsamlı çalışmalardan biri de Yaprak Zihnioğlu'nun *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği* adlı eseridir. Zihnioğlu, Cumhuriyet rejiminin aslında kadın hakları inkılabının kadınsız bir şekilde gerçekleştirdiğini savunmaktadır. Cumhuriyet rejiminin görünüşte kadın haklarından yana olmasına rağmen Cumhuriyet'i kuran kuşağın, kadınları ulusun yaratıcıları, etken bireyleri, siyasi failleri/eyleyicileri olarak görmediklerini, aksine yeni rejim açısından siyaset dışı, edilgen, seyirci, destekleyici konumda gördüklerini ifade etmektedir (Zihnioğlu, 2003: 22). Zihnioğlu'nun çalışmasında Şirin Tekeli'nin *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat* adlı çalışmasına da atıf yapılmaktadır. Zira Zihnioğlu'na benzer bir şekilde Tekeli, yeni rejimin kadın haklarını dış dünyaya karşı güçlü bir demokratikleşme simgelerinden biri olarak kullandığını iddia etmektedir. Öyle ki bu yolda yapılan reformların kazanımı, feministler yerine Mustafa Kemal Atatürk ve Kemalizme bağlanmıştır. Bu durum, Zihnioğlu'na göre "kadınlara haklarını biz verdik" söyleminin devlet seçkinleri arasında yerleşmesine neden olmuştur. Zihnioğlu, "kadınlar hakları için mücadele etmedi" söyleminin hâkim olduğu Kemalist tarihyazımıyla birlikte Cumhuriyetçi feministlerin toplumun belleğinden silinmesinin sağlandığına vurgu yapmıştır. İşte bu kadın hakları için mücadele eden Cumhuriyetçi feministlerden en önemlilerinden biri de Nezihe Muhiddin'di (Zihnioğlu, 2003: 23).

Nezihe Muhiddin üzerine olan literatürde yine Yaprak Zihnioğlu'nun derlediği *Nezihe Muhiddin-Bütün Eserleri* (4 cilt) adlı çalışma önemli bir yer tutmaktadır. Muhiddin'in kaleme aldığı eserleri bir araya getirmeyi amaç edinen bu eser Muhiddin hakkında çalışma yapan ve yapacak olan araştırmacılara kıymetli bir arşiv sunmaktadır. Literatürdeki çalışmalardan bir diğeri de Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nın 2009 yılında Türkçe harfler ile hazırlayıp bastığı *Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu* (1925-1927) dergisidir. Bu çalışma, özellikle Türkiye'deki kadın hareketi üzerine çalışan araştırmacılar için kıymetli bir arşiv sunmaktadır.

Hüseyin Güç'ün 2001 yılında "Nezihe Muhiddin'in Hayatı ve Romanları Üzerinde Bir İnceleme" başlığıyla yaptığı yüksek lisans tezinde Nezihe Muhiddin'in romanları işledikleri konulara göre kategorilendirilmiştir. Romanlar yapı, tema, mekân gibi çeşitli yönlerden kapsamlı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. Hüseyin Güç'e göre romanlar genel olarak aşk, kıskançlık, ihtiras gibi temalar etrafında şekillenir. Romanların siyasi ve sosyal yapıyla yakın bir ilişkiye girmediğini iddia eden Hüseyin Güç'e göre Nezihe Muhiddin'in romanlarında da ağırlıklı olarak bireysel temalar ele alınmıştır (Güç, 2001: 128-129).

Nezihe Muhiddin hakkında yapılan bir diğer çalışma Seda Coşar'ın 2006 yılında yazdığı "Osmanlı-Türk Feminizminin Nezihe Muhiddin'in Edebi Eserlerindeki Yansımaları" başlıklı yüksek lisans tezidir. Seda Coşar'a göre Osmanlı-Türk Feminizmi, Osmanlı-Türk kadınının yaşam alanlarını iyileştirmeyi ve geliştirilmeyi amaçlayan feminist bir harekettir (Coşar, 2006: vi). Seda Coşar Nezihe Muhiddin'in dört romanında Osmanlı-Türk Feminizminin yansımalarını ele aldığını öne sürmüştür. Bu romanlar şunlardır: *Benliğim Benimdir* (1929), *Ateş Böcekleri* (1935), *Avare Kadın* (1943) ve *Sabah Oluyor* (1943). Seda Coşar baz alınan dört romanda yer alan tezat karakterlerle topluma mesaj verildiğini belirtmiştir. Seda Coşar Osmanlı-Türk Feminizmi kapsamında Nezihe Muhiddin'in önemli kadın aktivistlerden biri olduğunu vurgulamıştır. Zira Nezihe Muhiddin Türkiye'de kadınların haklarını elde edebilmeleri için birçok dernek, birlik vb. oluşturmuş, sayısız faaliyette bulunmuştur. Coşar'a göre Nezihe Muhiddin, kadın hareketi açısından sergilediği aktivizminin dışında döneminin önde gelen edebiyatçılarından (Coşar, 2006: vii). Seda Coşar, Nezihe Muhiddin'in edebiyatıyla toplumsal yaşamı arasındaki ilişkiyi de vurgular.

2009 yılında Nilüfer Yeşil tarafından "Nezihe Muhiddin, Kadın Gotiği ve Gotik Kahramanlar" adlı yüksek lisans tezi kaleme alınmıştır. Yeşil, bu çalışmasında Nezihe Muhiddin'in *İstanbul'da Bir Landru*, *Benliğim Benimdir* ve *Sus Kalbim Sus* adlı eserlerini gotik temaların kullanılışı açısından ele almıştır. Türk edebiyatında daha çok gerçekçi edebiyat akımının benimsenmesinin, gotik yapıtlardaki özgünlüğün göz ardı edilmesini beraberinde getirdiğini iddia etmiştir. Cumhuriyet dönemi yazarlarından Nezihe Muhiddin'in *İstanbul'da Bir Landru*, *Benliğim Benimdir* ve *Sus Kalbim Sus* adlı üç romanında gotik öğelere rastlanmakla birlikte bu yapıtların gotik gelenekle ilişkilendirilerek hiç ele alınmadığını vurgulamıştır (Yeşil,

2009: 1). Yeşil, gotik gelenek çerçevesinde yapılan sorgulamaların ışığında Nezihe Muhiddin'in romanlarıyla “Batılı”yı veya “Osmanlı”yı yeren ve Cumhuriyet ideolojisini yücelten değerlendirmelere yeni bir bakış açısı getirdiğini belirtmiştir (Yeşil, 2009: 1). Böylece gotik geleneği kullanan bir kadın yazar olarak Nezihe Muhiddin'in diğer Cumhuriyet dönemi yazarlarından farkını ortaya koymuştur. İlgili eserlerde kadının evin içinde ve dışında maruz kaldığı gotik şiddetle mücadelesi irdelenmiştir. Kadınların bu şiddetle başa çıkabilmesi kendisine biçilen rolleri en iyi şekilde oynamasından geçmektedir. Yeşil'e göre Nezihe Muhiddin eserlerindeki gotik kahramanlar aracılığıyla Cumhuriyet dönemindeki “yeni kadın”ı anne ve eş rolleriyle tanımlamıştır. Bu duruma paralel olarak eserlerindeki kahramanlar üzerinden ataerkil düzeni eleştirmiş ve üstü kapalı bir şekilde de olsa Kemalist iktidara yönelik eleştirel göndermelerde bulunmuştur (Yeşil, 2009: 96-97).

2012 yılında Tuba Dik'in “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ressentiment'in Dönüşümü: Nezihe Muhiddin ve Leyla Erbil” başlıklı yüksek lisans tezini yazmıştır. Dik, toplumsal olaylar üzerinde duran iki kadının eserlerinden yola çıkarak bir karşılaştırma yapmıştır. Bu karşılaştırmada Nietzsche'nin köle ahlakını açıklamak için literatüre kazandırdığı bir terim olan *ressentiment* kavramından yararlanmışır. *Ressentiment* kavramıyla Nietzsche, hınç duygusuna, bir hoşnutsuzluk hâline, hiçbir zaman gerçekleştirilemeyen bir intikam arzusuna atıf yapar:

Bir intikam düşüncesine sahip olmak ve bunu uygulamak, şiddetli ama geçici bir ateş nöbetine tutulmak demektir: ama onu uygulayacak gücü ve cesareti olmadan bir intikam düşüncesine sahip olmak demek, kronik bir ızdırabı, bedenin ve ruhun zehirlenmesini içten içe yaşamak demektir (Nietzsche, 2007: 76).

İşte bu içten içe yaşanan duygu da hınç duygusudur. Zira *Felsefi Düşün* adlı akademik felsefe dergisinin 18. Nietzsche özel sayısına “Bir Susuş Ustalığı: Friedrich Nietzsche'nin Felsefesinde ‘Sessizlik’ Kavramının Metinlerarası Bir Okuması” adlı makalesiyle katkıda bulunan Ahmet Özcan, intikam almak isteyen ama intikam almaktan yoksun olan hınç dolu insanı, etrafı ateşlerle çevrili bir akrep gibi kendi kendisini sokmaya, bir bakımdan susmaya ve sadece kendisiyle konuşmaya mahkûm olarak tasvir etmiştir (Özcan, 2022: 120).

Tuba Dik ise yüksek lisans tezinde Nezihe Muhiddin'in *Benliğim Benimdir, Güzellik Kraliçesi, Sus Kalbim Sus*; Leyla Erbil'in ise *Tuhaf Bir Kadın, Karanlığın*

Günü, Üç Başlı Ejderha, Mektup Aşkları, Cüce ve Kalan isimli eserlerini ele almış ve *ressentiment* kavramı üzerinden modernizm sürecinde kadının nasıl bir dönüşüm geçirdiğini incelemiştir. Nezihe Muhiddin'in *Benliğim Benimdir* ve *Sus Kalbim Sus* adlı romanlarında cariyelerin hayatı ve mücadeleleri konu edilmiştir. Tuba Dik bu bağlamda Nezihe Muhiddin'in eserlerindeki kadın karakterlerin özgürlüklerini elde etme ve benlikleri üzerinde hak sahibi olmak için gösterdikleri mücadele üzerinde durmaktadır (Dik, 2012: 87). Dik, Muhiddin'in romanlarında cariye olarak konağa satılan kadın karakterlerin özgürlüklerini ellerinden alan kişilere karşı duydukları hınç ve bu duygunun yarattığı rahatsızlığı ortadan kaldırmak için intikam almak istemeleri ile Nietzsche'nin bahsettiği *ressentiment* kavramı arasında bir köprü kurmuştur.

2017 yılında Nesli Özkay tarafından "Nezihe Muhiddin ve Türk Kadın Yolu Dergisi" adlı yüksek lisans tezi kaleme alınmıştır. Çalışmada Nezihe Muhiddin'in hayatı, hayatı boyunca verdiği mücadeleler, başardığı ve başaramadığı uğraşlar, kurduğu cemiyetler ve Türk kadınına ve Türkiye Cumhuriyeti tarihine yaptığı katkılar incelenmiştir. Ayrıca 1925-1927 tarihleri arasında çıkan *Türk Kadın Yolu*'nun özellikleri, dönemin şartlarına uyumu ve Türk toplumuna, özellikle Türk kadınına neler sunduğu aktarılmıştır (Özkay, 2017: 1).

Literatürdeki bir diğer çalışma 2019 yılında Sedef Erkmen Güngördü tarafından yazılan "Nezihe Muhiddin ve Mefkuresi" başlıklı makaledir. Güngördü'nün yaptığı çalışmada amacı Nezihe Muhiddin özelinde Osmanlı Döneminden Cumhuriyet Dönemine kadın hareketini ele almak ve kadınların siyasi haklarını kazanmaları için ne gibi mücadele verdiklerini açıklamaktır. Bu bağlamda Türk Kadınlar Birliği'nin yaptığı girişimleri ve bu girişimlere hükümetin gösterdiği tutumu sorunsallaştırmış ve kadın hareketini Meşrutiyet'ten başlayarak Cumhuriyet'in tek partili döneminin sonuna kadar incelemiştir (Güngördü, 2019: 1496). Bu zaman skalasını seçmesindeki amaç ise Nezihe Muhiddin'in etkin olduğu yıllara karşılık gelmesidir. Güngördü'ye göre Nezihe Muhiddin dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda radikal bir feministtir. Çünkü o dönemlerde kadın eğitim dâhi olsa "anne" ve "eş"ten başka bir şey olmadığı görüşü hâkimdi. Özellikle Kemalist ideolojinin otoriter olduğu ve farklılığa izin vermediği bir ortamda birçok siyasal hamle yapmayı başarmıştı. Bu noktada Türk Kadınlar Birliği'ni örnek gösteren Güngördü'ye göre Kemalist Cumhuriyet ideolojisi "yeni kadın"ları kendi

sınırları içinde tanımlamış ve modernleşmenin bir aracı olarak saymıştı. Öyle ki “kadınlara haklarını biz verdik” söyleminin kuşaklar arası benimsetilmesi Güngördü’ye göre Nezihe Muhiddin’in 1923 yılında “haklarımızı vermeseler de biz onları alacağız” demesi karşısında anlamını kaybetmiştir (Güngördü, 2019: 1504).

Bir diğer çalışma da 2018 yılında *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi* çerçevesinde yapılan “kitap değerlendirmesi” bölümünde Berna Terzi Eskin tarafından “Tarihin Tanımazlıktan Geldiği Kadın: Nezihe Muhiddin” başlıklı çalışmadır. Berna Terzi Eskin bu çalışmasında, Yaprak Zihnioğlu’nun *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği* adlı eserini değerlendirmiştir. Eskin’e göre Yaprak Zihnioğlu’nun bu eseri Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş evresine, reformların yapılma sürecine, ulus ve kadın kimliğinin inşa süreçlerine nesnel bir şekilde bakmayı sağlamaktadır (Eskin, 2018: 326). Bir bakımdan eserin okuyucularına kurucu kadronun ulusun bir parçası olarak kadını nasıl ele aldığını göstermektedir (Eskin, 2018: 329).

Literatürdeki çalışmalardan bir diğeri de 2017 yılında *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*’nde yayımlanan, Meral Balcı ve Mervenur Tuzak tarafından yazılan “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Nezihe Muhiddin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasi Hakları İçin Mücadelesi” başlıklı makaledir. Balcı ve Tuzak’a göre Nezihe Muhiddin ve Türk Kadınlar Birliği çatısı altındaki kadınlar, haklarına kavuşmak amacıyla erkeklerin kadınlara biçtikleri kalıplara uymadıklarından dolayı eleştirilere maruz kalmıştır. Zira kadınlar, karikatürlerde kendileriyle alay edilmesine rağmen mücadelelerinden vazgeçmemişlerdir. Balcı ve Tuzak’a göre seyirci olmaktan ziyade bizzat eylemci konumunda olan kadınlara “Cumhuriyet’in ilk feministleri” denilebilir. Basında yer alan karalamalara, ağır eleştirilere rağmen yoluna devam eden kadınların, yaşadıkları anlaşmazlıklar ve Nezihe Muhiddin’in birlikten ihraç edilmesine paralel olarak Türk Kadınlar Birliği kuruluş zamanındaki çizgisinden uzaklaşmıştır. Öyle ki Nezihe Muhiddin’in Türk Kadınlar Birliği’nden ihraç edilmesinden sonra Türk Kadınlar Birliği ılımlı bir pozisyonla kendilerine verilenler ile yetinen bir kurum görünümündedir (Balcı ve Tuzak, 2017: 48-49).

Bir diğer çalışma ise 2021 yılında *Politik Psikoloji Dergisi*’nde yayımlanan, Fatma İlknur Akgül tarafından yazılan “Olympe De Gouges’tan Nezihe Muhiddin’e Devrimlerin Yok Saydığı Kadınlar” başlıklı makaledir. Fatma İlknur Akgül bu

çalışmada, iki feminist kadın örneğinden yola çıkarak Fransız Devrimi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra ulus-devlet inşa sürecinde siyasi hak talebi olan kadınların nasıl görmezden gelindiklerini ve maruz kaldıkları baskıyı ortaya koymayı amaç edinmiştir. Olympe De Gouges, Fransız Devrimi'nde kadın hakları için mücadele etmiş ve bundan dolayı giyotine gönderilmiş bir kadındır. Zira Nezihe Muhiddin ise Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkemizde kadınların siyasi haklarına kavuşması için mücadele etmiş ve rejim tarafından dışlanmıştır. Akgül ise yaptığı çalışmada iki öncü kadın örneğinden yola çıkarak kadınların siyasi haklarını elde etmek için gösterdikleri mücadeleye iktidar tarafından nasıl ket vurulduğuna dikkat çekmektedir. Aynı zamanda Fransa ve Türkiye'de kurulan “yeni rejim”de siyasetin erkek işi olarak görülmesinden kaynaklı kadınların bu noktada çemberin dışında tutulduğu ve kadınlara daha ziyade “ulusun annesi” niteliğinde annelik rolünün yüklendiğini ifade etmiştir (Akgül, 2021: 81). Akgül'e göre Nezihe Muhiddin yaşamı boyunca kadınların siyasi haklarını elde etmek için mücadele etmesine rağmen eserleri de tıpkı mücadelesi gibi yok sayılmıştır. Zira Akgül, bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacılara Nezihe Muhiddin'in eserlerini günümüze kazandırılırsa kadınların siyasi haklarını elde etmek için gösterdiği mücadelenin daha iyi anlaşılacağına dair çağrı yapmıştır (Akgül, 2021: 95).

Literatürdeki bir diğer çalışma ise 2019 yılında Dilşad Türkmenoğlu Köse tarafından yazılan ve *Akademik Bakış Dergisi*'nde “Erken Cumhuriyet Dönemi Kadın Aydın Profili: Nezihe Muhiddin Örneği” başlığıyla yayımlanan makaledir. Köse bu çalışmada Batı literatüründe yer alan “Intellectual – Intellectuals, intelligentsia, literati, les clercs” kavramlarının bizim ülkemizdeki literatürde ise daha çok aydın, münevver vb. şeklinde ele alındığını belirtmektedir. İşte bu kavramların “aydın” kavramıyla ilişkisinden yola çıkmış ve Türk aydınını inceleyerek bu noktada Nezihe Muhiddin'in de Türk aydın serüvenindeki yerini ortaya koymayı amaç edinmiştir (Köse, 2019: 68). Köse'ye göre Nezihe Muhiddin Cumhuriyet'in ilk zamanlarında fikirleriyle sınıanan feminist bir aydındır. Zira Köse, Nezihe Muhiddin'in Türk aydınının en önemli özellikleri olarak belirtilen “misyonerlik ve fonksiyonellik” özelliğini taşıdığını belirtmektedir. Modernleşmeye duyulan hayranlığın “Türk aydını” olan Nezihe Muhiddin'in misyoner yönünü geliştirdiğini ve bu çalışmasında ifade ettiği aydın tiplerini de göz önünde

bulundurduğunda Nezihe Muhiddin'in "modern aydın" tipine yakın olduğunu ifade etmektedir (Köse, 2019: 79).

Bu çalışma Nezihe Muhiddin'in kadın hareketindeki önemini vurgulamasıyla özellikle Yaprak Zihnioğlu'nun izinden gitmektedir. Diğer bir ifadeyle Türkiye'deki kadın hareketinin oluşumunda kadınların oynadığı bu esaslı rolü temsil eden Nezihe Muhiddin'in trajik hikâyesi bize kadınların nasıl bu mücadelenin çeperlerine atıldığı ve dışlandığını ortaya koymaktadır. Bu anlamda Cumhuriyet'in bir yandan kadın hakları için inkılaplar yaparken diğer yandan kadınların kamusal alanda, siyasal alanda öne çıkmalarını da engellediğini gözler önüne sermektedir. İşte biz bu çalışmada Yaprak Zihnioğlu'nun izlediği yoldan gidiyoruz. Nezihe Muhiddin'in edebi anlamdan ziyade siyasal ve toplumsal anlamını araştırıyoruz. Bu bağlamda özellikle Yaprak Zihnioğlu'nun bulgularını bir kez daha değerlendirmeyi istiyoruz. Çalışmada Yaprak Zihnioğlu'ndan farklı olarak Batı'da ve ülkemizdeki kadın hareketini mercek altına alarak Nezihe Muhiddin'in siyasal ve toplumsal anlamının dışında eserlerini de inceliyoruz.

Nezihe Muhiddin, düşüncelerini ifade edebilmek için yayın organlarını etkili bir şekilde kullanmıştır. Kısa süren yaşamına rağmen başta *Türk Kadını* adlı kitabının yanı sıra romanları, hikâyeleri, düzyazıları, makaleleri olmak üzere birçok eser üretmiştir. Bu çalışmada edindiğimiz ilk çıkarıma göre Nezihe Muhiddin, kadın hareketindeki mücadelesi üzerinden tahayyül ettiği "yeni kadın" imgesini toplumsallaştırmak amacıyla edebi gücünü kullanmış, romanlarında bu konudaki düşüncelerini okuyucularına aktarmaya çalışmıştır. Edebiyat da aslında kadın hareketinde yapmaya çalıştığı düşünceleri topluma yaymak için kullandığı bir araçtı. Nezihe Muhiddin'i bu açıdan Ahmet Mithat Efendi'ye benzetmek mümkündür. Nitekim araçsallaştırarak kitlelere ulaşma isteği bu durumu doğrular niteliktedir (Kekeç, 2014: 22). Bu çalışmada edindiğimiz ikinci çıkarıma göre bir bakımdan Nezihe Muhiddin köşede kalmış biri gibi görünse de kadın hareketine yaptığı katkılar görmezden gelinemeyecek niteliktedir. Ülkemizde kadın haklarını kazanmamızda şu anda bile eksiklikler olmasına rağmen bu hakları kazanmamızda kadınlar aktif rol almıştır. Bu rol her ne kadar görmezden gelinmiş ve engellenmiş olsa da Nezihe Muhiddin'in bize bu durumu gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu çalışmada edindiğimiz üçüncü çıkarıma göre Nezihe Muhiddin teknik açısından ılımlı bir yaklaşıma sahiptir. Kavgacı bir bakış açısından ziyade ılımlı bir tavır sergilemiş,

kadın haklarının kazanılması için mücadele ederken Cumhuriyet rejimiyle ters düşmemeye çalışmış, yetkilileri ve ilgilileri ikna etme yoluna gitmiştir. Nezihe Muhiddin'in benimsediği bu ılımlı stratejide uzlaşma, pazarlık ve ikna önemli öğelerdir. Bu çalışmada edindiğimiz dördüncü çıkarımdaysa Nezihe Muhiddin'in yazılarında ve verdiği röportajlarda kadın ve erkek arasındaki farkı yorumlayışı dikkat çekmektedir. Nitekim Nezihe Muhiddin'e göre kadın ve erkek arasında yaratılış gereği fark bulunmakta, yaşam da bu farklılıklar ile sürekliliğini sağlayabilmekteydi. Kadının vazifesi iyi bir eş ve anne olmaktı. Yaratılıştan sahip olduğu vazifeleri, onun medeni haklardan mahrum kalması ve toplumsal hayata ikinci plana itilmesi anlamına gelmemeliydi. Kadın toplumsal hayatın bir parçası olmalı ve ülkesine yarar sağlamak için çaba göstermeliydi. Bir yandan modernleşmeyi savunurken diğer yandan da Batı'nın aşırılığından uzak durulması gerektiğini, gelenek ve göreneklerimizi, değerlerimizi muhafaza etmemiz gerektiğini savunmuştur. Bu noktada kadınların iyi bir eş, iyi bir anne olması gerektiğini de her fırsatta vurgulamış ve bu konuya eserlerinde de sık sık yer vermiştir. Modernleşmenin aşırılığından kendimizi korumazsak toplumun ciddi tehlikeler ile karşılaşacağını düşünmektedir. Zira Nezihe Muhiddin'in gözünde modernleşme denildiğinde kadınların siyasal haklarına sahip olmaları dışında olmazsa olmazları kadınların eğitim, meslek sahibi olmaları, kamusal alana katılmaları bir bakımdan memlekete fayda sağlayacak her evrede yer almalarıdır. Öyle ki memlekete fayda sağlayacak çocukları yetiştirenin de bir kadın olduğunu, buna paralel olarak olmazsa olmazlarının yanı sıra iyi bir anne ve iyi bir eş olmak vazifesine de titizlikle yaklaşmıştır.

Bu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci kısım, okuyuculara çalışmayla ilgili genel bilgileri aktaran giriş bölümüdür. İkinci kısım, Türkiye'de kadın hareketinin kısa tarihçesini daha iyi aktarabilmek için öncelikle Batıda kadın hareketinin doğuşu, Türkiye'deki kadın hareketinin doğuşu ve gelişme sürecinin incelendiği bölümdür. Kadın hareketinin dünya çapında geçirdiği değişim ve dönüşüm çerçevesinde her ne kadar yaygın olarak üç dalga üzerinden değerlendirme yapılsa da bu çalışmada sıfır ve dördüncü dalgayı içerecek şekilde inceleme yapıldığı görülmektedir. Sıfır dalga kadın hareketi, kadınların aslında erkeklerle entelektüel anlamda eşit olmamasının nedeninin, kadınların eğitim olanakları ve diğer kaynaklara erişememesinden kaynaklandığını savunmaktadır (Baran 2021). Birinci

dalga kadın hareketinde kadınların seçme ve seçilme hakkı, eğitim hakkı, mülkiyet hakkı vb. sosyal, kültürel, siyasal haklara kavuşma mücadelesinin varlığı söz konusudur (Taş, 2016: 167). İkinci dalga kadın hareketinde kürtajin yasallaşması, doğum kontrol haplarının kullanımının yaygınlaşması, feminizmin ise orta ve üst sınıf beyaz kadınlara indirgenmesine dair mücadele vardır (Sezer, 2018: 59). Üçüncü dalga kadın hareketinde ise feminizmin sadece orta ve üst sınıf beyaz kadınlara indirgenmesinden ziyade evrensel olarak ele alınması gerektiği teması hâkimdir (Taş, 2016: 171). Ayrıca bu dalgada toplumsal cinsiyet, siyaset, sınıf, milliyetçilik vb. konulara yoğunlaşarak teori oluşturmaya çalışılması ve bu evrede kadınlara çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkının tanınması öne çıkan diğer başlıklardır. Dördüncü dalga kadın hareketi ise kadınların internet ve sosyal ağlar üzerinden daha çok sosyal medya aracılığıyla dayanışmalarını sürdürdüğü evredir. Bu çalışmada Nezihe Muhiddin'in düşünceleri ve kadın hareketine olan katkısı da inceleneceği için şunu belirtmek gerekir ki Nezihe Muhiddin'in (1893-1958) yaşadığı dönem, Türkiye'de kadın hareketinin sıfır ve birinci dalgasının yaşandığı döneme karşılık gelmektedir (Özdemir ve Aydemir, 2019: 1708-1709).

Türkiye'de kadın hareketinin doğuşu ve gelişme süreci çerçevesinde baktığımızda aslında kadın hareketinin, dünyadaki değişikliklerin Osmanlı İmparatorluğu toplumunu etkilediği dönem olan 1900'lerde bir özgürlük ve eşitlik hareketi olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Çakır, 1994: 18). Çeşitli değişimlerle birlikte II. Meşrutiyet'in özgürlük ideali etken olmuş, kadınlar bu noktada giderek özgürleşmeye ve bireyselleşmeye başlamıştır. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nun ulus-devlet olma çabaları içinde yapılan reformların etkisi kadınlara da yansımıştır. Öyle ki entelektüel kadınlar, toplum ve erkek üzerindeki konumlarını, kadın ve erkek arasındaki gelenekleri, kısıtlamaları sorgulamaya başlamışlardır. Eşitlik için mücadele yürüten kadınlar, aile ve sosyal hayatın karşılıklı ilişkilerinin yanı sıra toplumsal hayatın her kesimini ilgilendiren alanlarda düzenlemeler yapmak istemişlerdir. Bu çerçevede birçok dernek ve dergiyi birincil araç olarak kullanan kadınlar özellikle basın araçlarını etkili bir şekilde kullanmıştır (Gönenç, 2006: 74). Entelektüel kadınlar basın aracılığıyla kadın hakları ve yaşam tarzlarını yeniden tanımlamaya çalışmıştır. Büyük olmayan ama her disiplinden kadının desteklediği bir harekette Osmanlı kadınları, hareketin kurucusu, zamanla yöneticisi konumuna gelmiştir. Ama Osmanlı toplumunda yeni yeni başlayan bu hareket, çok uzun bir

zaman hükümdarlar ve toplumdaki neredeyse tüm erkekler tarafından yok sayılacak, yetersiz bulunacak, belli bir zümreye ait, hatta taklit olduğu şeklinde eleştirilecekti. Bu dönemde Avrupalı kadınlar özellikle siyasal yaşama katılma mücadelesi verirken, Osmanlı kadınının esas mücadele konusu eğitime, çalışma hayatına, kamusal alana dâhil olmaktı. Kadınların sorunları Osmanlı edebiyatından medyaya, parti programlarından düşünce akımlarına kadar çok geniş bir platforma yayılmıştır.

Gün geçtikçe kartopu gibi hızla büyüyen kadın hareketi gazete ve dergilerde önce isimlerini ve imzalarını gizleyerek görüşler belirten kadınlar tarafından savunulmuştur. Aralarına yeni katılan kadınların var olduğu ve yalnız olmadıklarını hissetmenin verdiği güvenle kendi kurdukları dergilerle düşüncelerini ifade etmeye devam etmişlerdir (Çakır, 1994: 40-126). İşte bu noktada mücadele eden kişilerden biri de Nezihe Muhiddin'dir. Kadın hareketinin Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerindeki tarihine ilişkin olarak Nezihe Muhiddin, kadınlarda siyasal hak farkındalığının da II. Meşrutiyet döneminde oluştuğunu düşünmektedir. Zira 1923 yılında henüz Halk Fırkası hazırlık aşamasındayken kadınların siyasal hakları için bir örgüt kurma kararı vermiş ve Nezihe Muhiddin'in öncülüğünde Kadınlar Halk Fırkası adı bünyesinde ilk kadın partisinin kurulması için girişimde bulunulmuştur. Ancak bu girişime onay verilmediğinden Nezihe Muhiddin, Türk Kadınlar Birliği çatısı altında faaliyetlerini sürdürmüştür. Türk Kadınlar Birliği tüzük bakımından partiden ziyade dernek niteliğindedir (Özkay, 2017: 30). Bütün olumsuzluklara rağmen başta Nezihe Muhiddin olmak üzere kadınlar, mücadelelerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu çalışmada Nezihe Muhiddin'in (1893-1958) yaşamı içerisindeki kadın hareketlerinin nasıl bir gelişme sergilediği ikinci bölümde detaylı olarak incelenmiştir.

Bu çalışmanın üçüncü kısımda kadın hareketinde Nezihe Muhiddin'in yerini daha iyi aktarabilmek için Nezihe Muhiddin'in hayatı, düşünce çerçevesi ve kadın hareketine katkısı ekseninde incelenmiştir. Nezihe Muhiddin'in baskın olduğu dönemler II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in kuruluş zamanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Nezihe Muhiddin dönemin koşulları içerisinde yapabileceğinin en iyisini yapmak isteyen ve bu anlamda stratejik davranan bir politikacı zekâsına sahip bir kadındır. Nezihe Muhiddin'in hayatı incelendiğinde görünecektir ki kendisi sürekli eleştirilerin odağında kalmıştır. Parti kurma isteği her ne kadar engellense de mücadeleyi bırakmamıştır. Nezihe Muhiddin'in Türkiye'deki kadın hareketine

yadsınamaz bir katkısı olduğu aşikârdır. Nezihe Muhiddin'e göre kadının geri planda tutulmaması gerekmektedir. Öyle ki yakaladığı her fırsatta kadın sorunu çözülmediği sürece Cumhuriyet'in kazanımlarının da eksik kalacağına vurgu yapmaktadır (Zihnioğlu, 1998: 50). Kadınların kurtuluşunu Cumhuriyet devriminin tamamlayıcı bir unsuru olarak görmektedir. Bu çerçevede konferanslar düzenleyerek, dersler vererek, fırka kurmaya çalışarak aslında bu amacını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Nezihe Muhiddin modernleşmeyi savunurken geleneklere de sahip çıkmak gerektiğinin altını her fırsatta çizmiştir. Bu anlamda da kadının hem kendisini geliştirip kamusal hayata katılmasını hem de geleneksel rollerini sürdürmesi gerektiğine inanan bir insandır. Aslında Nezihe Muhiddin'in çok öne çıkan bir figür olması, politik olarak da güçlü bir kadın olması, döneme göre sivri bir karakter olmasına paralel olarak siyasal anlamda dışlanmaya maruz kalmıştır. Bu noktada öne çıkan diğer bir özelliği ise ılımlı olmasıdır. Zira Cumhuriyet ile kavga etmemektedir. Örneğin makalesinde yaşanan isyan dönemini can çekişmeye benzetirken Cumhuriyet'i ise güçlü bir el olarak görmüş, sonraki süreç için ülkenin gelişme süreci çerçevesinde önünde bir engel kalmadığı şeklinde yorumlamıştır (Muhiddin, 1925b: 18). Bu çalışmada Nezihe Muhiddin'in hayatı, düşünce çerçevesi, kadın hareketine katkısı detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Bu çalışmanın dördüncü kısmında Nezihe Muhiddin'in siyasi, toplumsal ve kültürel çalışmaları ekseninde Türk Kadınlar Birliği, *Türk Kadın Yolu* dergisi, Nezihe Muhiddin'in eserleri incelenmiştir. Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulmasına izin verilmemesine rağmen çok ciddi bir tepki göstermemiş ve hemen bir strateji değiştirerek fırkayı birliğe çevirip çalışmalara devam edilmesini sağlamıştır. İzin verilmemesi durumuna ise kadınların siyasal haklara (seçme ve seçilme hakkı) sahip olmadıkları gerekçe olarak gösterilmiştir (Alacı, 2016: 222). Türk Kadınlar Birliği, tek parti döneminde tek kadın örgüt olması dikkat çeken bir noktadır. Tüzüğü gereği daha çok dernek gibi algılandığı için bu durum çalışmalarına hız kesmeden devam etmelerine neden olmaktadır. Genel olarak birliğin tüzüğündeki maddelerin içeriği, kadının topluma ve ekonomiye kazandırılması, haklarının korunması, ihtiyaç duyulduğu her anda yanında olunmasına ilişkin düzenlenmiştir. Birliğin düşüncelerini duyurmak için bir araca ihtiyacı vardı. İşte bu araç da *Türk Kadın Yolu* dergisidir. İlk etapta Nezihe Muhiddin bu dergiyi kendi parasıyla çıkarmıştır. Dergi 30 sayı yayımlanmıştır. Dergide başta Nezihe Muhiddin olmak

üzere entelektüel kadınların yanı sıra aydın erkekler tarafından da yayımlanan birçok makale bulunmaktadır. Dönemin entelektüel kadınları da aydın erkekleri de aynı amaç için mücadele etmektedir. Dergi ise bu noktada bir mücadele aracı konumundadır. Dergi Türk kadınının ilerleme kaydedebilmesi için adeta bir pusula niteliğindedir. Dergide genel olarak eğitim, dünyadaki kadın hareketleri, sağlık, ev hayatı ve idaresi, sanat, çocuk bakımı, feminizm, moda, kadının siyasi hakları, vatanseverlik, ekonomi, edebiyat, müzik, toplumsal yaşama dair birçok konu üzerinde çalışmalar yapılmıştır (Ateş, 2009: 53).



2. TÜRKİYE’DE KADIN HAREKETİNİN KISA TARİHÇESİ

Türkiye’de bir kadın hareketi gerçekten var mıdır? Varsa ne zaman başlamıştır? Batıdaki kadın hareketi ile ilişkisi nedir? Türkiye’de kadın hakları devletin sağladığı bir hak mıydı yoksa kadınların mücadele ederek aldıkları bir hak mıydı? Türkiye’deki kadın hareketi batılılaşma cereyanının bir uzantısı mıydı? İşte bu bölümde Türkiye’deki kadın hareketi sorunsallaştırılarak ele alınmaya çalışılmıştır. Aslında Türkiye’de kadın hareketinin olmadığı varsayılır, yeni kurulan Kemalist rejimin kadınlara tüm hakları verdiği iddia edilir. Oysa Türkiye’de bir kadın hareketi mücadelesi vardı ve aşağıdaki bölümlerde detaylıca inceleyeceğimiz gibi Nezihe Muhiddin, kadın hareketi mücadelesinin en önemli figürlerindendi. Hatta Nezihe Muhiddin yeni rejim tarafından bile dışlanmıştı. Bu bölümde yukarıda ifade edilen sorulara cevap verebilmek amacıyla ilk önce Batıda kadın hareketleri, ardından ise Türkiye’deki kadın hareketi tarihi kısaca incelenecektir.

2.1. Batıda Kadın Hareketinin Doğuşu

Siyasetin kurumsal mekanizmaları bünyesinde kendisine ait olduğu bir yer bulamayan grupların, kendi alanlarını oluşturmak amacıyla gösterdikleri gayret “toplumsal hareket” olarak tanımlanmaktadır (Sancar, 2011: 53). Kadın hareketinin doğuşunu anlayabilmek için kadınlığın tarihine inmek gerekmektedir. Nitekim bilindiği kadarıyla kadınlığın tarihi, İlk Çağ medeniyetlerine kadar uzanan bir serüvene sahiptir. Geçmiş dönemde tarım öncesi topluluklara baktığımızda kadınların doğurganlığının bir mucize olarak görüldüğü ve bu durumun doğayla, mistik güçler ile bağdaştırılması sonucunda kadının bir tanrıça olarak yüceltildiği anaerkil bir çerçevede söz konusudur (Sezer, 2018: 27). Yine Neolitik Çağ’da tarım toplumuna geçildiğinde tohumun toprağa atılmasıyla oluşan üretim fikri kadının doğurganlığına uyarlanmıştı (Sezer, 2018: 27). Böylelikle kadınların doğurganlığının mucize olarak görülmesi fikri yerini bu mucizenin aslında erkeğe bağlı olduğu kanısına bırakmıştı. Tarımın getirmiş olduğu modernleşme hareketleri erkeğin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Üretim araçlarının gelişmesi ise

kadınların üretimden uzaklaşmasını sağlamıştır. Bu uzaklaşmanın sonucu olarak kadınlar toplum içindeki yerinin önemini yavaş yavaş kaybetmiş ve bahsi geçen mucize anaerkil bir formdan ataerkil bir forma dönüşmüştür (Tayanç ve Tayanç, 1981: 26). Pervin Erbil, *Kibele'den Pandora'ya Kadının Yenilgisi* adlı eserinde toplumsal üretimden dışlanan kadınları “yere düşen bir yıldız” olarak tanımlamıştır (Erbil, 2007: 14). Çok yakın bir zamana kadar ataerkil toplum yapısı neredeyse tüm toplumlarda hâkim hale gelmiştir.

Rönesansın doğuşuyla temeli atılan kadın hareketinin Aydınlanma Çağı ile başladığı kabul edilir (Sezer, 2018: 27). Aşağıda ayrıntılı bir şekilde anlatılacağı gibi kadın hareketinin, dünyada Birinci Dalga Feminizm, İkinci Dalga Feminizm, Üçüncü Dalga Feminizm olmak üzere üç evreden oluştuğu düşünülmektedir. Fakat yakın bir zamandan beri Dördüncü Dalga Feminizm olarak ifade edilen evrenin içinde olduğumuzu iddia edenlerin yanı sıra bir de Sıfır Dalga Feminizm evresi olduğunu belirtenler de bulunmaktadır. Kadın hareketi, farklı zamanlarda farklı ülkelerde doğan bir hareket olmasından kaynaklıdır ki kendi içerisinde de değişiklik göstermektedir (Sezer, 2018: 27-28). Nitekim bu dalgaların nasıl ayrılacağı konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştır. Ancak dalgaların içeriğinde yer alan etkenler arasında bir süreklilik ilişkisi bulunduğu, dalgalar arasında hazırlayıcı ve tamamlayıcı olması bakımından zincirleme bir etki söz konusu olduğu düşünülmektedir (Özdemir ve Aydemir, 2019: 1707). Öyle ki bu dalgalar, kadın hareketinin doğuşunu ve gelişimini anlamak açısından bize rehberlik etmektedir.

Konuya farklı bir bakış açısıyla bakmamızı sağlayan ayırım ise eski ve yeni tür toplumsal hareket ayırımına başvurmaktır. Eski toplumsal hareketlere zemini sınıfsal olan emek ve sendika hareketleri, ulusal anlamda bağımsızlık hareketleri, sivil hak hareketleri gibi daha çok kökenini 19. yüzyılın siyasal dinamiklerinden alan toplumsal hareketler örnek verilebilir (Sancar, 2011: 53). Öyle ki bu çerçevede gelişen kadın hareketlerinin 19. yüzyılın sonlarından itibaren hem işçi hem de orta sınıf kadınları içerdiği görülmektedir. Daha çok sendikal alanda kadın hareketlerinin ve doğrudan kadınların oy hakkı başta olmak üzere eşit bir vatandaş olarak kabul edilmek isteklerini vurgulayan hareketlerin eski tür toplumsal hareketler ekseninde doğduğunu söylemek mümkündür (Sancar, 2011: 54). Yeni toplumsal hareketler ise çevreyi korumayı, küreselleşen savaş eğilimi karşısında silahsızlanmayı ve barışın sağlanmasını, kentsel hakların güvence altına alınmasını ve erkek egemenliğine karşı

çıkılmasını içermektedir (Sancar, 2011: 54). Bundan dolayıdır ki tarih yazarlarının dünyada kadın hareketini sınıflandırabilmek açısından eski ve yeni toplumsal hareketler ayırımına paralel bir şekilde birinci dalga, ikinci dalga kadın hareketleri sınıflamasını izledikleri görülmektedir.

Feminizm, *femina* kelimesinden türemiş ve *kadın* anlamına gelmektedir. Ağırlıklı olarak kadın hareketi olarak değerlendirilir ve kadının sosyal hayatta içerisinde bulunduğu rolü geliştirerek dönüştürmeyi amaçlar (Sevim, 2005: 7-8). Feminizm, zamana göre değişen bir içeriğe sahiptir. Genel olarak erkekler ile kadınların eşit olması gerektiği, cinsiyet eşitsizliklerinin başka toplumsal eşitsizlikleri de besleyerek var olduğu iddiasına dayanmaktadır (Sancar, 2011: 55). Kadın hareketleri, kadınlara biçilen rollere ve yaşam tarzına bir başkaldırı olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim bu başkaldırı, toplumun yapısal ve kurumsal dönüşüm geçirmesiyle birlikte eşitlik ve özgürlük fikirlerinin öne çıkmasıyla ilintilidir (Çakır, 1994: 18). Bir başka ifadeyle bu durum kadınların kendi hakları hakkında farkındalık kazandıkları ve içerisinde buldukları eşitsizlik durumunu sorgulamalarına neden olmuştur. Bu hareket, adeta bir özgürlük hareketi olmakla beraber gelenekselden çağdaşa geçişte bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır (Çakır, 1995: 222). Kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda bilinçlenmeleri ve bu durumu sorgulamaları son derece önem arz etmektedir. Tarih boyunca kadınların hor görüldüğü, kamusal alandan dışlandığı ve özel alana hapsedildiği göz önünde bulundurulduğunda ataerkil toplum yapısına herhangi bir başkaldırının olmaması şaşırtıcı olmayacaktır (Berktaş, 2004: 1-28). Kadınların erkeklere sadece fiziksel değil zihinsel olarak da bir bağımlılığı söz konusudur. Tam da bu noktada John Stuart Mill'e göre töre, hukuk, eğitim, ahlak aslında kadınları isyan etmekten vazgeçirmek için her şeyi yapmaktadır. Bundan dolayıdır ki kadınlar maruz kaldıkları durumu "doğal" olarak algılamışlar ve ataerkil toplum içerisinde söz konusu olan "doğallık" kadını köleleştirmiştir (Mill, 2019: 13). Örneğin Türkçede "Kız yükü, tuz yükü", "Kızın var mı derdin var", "Kızını dövmeyen, dizini döver", "Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün" (Ayrımcı Sözlük 2012) gibi cinsiyetçi deyiş, deyim veya atasözlerinin daha çok kadınlar hakkında olması da bu durumun doğallaştırılmaya çalışmasının bir göstergesiydi. Mill, evlilik kurumu üzerinden erkeğin sadece bir köle arzuladığını, bir gözde veya bir başka ifade ile bir gönüllü köle arzuladığını ifade etmektedir. Erkeklerin payına "sen yaparsın, sen

denetim sahibisin, sen güçlüsün” düşerken, kadınların payına “sen fedakârsın, sen uysalsın, sen kendini düşünmezsin” gibi söylemler düşmekteydi (Mill, 2019: 13). Mill’e göre kadınların erkeklere olan bağımlılığının gönüllü olduğu varsayılmazdı. Zira kadınların oy kullanma hakkı, eğitim hakkı, çalışma hakkı için mücadele verdikleri yadsınamazdı.

Fransız Devrimi’nde hayati roller oynayan kadınlar, İnsan ve Yurttaş Hakları Evrensel Bildirgesi’nde geçen *insan* ve *yurttaş* kavramının kendilerini kapsamadıklarını fark ettiklerinde kadın hareketinin kıvılcımı ateşlenmiştir. Öyle ki devrime katılan kadınlardan Olympe de Gouges’ın bu yüzden 1791 yılında Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’ni ilan etmesi karşısında “kadın cinsine yakışmayacak biçimde politika yapmaya kalkıştığı” gerekçesiyle devrimci mahkeme tarafından giyotine gönderilmesi Fransız devrimcilerinin ataerkil bir düşünce yapısına sahip olduklarını ortaya koymaktadır (Berktaş, 2004: 6). Kadın hareketi, doğuşu itibariyle bir eşitlik ve özgürlük hareketidir, 18. yüzyıl sonrasında ve 19. yüzyıl boyunca feminizm kavramıyla kendisini ifade etmiştir (Çakır, 1994: 18). Kadın hareketinin doğuşunu farklı açılardan ele alan araştırmacılar vardır. Serpil Çakır, kadınların verdikleri mücadelenin toplumsal bir biçime dönüşmesinin altında yatan temel etken olarak üç faktörün altını çizmektedir. Birinci faktör, toplumun siyasal, ekonomik, sosyal vb. alanlarda köklü değişim geçirmesi sonucu birtakım gelişme ve karmaşıklık düzeyine ulaşması; ikinci faktör, eşitliğin ve özgürlüğün kadınlar açısından toplumsal hayatta uygulanmamasının yanı sıra bu durumun kadınlar tarafından fark edilmesi; üçüncü faktör ise sorunların çözümsüz olmadığına dair kadınların bilinçlenmeleri sonucu önce bireysel düzeyde başlayan serüvenin zamanla örgütlü bir şekle bürünmesidir (Çakır, 1994: 21). Aslı Yapar Gönenç’e göre 19. yüzyıl başlarında işçi sınıfı kadın hareketlerinin ortaya çıkması göz önünde bulundurulduğunda Sanayi Devrimi’nin ve kapitalizmin kadının çalışma hayatına girmesi ve buna paralel bir şekilde de kendisi için yeni haklar istemesine neden olmuştur (Gönenç, 2006: 65).

Feminizm dünyayı toplumsal cinsiyet üzerinden açıklamaktadır. Feminizmin normatif ve analitik yanları vardır. Normatif yanı, “kadınlar ile erkekler eşit olsun” talebinde bulunurken analitik yanı, ataerkil toplum yapısını ortaya koyarak teşhis ve tahlil etmektedir (Taş, 2016: 165).

İlk feminizm algısının 18. yüzyılda İngiltere’ de ortaya çıktığı ve 1792 yılında yayımlanan Mary Wollstonecraft’ın *Kadın Haklarının Bir Savunusu (A Vindication of the Rights of Woman)* adlı çalışmasıyla akademik ve entelektüel alana girdiği görülmektedir (Sevim, 2005: 7-8). Feminizmin, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırarak bir bakımdan iki cinsiyet arasında eşitliği oluşturma amacına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim feminizm, kadınların cinsiyetinden kaynaklı maruz kaldığı sınırlama, baskı ve olumsuzlukları yok etmeye yönelik reform ve talepler çerçevesinde mücadele etmektedir. Bu mücadele toplumun hem manevi ve düşünsel hem de maddi unsurlarını kapsayan geniş bir çerçeveye çizgiye sahiptir (Berktaş, 2014: 4). Kadın hareketinin temelinde kadınların birlik olup aralarında bir dayanışma oluşturmaları ve cinsiyetçi politikalar karşısında mücadele etmeleri yer alır.

1405 yılında Christine de Pisan, Fransa’ da *Kentli Kadınlar Kitabı* adında bir eser yayımlamıştır. Tarihte kadınların ayrımcılığa maruz kaldığını, oysa insan olarak erkekler ile eşit kabul edilmeleri ve ona göre muamele görmeleri gerektiğini belirtmiştir (Baran 2021). Pisan, kadınların cesur ve hırslı oluşlarının toplum tarafından tanınmasını istemiştir. 1792 yılında Britanya’da Mary Wollstonecraft kadınların aslında erkeklere göre entelektüel anlamda aşağı olmadığını, eğitim olanakları ve diğer kaynaklara erişemediğinden kaynaklı gelişimlerinin eksik kaldığını belirten *Kadın Haklarının Bir Savunusu* adlı eseri yayımlayarak sıfır dalga kadın hareketi olarak adlandırılan döneme damgasını vurmuştur (Baran 2021). Diğer bir ifade ile feminizmin sıfır dalga evresi sonraki birinci dalganın oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Yaygın olarak üç dalga üzerinden değerlendirme yapan yazarlara göre birinci dalga kadın hareketi, kadınların erkekler ile eşit haklara sahip olmak için başlattıkları mücadelenin birinci dönemini oluşturmaktadır. Aynı zamanda birinci dalga ile kadınların kıyafet, doğum kontrolü, mülk edinme, boşanma, eğitim, gelir, miras ve velayet alanlarında erkekler ile eşit haklara erişmesinin de zemini atılmıştır (Özdemir ve Aydemir, 2019: 1707). Öyle ki bir dalga kendisinden sonraki dalganın hazırlayıcısı, kendisinden önceki dalganın ise tamamlayıcısıdır. Birinci dalga kadın hareketi 19. Yüzyılın ikinci yarısından 20. Yüzyılın başlarına kadar olan süreci kapsamaktadır (Sezer, 2018: 49). Zira birinci dalga Wollstonecraft’ın meşhur eserinde çizdiği temeller üzerinde inşa edilmiştir. Eserin içeriğinde kadınların oy

kullanması, eğitimde fırsat eşitliği, kadınların mülkiyet hakkı vb. konular üzerinde durulmuştur (Taş, 2016: 167). Kadınlar birinci dalga evresinde oy kullanmak, eğitim hakkı, çeşitli sosyal, kültürel, siyasal haklara kavuşmak için harekete geçmişlerdir. Akabinde dünyanın farklı yerlerinde kadın hareketleri başlamıştır. 1848 yılında birçok kadın, genel olarak kadınların sosyal, medeni, dini durum ve haklarını tartışmak için New York'ta bir kilisede toplanmıştır. Toplantının ilk gününe sadece kadınlar, ikinci gününe ise erkekler de katılmıştır. Kadınlar oy hakkı, eğitim, istihdam, eşit fırsat, mülk sahibi olmayı da içeren bir liste oluşturmuştur (Özdemir ve Aydemir, 2019: 1707). İki gün süren toplantı sonunda Elisabeth Candy Stanton tarafından 1848 yılında "Duygusal Bildiri" (*Seneca Falls*) hazırlanmıştır. İlk Kadın Hakları Bildirgesi özelliğini taşıyan Duygusal Bildiri belirli sayıda kadın ve erkek tarafından imzalanmıştır. Bildiride kadınların da erkekler ile eşit haklara sahip olduğunun altı çizilmiştir. Kadınların kendileri için mücadele etmesi bazı kesimler tarafından tepkiyle karşılanmış ve eleştirilerin odağı haline gelmiştir. Kadın hareketinin bir diğer örneği olarak Mavi Çoraplılar, kadına yönelik geleneksel bakış açısına karşı gelen kadınlardan oluşmaktadır. Mevcut ataerkil sistemi toplumsal olarak dönüştürmeye odaklanan Mavi Çoraplılar, özellikle kadınların eğitim hakkı üzerinden bir mücadele başlatmıştır. Bir başka mücadele eden kesim ise Süfrajettlerdir. *Oy hakkı için mücadele eden kadın* anlamına gelen ve Mavi Çoraplılara kıyasla daha asi bir nitelik taşıyan Süfrajettlerin gerekli gördükleri durumda şiddete başvurmaları söz konusudur (Swale, 2015: 112).

Birinci dalga, birçok ülkede kadın hakları konusunun ön plana çıkmasını ve bu doğrultuda kanunlar yapılması sağlaması açısından önemlidir (Sezer, 2018: 57). Nitekim bu dönem, kadınlara oy hakkı gibi temel hakların tanındığı dönemdir. John Stuart Mill'in eşi Harriet Taylor Mill 1851 yılında *Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı* adlı kitabını yayımlamıştır. John Stuart Mill ise 1869 yılında *Kadınların Köleleştirilmesi* kitabını yayımlamıştır. Mill'e göre erkeğe tanınan oy hakkının, kadına tanınmamasının hiçbir izahı yoktur (Mill, 2019: 99). İngiltere'de kadınların oy hakkı alması için mücadele gösteren Mill'in, kadın hareketlerinin desteğiyle bu mücadeleden galip çıkması kadın haklarının tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Kadınların seçme ve seçilme hakkı yavaş yavaş dünyanın diğer ülkelerinde de yükselişe geçmiştir. İngiltere'de *Halkın Temsili Yasası* ile 1918 yılında erkeklerle ve 30 yaş üzeri kadınlara oy hakkı tanındığı görülmektedir (Beyraqdar, 2021: 21).

Ülke ülke bakacak olursak 1915 yılında İzlanda ve Danimarka’da, 1917 yılında Rusya’da, 1918 yılında Avusturya, Almanya, Kanada’da, 1919 yılında Hollanda’da, 1920 yılında Çekoslovakya’da, 1930 yılında Türkiye ve Güney Afrika’da, 1945 yılında Fransa’da kadınlara oy hakkı tanınmıştır. Fransa’ya baktığımızda 19. ve 20. yüzyıl aralığında hem kızların eğitim hayatında eşit fırsata sahip olmasına hem de kadınların kamusal alanda çalışmalarına, eşit iş ve ücret hakkı sahibi olmalarına yönelik düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Nitekim Bensadon, özellikle 1946 Fransız Anayasası ile kadınların her alanda erkeklere kıyasla eşit haklara sahip olmalarının güvence altına alındığını belirtmiştir (Bensadon, 1994: 78). Dolayısıyla birinci dalga feminizm evresi, kadınların seçme ve seçilme, eğitim, boşanma, mülkiyet gibi alanlarda erkekler ile eşit haklara sahip olma mücadelesi verdiği dönemdir. Bu amaçla kongreler düzenlenmiş, akademik ve entelektüel çalışmalar yapılmıştır.

İkinci dalga kadın hareketi 1960 sonrası ortaya çıkan, 1968’li yıllarda daha yaygınlaşan ve 1980’lere kadar uzanan bir harekettir (Sezer, 2018: 59). İkinci dalgada genel olarak dünya çapındaki çeşitli toplumsal grupların siyasi, kültürel, ekonomik hakları hakkında bilinçlenmesi söz konusudur. Bu toplumsal gruplardan en önemlisi elbette kadınlardır. İş gücüne katılmaya başlayan kadınlar, toplumsal rollerini ve konumlarını sorgulamaya başlamıştır. İkinci dalga feminizm hareketinde toplumun ataerkil olarak teşhis edilen doğası üzerinde durulmuştur (Özdemir ve Aydemir, 2019: 1708) “Kişisel olan politiktir!” sloganının ön planda olduğu bu dönemde kadınların eşitlik talebi yalnızca siyasi değil aynı zamanda kültürel ve toplumsal bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda kültürel eşitsizlik ile siyasi eşitsizlik birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. Örneğin doğum kontrolü meselesi bu anlamda öne çıkan ilk tartışma konularından biridir. 1960 yılında Gıda ve İlaç İdaresi, doğum kontrol ilacının kullanımına onay vermiştir. Kadınlar doğum kontrolüne tüm kadınların erişebilmesi için kampanyalar düzenleyerek destekte bulunmuşlardır (Beyraçdar, 2021: 23). Kürtajın yasallaşması ve doğum kontrol haplarının kullanımının yaygınlaşması kadın hareketinin ikinci dalga döneminin sonucudur (Sezer, 2018: 59). İkinci dalga feminizmi savunan kadınlar, mücadelelerini siyasi bir proje olarak görmüşlerdir. “Kişisel olan politiktir!” söyleminden yola çıkan kadınlar toplumsal hayatta sadece oy hakkı için değil; başta doğum kontrolü olmak üzere başka haklar için de mücadele etmişlerdir. Aynı zamanda teknoloji ve bilimden etkin

bir şekilde yararlanarak kamusal alanda da ön plana çıkmak için çaba göstermişlerdir. İkinci dalganın en önemli özelliklerinden biri de kimi zaman birbirleriyle çatışma içerisinde olan çeşitli feminizm türlerini bünyesinde barındırmasıdır (Altınbaş, 2006: 23). Bu bağlamda farklı ideolojilere sahip olan kadınlar arasında çatışmalar yaşanmış (Taş, 2016: 171) ve bu çatışma kadınların içinde buldukları durumu sorgulamalarına, kendilerini geliştirmelerine fırsat tanımıştır. Öyle ki kadınlar verdikleri mücadelenin meyvelerini toplamaya başlamıştır. Cinsiyet eşitsizliğine karşı başta Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler Konseyi olmak üzere birçok platformda yer alan kuruluşlar, kadın konusuna vurgu yapmış ve çalışma programlarına dâhil etmişlerdir. Özellikle Birleşmiş Milletler tarafından 1975-1985 arasındaki yıllar “Kadının On Yılı” şeklinde ilan edilmiş ve 1979 yılında ise “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi (CEDAW)” sözleşmesi kabul edilmiştir (Koray, 1995: 15). CEDAW sözleşmesi, kadınların siyasi, ekonomik ve toplumsal hayatta temel özgürlüklerinin tanınması, bu hakların kullanılması önündeki engellerin ortadan kaldırılması amacını taşımaktadır ve birçok devlet tarafından imzalanmıştır (Sezer, 2018: 62).

ABD’de ikinci dalga döneminde mücadele eden kadınlar, sağlık ve sığınma evleri açmış ve kadınların farkındalıklarını arttırmak için çalışmalar düzenleyerek ülkenin her yerinde örgütlenmişlerdir. İngiltere’de olan kadınların ise haklarını savunmak amacıyla birlikler oluşturdukları, sığınma evleri ve bakım evleri kurmak için çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. İngiltere’de kadın hareketi kapsamında mücadele eden kadınlar öyle aktif bir şekilde çalışmışlar ki dönemin İşçi Partisi ve Muhafazakâr Partisi’nde üye sayıları açısından kadın ve erkek sayısı neredeyse eşit durumdadır (Sezer, 2018: 64). İkinci dalga evresinde kadınlar birçok platform ve kuruluşlarda ön plana çıkmayı başarmışlardır. Bu bağlamda kadınlara oy hakkını tanıyan farklı ülkeler de bulunmaktadır. Örneğin Nijerya (1960), Ruanda (1961), Afganistan (1963), İran (1963), Portekiz (1976), Irak (1980), Lichtenstein (1984) kadınlara seçme ve seçilme hakkını tanımıştır. Aynı zamanda bu dönem kadın hareketinde feminizmin orta ve üst sınıf beyaz kadınlara indirgenmesi söz konusudur. Zira belirli bir grup kadınlara indirgenmiş olmasından kaynaklıdır ki üçüncü dalga kadın hareketinde bu durum eleştirilerin odağı haline gelecektir.

Üçüncü dalga kadın hareketinin tarihi açısından uzlaşısı sağlanamadığı fakat genel olarak 1990’ların başında başladığına dair yorumlar bulunmaktadır (Sezer,

2018: 65). Bu dalga bir bakımdan ikinci dalgaya bir tepki niteliğinde doğmuştur. Bu tepkinin nedeni ise feminizmin yalnızca orta ve üst sınıf beyaz kadınlara indirgenmesidir. Üçüncü dalga, ikinci dalgada yer verilen tek tip evrensel kadın algısına karşı çıkmaktadır. Kadın sorunlarının sadece beyaz kadınların sorunu olmadığını, evrensel olarak ele alınması gerektiği üzerinde durulmuştur (Taş, 2016: 171). Bu dalganın içinde yer alan kadınlar genel olarak toplumsal cinsiyet, siyaset, sınıf, milliyetçilik vb. konular üzerine yoğunlaşarak teori oluşturmaya çalışmışlardır (Özdemir ve Aydemir, 2019: 1708). İkinci dalga daha çok mutlak bir eşitlik üzerinde dururken üçüncü dalga, kadınlar arasındaki ideoloji farklılıklarını değerli bir unsur olarak görmektedir. Uygulama kısmına bakıldığında genel anlamda ataerkil düzenin eleştirildiği fakat mevcut sorunlara çözüm odaklı ortak bir yaklaşımın geliştirilemediği görülmektedir. Aynı zamanda üçüncü dalgada kadınlar, feminizm üzerine bir tartışma yapılırken ırk, köken, sınıf, din, cinsiyet vb. olguların önemli bir etken olduğunu vurgulamıştır. Evrensel kadın bakış açısını yıkarak bireysel olarak kadınların farklılıklarına odaklanmaya dikkat çekilmiştir. Irk, sınıf, kültür, inanç gibi unsurlar çerçevesinde her kadının farklı olduğu ve bundan dolayı ortak bir düzlemde bir araya gelmenin zorluğu ifade edilmiştir. Bu dönemde çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı kadınlara tanınan haklardan birkaçıdır (KADER, 2011: 6). Zira Avrupa Birliği de kadın hakları konusunda titiz davranmış ve mevzuatında bulunan kadın ve erkek eşitliğinin yanı sıra düzenlenen programlarda da bu eşitliğin önemini vurgulamıştır. Bu çerçevede düzenlenen programlarda bireylere eşit fırsat sunmak, sosyal ve ekonomik alanda kalkınmayı sağlamak amacıyla gerçekleştirilen fonlarda cinsiyetler arasındaki eşitlik üzerinde durulmuştur. Nitekim Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeler de mevzuatı kabul ettikleri için öyle ki kadın ve erkek eşitliğinin zincirleme bir şekilde sağlanmasına yönelik çalışmalar mevcuttur (Sezer, 2018: 68).

11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul'da kadına yönelik şiddet, ev içi şiddetin önlenmesi, olası bir şiddet durumunda mücadele edilmesine dair "Avrupa Konseyi Sözleşmesi" imzalanmıştır. Nitekim Türkiye bu sözleşmeyi imzalayan ilk ülke olmuştur. İstanbul'da imzalanmasından kaynaklıdır ki sözleşme "İstanbul Sözleşmesi" adını almış ve 1 Ağustos 2014 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Türkiye, 1 Temmuz 2021 itibarıyla İstanbul Sözleşmesi'nden resmen çekilmiştir. Kadına karşı şiddetin önlenmesi amacıyla hukuki alanda bağlayıcılığı olan uluslararası nitelikte ilk belge olması açısından önem arz etmektedir (İstanbul

Sözleşmesi). Aynı zamanda gelişmiş ve gelişmekte olan 20 ülkeden oluşan G20 platformu ile ekonomik alanda uluslararası düzeyde işbirliği yapılmaktadır. 2015 Kasım ayında Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı toplantıda G20 yerine W20 (Women 20) şeklinde bir düzenleme yapılarak kadınların ekonomik hayata teşvik edilmesi sağlanmıştır. Üçüncü dalga kadın hareketinde bazı ülkelerde kadınlar seçme ve seçilme hakkına kavuşmuştur. Örneğin Güney Afrika'da beyaz kadınlara 1930 yılında, Hint kadınlara 1984 yılında, siyah kadınlara ise 1994 yılında bu hakkı tanımıştır. Kuveyt'te ise 2005 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır (Satıl 2021).

Dördüncü dalga ile ilgili olarak Amerikalı feminist yazar Jessica Valenti internet üzerinden kadın hareketinin dördüncü dalgasının gerçekleştiğini iddia etmiştir (Özdemir ve Aydemir, 2019: 1709). Şu anda da içerisinde olduğumuz bu dalga, daha çok kendisini internet ve sosyal ağlar üzerinden biçimlendirmiştir. Kadınlar, çevrimiçi platformlarda örgütlenmektedir. İnternet, çeşitli etkinliklerin planlanması ve tartışmaların gerçekleştirilmesi için bir araç haline gelmiştir. Kadınlar, internet üzerinden kadın dayanışması hareketlerini gerçekleştirmiştir. New York Times'ın 2017 yılı Ekim ayında yayımlanan haberinde Hollywoodlu yapımcı olan Harvey Weinstein'in cinsel suç işlediği iddia edilmişti. Aktris olan Alyssa Milano, cinsel tacize ve erkek şiddetine maruz kalan kadınlara Twitter üzerinden *#MeToo* (ben de) etiketi ile yazmaları için çağrı yapmıştır. Öyle ki yüzlerce kadın *#ben de* etiketiyle tweetler atmıştır (Özdemir ve Aydemir, 2019: 1709). Twitter, dördüncü dalganın savunucuları tarafından kadınların tepkilerini dile getirdikleri ve eylemlerini organize ettikleri bir platform olarak kullanılmıştır. Yine *#BelieveWomen* etiketiyle kadınların toplumsal olarak dışlanması, iş dünyasından uzaklaştırılması ile ilgili tweetler atılmıştır. *#WomensReality* etiketi ile ortaya çıkan online hareket ise cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak için kadınların maruz kaldığı gerçeklik ile sahip oldukları yasal hakları arasındaki boşluğu irdelemiştir. *#EverydaySexism* etiketiyle kadınların gündelik hayatta karşılaştıkları cinsiyetçilik söylemlerine dair tweetler atılmıştır. *#WhyIStayed* etiketiyle aile içi istismara dair tweetlere yer verilmiştir. *#HeForShe* etiketiyle cinsiyetler arasındaki eşitlik için kadınların yanı sıra erkeklerin de mücadeleye katılması için çağrı yapılmıştır. *#Fem2* etiketiyle feminizmi içeren makale ve konuşmalar üzerine tweetler atılmıştır (Özdemir ve Aydemir, 2019: 1709-1710). İnternet üzerinden sosyal medyayı aktif bir şekilde

kullanan kadınlar, seslerini duyurmayı başarmışlardır. Binlerce kadın, sosyal medya aracılığıyla tepkilerini özgür bir şekilde ortaya koydukları evrensel bir bağlantı kurmuşlardır. İnternet ile başlayan bu dalga teknolojinin güncel konularıyla da ilgilenerek gelişim göstermeye devam etmektedir.

Bu bölümde kısaca kadın hareketinin dünya çapında geçirdiği değişimi, özellikle sıfırdan başlayıp dördüncü dalgaya kadar olan dönüşümleri inceledik. Sıfır dalga kadın hareketi kadınların aslında erkeklerle entelektüel anlamda eşit olmamasının nedeninin, kadınların eğitim olanakları ve diğer kaynaklara erişememesinden kaynaklandığını savunmaktaydı. Birinci dalga kadın hareketinde kadınların seçme ve seçilme hakkı, eğitim hakkı, mülkiyet hakkı vb. sosyal, kültürel, siyasal haklara kavuşma mücadelesi vardı. İkinci dalga kadın hareketinde kürtajın yasallaşması, doğum kontrol haplarının kullanımının yaygınlaşması, feminizmin ise orta ve üst sınıf beyaz kadınlara indirgenmesi söz konusuydu. Üçüncü dalga kadın hareketinde ise feminizmin sadece orta ve üst sınıf beyaz kadınlara indirgenmesinden ziyade evrensel olarak ele alınması gerektiği, toplumsal cinsiyet, siyaset, sınıf, milliyetçilik vb. konulara yoğunlaşarak teori oluşturmaya çalışılması ve bu evrede kadınlara çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkının tanınması ön plandaydı. Dördüncü dalga kadın hareketinde ise kadınlar internet ve sosyal ağlar üzerinden daha çok sosyal medya aracılığıyla dayanışmalarını gerçekleştirmişlerdi. İşte bu tezde Nezihe Muhiddin'in (1893-1958) düşünceleri ve kadın hareketine olan katkısını inceleyeceğim için şunu ifade etmek gerekir ki Nezihe Muhiddin'in yaşadığı dönem esas olarak Türkiye'de kadın hareketinin sıfır ve birinci dalgasının yaşandığı döneme karşılık gelmekteydi.

2.2. Türkiye'de Kadın Hareketinin Doğuşu ve Gelişme Süreci

Toplum yapısı açısından Osmanlı Devleti kadın ve erkeğe farklı dünyalar sunuyordu. Erkeğin dünyası kurumsal, kadının ise özel ve mahremdi. Kadın hane içi, erkek ise hane dışı insanıydı. Yaşamın her alanında bu ayrımın izleri görülmekteydi (Kurtoğlu, 2020: 7). Zira toplumsal yapılanma, cinsiyetler arasındaki her türlü yaklaşmayı geleneksel ve dinsel formasyonları gerekçe göstererek önlüyordu. Bu süre zarfında kadınların gittiği ve seyahat ettiği yerler devlet tarafından kısıtlandı. Ferman, kadınların hangi arabaya bineceğini, nerede oturacaklarını, nerede alışveriş yapacaklarını ve hangi camide namaz kıldığını düzenliyordu. Kadınların başlıca

zevkleri ise mahalleleri, hamamları vb. alanları ziyaret etmekte (Celasin, 1946: 123). Klasik dönemde bulunan bu özellikler 19. yüzyıldan itibaren hızla değişmeye başlamıştır. Bu değişimin kilit noktaları, gündelik hayatın şeklini ve yönünü belirleyen mahalle standartlarının çökmesi ve dünyada görülen teknolojik devrimin ürünlerinin ülkeyi etkisi altına almasıydı. Bu dönemde fayton, tramvaylar, demiryolları, atlı arabalar ve vapurlar günlük hayatın bir parçası haline gelmişti. Zamanın ve mekânın akışı hızlandıkça mail ve telgraf gibi seçenekler insanların kolay bir şekilde iletişimde kalmalarını sağlamıştı. Bu dönemde gazeteler ve dergiler bilgi sağlamaktan ve dünyayı tanıtmaktan sorumluydu. Mutlak otoritenin babada olduğu geniş aile tipinden çekirdek aileye doğru bir geçiş söz konusuydu. Babada olan mutlak otoritenin paylaşımı da gündeme gelmişti (Kurtoglu, 2020: 7-8). Tüm bunların sonucu olarak, bu sosyal hareketlilik beraberinde kadın ve erkek ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ihtiyacını gündeme getirmişti.

Tüm geleneksel toplumlar gibi Osmanlı toplumunda da birleşik bir hukuk sistemi yoktu. Kişinin cinsiyetine, mesleki durumuna, dinine göre farklı kurallar uygulanmaktaydı. Hukuk, topluluk içindeki dinler ve gelenekler tarafından şekillendirilmişti. Osmanlı Devleti, yapısı gereği birçok kültürü içeriyordu. Aynı coğrafya üzerinde pek çok dil, din, ırk, inanış bir arada yaşamaktaydı. Osmanlı Devleti'nin hukuk anlayışında şer'i ve örfi olmak üzere iki yapılanma söz konusuydu. Nüfus içerisinde yer alan dinsel bölünmeler ise önem arz etmekteydi. İmparatorluk, kuramsal olarak dinsel hukuk esasına uygun bir şekilde yönetilen bir İslam imparatorluğuydu (Zürcher, 2013: 26). Şer'i hukuk kapsamında Kur'an, Sünnet, İcma-i Ümmet ve Kıyas olmak üzere dört kaynak üzerinden şekillenen bir anlayış mevcuttu (Özkorkut, 2007: 230). Osmanlı İmparatorluğu'nun her ne kadar din ve devlet arasında fark gözetmediği düşüncesi eskiden beridir kabul görse de yapılan araştırmalar ile din ve siyaseti uygulama bakımından belirli ölçüler çerçevesinde ayırdıkları görülmekteydi (Zürcher, 2013: 27). İmparatorlukta kurumsal olarak şeriatın hüküm sürmesine rağmen, 18. yüzyıla gelindiğinde ise uygulama açısından aile hukuku ve mülkiyet meselelerinin sınırları içinde adeta hapsolmuştu. Kamu hukuku ve özellikle ceza hukuku Sultanlar'ın örf veya kanun diye tabir ettikleri fermanlara dayanmaktaydı (Zürcher, 2013: 27). Şer'i hukuk kaynağını doğrudan ilahtan alırken örfi hukuk ise kaynağını insanın iradesinden almaktaydı. Öyle ki padişahın iradesi bu hukuk sisteminin kaynağını oluşturmaktaydı (Durhan,

1999: 218-219). Bu noktada kadınların penceresinden bakacak olursak durum biraz daha karmaşık bir haldeydi. Kadınların birtakım kısıtlamalara maruz kaldığı görülmektedir. Bu kısıtlamaların bazılarına bakacak olursak; bu dönemde evlilik devlet kontrolünden uzaktı. Erkek ve kadının doğrudan doğruya ya da vekilleri aracılığıyla evlenmek istediklerini iki tanık önünde söylemeleri yeterliydi. Evlenmek için yaş sınırı yoktu ve boşanma hakkı tek taraflı olarak erkeğe tanınmıştı. Erkek bu hakkı dilediği gibi kullanabilirdi (Sezer, 2018: 76-77). Eşinin gebeliğinin var olup olmadığını anlamak için üç ay bekleyip, eşini baba evine gönderebiliyordu ve bunun için ne eşinin rızasına ne de bunu hukuki bir gerekçeye dayandırmak zorunda değildi. Velayet hakkı babaya ait olduğu için kadınlar bu haktan da mahrumdu. Prensipite, kendi malını dilediği gibi kullanma hakkına sahip olan kadınlar, uygulamada ise kocasının kararının aksini savunamazdı. Kadınların miras hakkı olmasına rağmen erkeklere göre bu hak çok daha zayıftı. Örneğin erkek çocuklar mirastan iki hisse, kızlar ise bir hisse alırdı. Kadınlar tanıklık etme konusunda da erkeklerden çok farklı değerlendiriliyorlardı. Kadınların unutkan olduğu ve olayları akıllarında tutamayacakları gerekçesiyle iki kadının tanıklığı bir erkekle eşdeğer görülürdü (Akyol, 2012: 99). Eğer bir olayın tanığı tek bir kadınsa, bu tanık yeterli görülmezdi.

Tanzimat Fermanı ile Osmanlı hukuku önemli değişiklikler geçirmiştir. Zira geleneksel yapıdan sapma, ilk kez 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla mümkün olmuştur. Tanzimat Fermanı, batılılaşmanın ilk somut adımı olarak değerlendirilmektedir. Tanzimat Fermanı içeriğinde bireyin can, mal ve namus güvenliğini sağlamaya yönelik temel hakları ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Keyfi cezalandırmalara son verilmiş ve Osmanlı Devletinin tüm vatandaşlarını kapsayacak bir şekilde hukuk önünde eşitlik ilkesi ilan edilmiştir. Aynı zamanda bu dönemde okullar açılarak kız öğrencilerin de okula gidebilmesi sağlanmıştır (Ersöz, 2020: 229). Fakat yeni düzenlemelere rağmen kadınların konumu değişmemiştir (Yürüt, 2017: 377). Ayrıca bu süre zarfında, oturma odasının çeşitli yerlerinde, alışveriş, iş vb. alanlarda kadın ve erkeğin bir arada bulunmasına izin verilmediği gibi, herhangi bir millettten kadınların geceleri sokakta yürümeleri de kanunen yasaklanmıştır (Pürmüşlü, 2020: 62). 1882 yılında bir nüfus sayımı yapılmış, sonuçlar 1890 yılında tamamlanmış ve 1893 yılında açıklanmıştır. Bu sayımlara göre ilk kez kadınlar kayıt kapsamına alınmıştır (Karabulut, 2016: 60). Bu sayımda kadınların yaşlarını, fiziksel özelliklerini, medeni ve sosyal durumlarını açıklayan bilgiler de yer almaktadır. Bu

tarihten sonra hukuk alanında yapılan düzenlemeler kadınları ilgilendirmeyen konular kapsamında olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaşayan entelektüel kadınlar, kanunlar önünde erkeklerle eşit sayılacağı günü uzun zamandır beklemekteydi. Kadınların hukuk önünde erkekler ile eşit sayılacağı bu hak ancak ve kısmen 1926 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nde Medeni Kanun'un kabulü ile gerçekleşecekti. Nitekim ilk olarak 1924 yılında tüm eğitim kurumlarının Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmasını sağlayan ve hem kızların hem de erkeklerin eşit haklar çerçevesinde eğitim görmesi fırsatını sağlayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu yürürlüğe girecekti. Ardından 1926 yılında erkeğin çok eşliliği, tek taraflı boşanmaya dair düzenlemelerin kaldırıldığı ve kadınlara da boşanma, velayet vb. hakların tanındığı Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girecekti (KADEM, 16.11.2022).

Kadın hareketinin bağımsızlığını kazanması, entelektüel kadınların kurtuluş mücadelesinde önemli bir adımdır. Oysa Türkiye'de kadınların kurtuluş mücadelesi tarihsel süreç içerisinde modernleşme, uluslaşma, sosyalizm ve insan hakları gibi kavramlar içinde eritilmiştir. Kadınlar her ne kadar sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda yer almaya başlasalar da 1980'lere kadar feminist örgütlenmeyi başlatamamışlar, bağımsız kadın hareketini geliştirememişlerdir. "Kadın hareketi" teriminin ne anlama geldiğini ve sorunu bu perspektiften değerlendirmek için hangi kriterlerin kullanıldığını bilmek önem arz etmektedir. Kadın hareketini, bulunduğu toplumsal yapı içinde kadınların kendilerini tanıması, değerleriyle, yaşam biçimleriyle yeni bir toplumsal yapı ve bu yapı içinde yeni bir kadın tipi yaratmaya yönelik örgütlü istem ve eylemler olarak tanımlayabiliriz. Kadın hareketi, dünyadaki değişikliklerin Osmanlı İmparatorluğu toplumunu etkilediği 1900'lerde bir özgürlük ve eşitlik hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Çeşitli değişimlerle birlikte II.Meşrutiyet'in özgürlük ideali etken olmuş, kadınlar giderek özgürleşmeye ve bireyselleşmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ulus-devlet olma çabaları içinde yapılan reformların etkisi kadına da yansımıştır. Entelektüel kadınlar, toplum ve erkek üzerindeki konumlarını, kadın ve erkek arasındaki gelenekleri, kısıtlamaları sorgulamışlardır. Eşitlik için mücadele yürüten kadınlar, aile ve sosyal hayatın karşılıklı ilişkilerinin yanı sıra işyerinde ve siyasette yeniden yapılanmanın gerekliliğine vurgu yaparak, toplumsal hayatın her kesimini ilgilendiren alanlarda düzenlemeler yapmak istemişlerdir. Kadınlar, bu düzenlemenin gerçekleşmesini sağlamak için birçok dernek ve dergiyi birincil araç olarak kullanmışlardır (Gönenç,

2006: 74). Kadınlar basın aracılığıyla kadın hakları ve yaşam tarzlarını yeniden tanımlamaya çalışmışlardır. Kadınların anne ve eş kimliklerinin yanı sıra farklı kimlik ve rollere sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Yeni kadın imajının önce kadınlara benimsetilip, daha sonra toplumsal hayatta evrenselleştirilmesi amaçlanmıştır. Toplumun çeşitli kesimlerinden gelen kadınlara, taleplerini ve değişmesini istedikleri konuları açıklamaları için fırsat verilmiştir. Dergilere gönderilen yazılarla kadınlar kendilerini ifade etmişler ve haklarını kazanabilmek için harekete geçmişlerdir. Bu durumda kadın derneklerinin, özellikle Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti'nin rolü büyüktür. Derneğin faaliyetleri hareketin somut örneklerini oluştururken, *Kadınlar Dünyası* dergisi kanalıyla istenilen hakların yaşama geçirilmesi için çaba gösterilmiştir (Ateş, 2017: 25).

Büyük olmayan ama her disiplinden kadının desteklediği bir harekette Osmanlı kadınları, hareketin kurucusu, zamanla yöneticisi ve lideri haline gelmiştir. Kadın hareketinin tanımından da anlaşılacağı gibi burada önemli olan bu mücadeleyi sürdürmek için katılımın niteliği, örgütlenmesi ve sürekliliğidir. Bu bağlamda Osmanlı kadın hareketi bir taklit değil, dünyadaki kadın hareketi ile eş zamanlı bir hareket olmuştur. 19.yüzyılda ve 20. yüzyılın başında tüm dünyada varlığını iyiden iyiye hissettiren kadın hareketi, diğer ülkelerde olduğu gibi Osmanlı toplumunda da canlanmaya başlamıştı. Ama Osmanlı toplumunda yeni yeni başlayan bu hareket, çok uzun bir zaman hükümdarlar ve toplumdaki neredeyse tüm erkekler tarafından yok sayılacak, yetersiz bulunacak, belli bir zümreye ait, hatta taklit olduğu şeklinde eleştirilecekti. Bu nedenle kadın hareketinin bu doğuş dönemi, yeni biçimlenen, değişen kadın imajının kamuoyuna sunulması ve savunulması açısından eylemci bir niteliğe sahiptir. Bu dönemde Avrupalı kadınlar özellikle siyasal yaşama katılma mücadelesi verirken Osmanlı kadınının esas mücadele konusu eğitime, çalışma hayatına, kamusal alana dâhil olmaktı. 1843 yılında kadınlar ilk kez Tıbbiye Mektebi çerçevesinde ebelik eğitimi alarak sosyal yaşama giriş yapmıştır (Yılmaz, 2010: 198). Osmanlı kadınları da erkekler gibi toplumsal yaşamda aktif görev almayı istemişlerdir. Şiddete başvurmadan, mücadelelerini gerekli süreçler çerçevesinde yürüteceklerini belirtmişlerdir. Çünkü onlara göre, toplumsal yapı tersi bir durumu kaldıramayacağı gibi bu tavra gösterilebilecek tepki, kadın hareketinin gelişimine engel oluşturacaktı. Osmanlı kadın hareketinde görülen bir başka özellik, aile, toplum, çalışma ve siyaset düzeyinde istenen hakların hem bireysel hak ve

özgürlükler açısından, hem de toplumun kurtarılması açısından talep edilmesiydi. Feminizme yeni bir toplum yaratmak gibi bir anlam yüklenmiş, Osmanlı aydınlarının “Bu devlet nasıl kurtarılabilir?” sorusuna “Ancak kadınlığın yükseltilmesiyle” yanıtı verilmiş, kadının kurtuluşu ile toplumun kurtuluşu arasındaki paralelliğe dikkat çekilmişti (Unat, 1982: 1-32).

Kadın hareketi bir özgürlük ve eşitlik fikrinden beslenerek ortaya çıkmış, toplumun genel özgürlüğüyle paralel bir süreklilik izlemiştir. Bu temel oluşumlar özellikle II.Meşrutiyet döneminde kendini göstermiştir. II.Meşrutiyet’in getirdiği toplumsal ve kültürel değişim kadın hareketini de besliyordu. Kadınların sorunları Osmanlı edebiyatından medyaya, parti programlarından düşünce akımlarına kadar çok geniş bir platforma yayılmıştı. Gün geçtikçe kartopu gibi hızla büyüyen kadın hareketi gazete ve dergilerde önce isimlerini ve imzalarını gizleyerek görüşler belirten kadınlar tarafından savunulmuştur. Aralarına yeni katılan kadınların var olduğu ve yalnız olmadıklarını hissetmenin verdiği güvenle kendi kurdukları dergilerle düşüncelerini ifade etmeye devam etmişlerdir. Nitekim kadın hareketi, kurulan dernekler, cemiyetler ve kadınların toplumun ekonomik sahasında kendilerini göstermeleriyle artık yadsınamaz bir boyuta ulaşmıştır (Çakır, 1994: 40-126). Dönemin entelektüel kadınları, düşüncelerini ifade edebilmek için *Terakk-i Muhaderat* (1869), *Şüküfezar* (1886), *Hanımlara Mahsus Gazete* (1895), *Demet* (1908), *Mehasin* (1908), *Kadın* (1908), *Süs* (1923), *Kadınlar Dünyası* (1913), *Kadınlık Hayatı* (1914) adlı gazete ve dergileri etkili bir şekilde kullanmıştır (Çavuşoğlu, 2015 :59). Kadınların aile ve toplumdaki konumlarının sorgulandığı bu dönemde Namık Kemal, Şinasi, Recaizade Mahmut Ekrem başta olmak üzere dönemin önde gelen yazarları da kadın sorunlarına dikkat çekmiştir (Göle, 1992: 18). Örneğin Namık Kemal *Tasvir-i Efkâr* adlı gazetede yayımlanan makalesinde Osmanlı kadınlarının toplumsal hayattaki rollerini sorgulaması sonucu kadınların erkeklere hizmet etmek gibi bir görevden sorumlu olmadıklarına dikkat çekmiştir. Zira eğitim ve öğretimden mahrum kalan kadınların toplumsal hayattaki konumunu yarısı felçli olan bir vücuda benzetmiştir (Kemal, 1862: 1). Şinasi ise eserlerinde görücü usulü evliliği eleştirmiş ve temeli sağlam olan bir yuva kurabilmek için çiftlerin birbirlerini tanıması gerektiği, birbirleri hakkında fikir sahibi olması gerektiğine vurgu yapmıştır (aktaran Aydıngör, 2006 :72). Recaizade Mahmut Ekrem ise kadınları başlı başına medeniyetin, insanlığın oluşmasında bir değer olarak

görmüştür. Ekrem çalışmalarında kadınların toplumsal hayattaki konumlarını da gözönünde bulundurarak sanata olan katkısını ele almıştır. Öyle ki Ekrem'e göre kadınlar sanatın ve güzelliğin kaynağıydı ve sanat ancak bir kadın ile var olabilirdi (alıntılayan Kılıç ve Gürbüz, 2019: 226).

20. yüzyılın başlarından bu yana, kadınların sorunları ve konuları, Üçüncü Dünya ülkelerinde siyasi söylemin ve gündemin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Üçüncü Dünya ülkelerinde kadınlar medenileşme, ulusal ve kültürel özgürlük, meşruiyet ve reform ve kalkınma söylemlerinin sembolü haline gelmiştir. Bu bağlamda yeni inşa edilen Türk modern ulus devleti, kadına dair yapılacak reformları uluslararası devlet sistemindeki yerleri açısından olmazsa olmaz bir koşul olarak görmüştür. Bu politika doğrultusunda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti de kadın konusunu çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma söylemi için siyasi bir araç olarak görmüştür. Böylece Cumhuriyet'in kurucu kadroları, yeni rejimi hem Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal yapısından farklılaştırmayı hem de Osmanlı'da var olduğunu iddia ettikleri kadınların üzerindeki dini baskıyı ortadan kaldırdıklarını göstermek istiyorlardı. Bu açıdan batılılaşma yolunda Türkiye'nin modernleşmesini tamamlamasındaki en temel unsur kadınların özgürleşmesi olarak gösteriliyordu. İlk Türk feministlerinden olan ve İstanbul Kadın Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi'nin kurulmasında önemli rol oynayan Şirin Tekeli, Kemalist rejimin kadınlara bakışını şöyle ifade etmektedir:

Doğrudur kadın devriminin Kemalizm'in bir parçası olduğu. Ama ilk sorumuz şudur: bu devrim kadınların kendi hakları için mi yapılmış, yoksa Kemalizm'in gerçekleştirmek istediği başka bir dönüşümün, yani ulusal düzeydeki dönüşümün bir aracı olarak mı kullanılıyor? Cidden böyle bir araç olduğunu düşünüyorum (Tekeli, 1991: 105).

Diğer bir ifadeyle kadın imgesi, yeni Cumhuriyet'in Osmanlı'dan kopuşunu göstermek için bir aracı ve bu anlamda medenileşme söyleminin merkezi bir parçasıydı. Öyle ki bu dönemde kadınların verdiği mücadelenin Kemalizm ekseninde anlamlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Cumhuriyet Devrimi modern ve Batılı kadın imgesini yeni kurulan toplumun temeli olarak kullanmış ve kadınlara rejimi koruma görevi verdiğini ilan etmiştir. Kadının statüsü ve kadına tanınan haklar, inşa edilen yeni rejimin medeniyet söyleminin temelini oluşturmaktadır. Bu söyleme göre toplumsal dönüşüm ancak kadınların eğitim alması, üretime katılması ve hükümet

ilkelerini ulusal hedeflere göre yaymak için gece gündüz çalışması ile mümkündür. Bu nedenle kadın reformu, hem medenileşme hem de ulusal kalkınma açısından benimsenecek politikaların temeli olarak görülmekteydi (Çaha, 2008: 180). Öyle ki Mustafa Kemal Atatürk pek çok konuşmasında Türk kadınına topluma kazandırmak için yenilikler yapılması gerektiğini her fırsatta vurgulamış ve İzmir'de yaptığı bir konuşmada şu ifadeleri kullanmıştır: “Toplumumuzun başarısız olmasının nedeni, kadınlara gösterdiğimiz ihmal ve kusurlardır” (alıntılayan İnan, 1991: 41-42). Bu bağlamda kadınlara daha önce tanınmayan haklar ve daha önce tanınan hakların devamı niteliğindeki haklar verilmiştir. 17 Şubat 1926'da İsviçre Medeni Kanunu'nun tercüme edilmesi ve yürürlüğe girmesi bu açıdan önem arz etmektedir. Nitekim kadın ve erkek arasındaki eşitliği sağlamak açısından İsviçre Medeni Kanunu kapsamında kadınlara tanınan haklar önemlidir. Evlilik için en erken yaş, erkekler için 18, kızlar için 14 ile sınırlıdır. Çok eşlilik yasaklanmış ve kadınların miras konusunda erkeklerle eşit olması sağlanmıştır. Evlilik, memurların himayesinde resmi bir boyut kazanmış ve kadınlar mahkemede erkeklerle eşit hale getirilmiştir.

Kadın hareketinin Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerindeki tarihine ilişkin olarak Nezihe Muhiddin, kadınlarda siyasal hak farkındalığının oluşma zamanının II. Meşrutiyet dönemi olduğunu vurgulamış ancak bu dönemde yalnızca kadın hareketinin kıvılcımının ateşlendiğini söylemiştir (Zihnioğlu, 2003: 119). Öyle ki 1908 yılında yönetime geçen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aynı zamanda bir üyesi olan Emine Semiye Hanım, önceki yıllarda kadınların siyasal haklara sahip olması için güvence aldığı aynı kişiden bu sefer kadınların beklemesi gerektiğini öğrenmesi sonucunda istenilen ilerlemenin ancak kadın hareketi ile mümkün olacağını altını çizmiştir (Zihnioğlu, 2003: 55). 1923 yılında yapılan toplantıda henüz Halk Fırkası hazırlık aşamasında olduğu sıralarda kadınların siyasal hakları için bir örgüt kurma kararının verilmesi söz konusudur. Nezihe Muhiddin'in önderliğinde, Latife Bekir, Nimet Remide, Şukufe Nihal, Seniyye İzzeddin, Matlube Ömer, Muhsine Salih, Faize Emrullah, Zeliha Ziya, Tuğrul Bedri, Nesime İbrahim gibi isimlerin bir araya gelmesiyle Kadınlar Halk Fırkası kurulmuş ve tüzüğü de açıklanmıştır (Sezer, 2018: 105). Öncelikle eğitim ve toplumsallaşma üzerinde duran Kadınlar Halk Fırkası'na göre siyasal haklara eninde sonunda kavuşulacaktı. Öyle ki bu kadınlar, siyasi bir mücadele içinde olmayacaklarını *Süs (1923)* adındaki dönemin

bir dergisinde ifade etmiş (Şahin, 2018: 50-52), fırkanın ikinci başkan konumunda olan Nimet Remide öncelikle Anadolu'daki cehalet ile mücadele edeceklerini belirtmiştir (Toprak, 2016: 463). Ancak fırkanın genel sekreteri konumunda olan Şukufe Nihal'in ilerleyen zamanda siyasal haklarla da ilgileneceklerini belirtmesi (Toprak, 2016: 464) siyasi seçkinler tarafından tepkiye karşılanmıştır. Kadın partisinin isminden rahatsızlık duyan bu siyasi seçkinler, kadın-erkek ayırmadan tüm ulusu kucaklayacak bir siyasi partinin kurulacağı bunun adının da Halk Fırkası olacağını söylemişlerdir. Bundan dolayıdır ki Kadınlar Halk Fırkası Ankara cephesinin onayından geçememiştir. Böylece 1923 yılında Nezihe Muhiddin'in öncülüğünde Kadınlar Halk Fırkası adı bünyesinde ilk kadın partisinin kurulması için teşebbüs gerçekleşmiş ancak onay verilmediği için dernekleşme yoluna geçiş yapılarak faaliyetler sürdürülmüştür (KADEM, 16.11.2022).

7 Şubat 1924 tarihinde Nezihe Muhiddin, Latife Bekir Çeyrekbaşı, Sabiha Zekeriye Sertel'in öncülüğünde Türk Kadınlar Birliği'nin kurulmasıyla çözüm bulunmuştur (Sezer, 2018: 106). Birliğin Genel Başkanı Nezihe Muhiddin'dir ve Şukufe Nihal de aktif üyeleri arasında yer almaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün eşi Latife Hanım da birliği destekleyenler arasındadır (Sezer, 2018: 106). Türk Kadınlar Birliği'nin amacını Nezihe Muhiddin şu şekilde ifade etmektedir:

Biz Türk Kadınları toplumsal ve siyasal yaşamda hak ettiğimiz yeri almalıyız. Önce Türk Kadınlarını bilinçlendirmeli ve eğitmeliyiz. Onlara daha fazla şey istemelerini ve bunlara nasıl ulaşacaklarını anlatmalıyız. Amacımız Türkiye'de kadın ve erkeğin toplumsal, ekonomik ve siyasal eşitliğidir (Türk Kadınlar Birliği).

Ancak siyasal haklarına kavuşmak için çalışmalarını hızlandıran kadınların, gazetelerde yazılar yazması, imza toplaması, etkinlikler düzenlenmesi başarıya ulaşamamıştır. 1924 Anayasası'nda kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmaması bu durumu doğrular niteliktedir. Serpil Sancar, bu noktada birliği kuran kişilerin sergilediği tutumun, aslında kadın devriminin sınırlı bir medeni haklar devrimi olduğunu gösterdiğini vurgulamıştır (Sancar, 2014: 166). Bu olumsuzluklara rağmen kadınlar, mücadelelerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Nitekim 1930 yılında belediye seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması ile Türk Kadınlar Birliği bir zafer mitingi düzenlemiştir. Aynı zamanda dönemin öne çıkan gelişmeleri ise şu şekildedir: 1933 yılında Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü

çerçevesinde kız çocuklara mesleki eğitim sunmanın amaçlandığı görülmektedir. Bu dönemde kadınların ihtiyar meclisine katılması ve köylerde muhtar olması için Köy Kanunu'nda yapılan değişiklikler ön plana çıkmıştır. 1934 yılı ise Anayasa değişikliği sonucunda kadınların seçme ve seçilme hakkına kavuştukları bir yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. 1935 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 17 kadının milletvekili olarak yer alması ve yapılan ara seçimlerde de sayının 18 olarak güncellendiği söz konusudur. Bu duruma paralel olarak 1935 yılında Türk Kadınlar Birliği de amaçlarını gerçekleştiremediklerini düşünerek dernek için fesih kararı almışlardır. 1936 yılında İş Kanunu ile iş hayatına düzenlemelerin getirildiği görülmektedir. 1935 tarihli 45 sayılı olan ILO sözleşmesi 1937 yılında kabul edilmesiyle kadınların ağır ve tehlikeli işlerde yeraltında çalıştırılması yasaklanmıştır. 1945 yılında 4772 sayılı yasa ile birlikte analık sigortası düzenlenmiştir. 1949 yılında 5417 sayılı yasa ile birlikte yaşlılık sigortası hem kadın hem de erkekler için eşit bir şekilde esaslara dayandı. 1952 yılında Sağlık Bakanlığı çerçevesinde anne çocuk sağlığı hizmeti başladığı görülmektedir. 1955 yılında Nene Hatun'u Türk Kadınlar Birliği yılın annesi olarak seçti. Aynı zamanda bu yılda, 557 sayılı yasa ile nüfus planlaması düzenlendi. Tıbbi zaruret söz konusu ise kürtaj hakkının tanınması sağlandı. Nüfus Planlaması Genel Müdürlüğü'nün Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde kurulduğu görülmektedir (KADEM, 16.11.2022).

İşte Nezihe Muhiddin (1893-1958)'in yaşamı içerisindeki kadın hareketleri bu dönemde böyle bir gelişme sergilemiştir. Nezihe Muhiddin'in bu kadın hareketinde öncü bir role sahip olup olmadığı, eğer varsa hangi katkılarda bulunduğu bu çalışmada incelenecektir.

3. KADIN HAREKETİNDE NEZİHE MUHİDDİN'İN YERİ

Türkiye'deki kadın hareketinin doğuşunda Nezihe Muhiddin'in rolünün anlaşılması bu çalışmanın temel amaçlarından biridir. Nezihe Muhiddin'in savunduğu kadınlık olgusunun temelinde, Batı'nın fen ve irfanından kendi kimliğini muhafaza ederek yararlanılması ve modern uygarlık düzeyine ulaşılması vardır. Kadının iktisadi yönden güçlü olması için ticaret ve sanayi alanında bilgi sahibi olması ve yerli malı kullanarak ülkeye katkı sağlaması gerekmektedir. Kadınların toplumsal hayatta güçlü olmaları için eğitimde, çalışma hayatına katılmada, cinsiyet eşitliğinin sağlanması zorunludur. Ayrıca çok eşliliğin kaldırılarak çekirdek aile düzenine geçilmesi bunların medeni yasalar çerçevesinde şekillendirilmesi gereklidir. Kısacası bütün bu gelişmelerle kadının toplumsal hayatta yerini alması amaçlanmaktadır. İşte bu bölümde Nezihe Muhiddin'in hayatı ve düşünce çerçevesi, kadın hareketine katkısı incelenecektir.

3.1. Nezihe Muhiddin'in Hayatı

Literatüre bakıldığında Nezihe Muhiddin'in doğduğu yıl ile ilgili iki farklı tarih karşımıza çıkmaktadır. Literatürde genel olarak 1889 yılında doğduğu belirtilmektedir (Özkay, 2017: 14). Fakat Nezihe Muhiddin doğduğu yılı 1893 olarak belirtmiştir (Muhiddin, 1927a: 3). İstanbul'da dünyaya gelen Nezihe Muhiddin'in annesi Zehra Hanım, ilk serasker Ağa Hüseyin Paşa'nın torunu Ali Şevket Paşa'nın kızıdır. Nezihe Muhiddin'in babası ise savcı aynı zamanda ceza hakimi, Musul İstinaf Mahkemesi'nde de reislik görevi gerçekleştirmiş olan Muhiddin Bey'dir (alıntılıyan, Zihnioğlu, 1998: 19). Nezihe Muhiddin'in, Faik Muhiddin (Adam) adında bir erkek kardeşi vardır. Nezihe Muhiddin, erkek kardeşi ile birlikte Kandilli'de eğitime başlamış ama okulun eğitiminden memnun olmadıkları için evde özel ders alarak eğitimlerine devam etmeyi tercih etmişlerdir (Muhiddin, 1931: 29). Evde Ziver Bey'den ders alan Nezihe Muhiddin, Almanca ve Fransızca bilmesinin yanı sıra Arapça ve Farsça öğrenerek bu dillerin edebiyatı üzerine de eğitim almıştır (Zihnioğlu, 1998: 19). Nezihe Muhiddin, hayatında en çok etkilendiği kadının

dayısının kızı Nakiye Hanım olduğunu ifade eder. Hatta Nezihe Muhiddin Nakiye Hanım'ı örnek almış ve onun ilk öğrencisi olmuştur. Öyle ki Nezihe Muhiddin özel derslerini ihmal ederek arkadaşlarıyla oyun oynamaya çıktığında Nakiye Hanım onun eğitimine tekrar odaklanmasını sağlayarak ona bir bakımdan yol gösteren kişi olmuştur (Özkay, 2017: 14). Nakiye Hanım, Meşrutiyet döneminin en aydın kadınları arasında bulunmaktadır. Özel ders aldığı hocalarının katkısının yanı sıra edebi alanda Nakiye Hanım'ın da Nezihe Muhiddin'e destek verdiğini söyleyebiliriz. Nitekim Nakiye Hanım'ın, kendisinin okuduğu eserleri Nezihe Muhiddin'e de okutması ve eserler hakkında birlikte değerlendirme yapmaları bu durumu doğrular niteliktedir (Muhiddin, 2009: 78). Bir insanın bulunduğu ortamdan etkilenmeme ihtimali söz konusu değildir. Öyle ki Nezihe Muhiddin, II.Abdülhamid'in istibdat döneminde evlerine gelen misafirlerin Namık Kemal'in *Vatan ve Silistre* marşını söyledikleri zaman annesi Zehra Hanım'ın ağlayarak alkışladığını belirtmesi bizlere Nezihe Muhiddin'i tanıyabilmek için ipucu sunmaktadır (Muhiddin, 1931: 26). Nezihe Muhiddin'in mücadelecilik olacak konuma gelmesinde hem içerisinde bulunduğu ortamın hem de çevresinde bulunan kişilerin onun üzerinde bıraktığı etki yüksektir. Bu noktada kadınların sosyal kökenlerinin yanı sıra sosyal ve kültürel sermayesi gereği köşeye çekilmekten ziyade mücadelecilik olduklarını söylemek mümkündür. Nezihe Muhiddin'in çocukluğu, II. Abdülhamid'in istibdat dönemine denk gelmektedir. Öyle ki Nezihe Muhiddin, Nakiye Hanım'ın özgürlüğe aşık olduğunu, hak ve özgürlük tanımayan yönetime karşı bir nefret duyduğunu bize aktarmaktadır (Muhiddin, 1931: 77). Nakiye Hanım ve eski Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'nın torunları olan Azize Hanım, Refika Hanım, Feride Hanım ile evde toplanarak güncel sorunlar, kadınların durumu ve bu durumda ne gibi şeyler yapılabileceği hakkında değerlendirmeler yapmaktaydılar. Nezihe Muhiddin bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Musahebelerinin, münakaşalarının en mühim ana hattı o zamanki kadınlığımızın mahrumiyeti, aciz ve cehaleti idi. Ben kadınlığın mefkuresini onlardan öğrendim ve bilahare fiil haline getirdiğim kadınlığa ait teşebbüslerin temelini, onların fikir nüveleri takviye etmiştir (Muhiddin, 1931: 18).

Bu dönem Nezihe Muhiddin'in düşünce yapısının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle Nakiye Hanım'ın fikirlerinin Nezihe Muhiddin'in genç zihni

üzerinde yansıdığı görülmektedir. Kadınlık hakkındaki görüşlerine yer verdiği ve ilerleyen yıllarda *Hanımlara Mahsus Gazete* bünyesinde *Zekiye* imzası altında yazdığı yazılar bu durumu net bir şekilde göstermektedir. Bu dönemde Nezihe Muhiddin özellikle toplumsal konular üzerine düşünmeyi tercih ettiğini vurgular (Muhiddin, 1931: 32). Yoksul kadınların ve çocukların himaye edilmesi, devletin ekonomik durumunu güçlendirmek açısından tasarruf ve yerli malı kullanımının üzerinde durulması vb. görüşlerde Nakiye Hanım'ın yanı sıra Fatma Aliye Hanım'dan da izler vardır (Zihnioğlu, 1998: 21). Yazarlık yönüyle ön plana çıkan Fatma Aliye Hanım, son devir Osmanlı devlet adamlarından olan hukukçu ve tarihçi Ahmed Cevdet Paşa ile Advibe Rabia Hanım'ın kızıdır (TDV İslam Ansiklopedisi, 1995: 261).

Nezihe Muhiddin hayatı boyunca iki evlilik yapmıştır. Yirmi yaşlarında ilk evliliğini Muhlis (Ethem) Bey ile yaparak Muhlis soyadını taşımıştır (Muhiddin, 1931: 89-90). Ancak ikinci evliliğini belediye şirketler komiseri Memduh Bey ile gerçekleştirdikten sonra yeni kocasının soyadını (Tepedelenligil) kullanmayı tercih etmediği görülmektedir. Memduh Bey ile ayrıldıktan sonra Nezihe Muhiddin tekrar bir evlilik yapmamış ve hayata veda edene kadar da Muhiddin soyadını taşımıştır (Zihnioğlu, 1998: 22). Nezihe Muhiddin 1909 yılında kendi kelimeriyle “harici hayata atılmak ve bir erkek gibi çalışmak” isteğiyle çalışma hayatına başlamıştır (Zihnioğlu, 1998: 21). Maarif Nezareti'nin fen bilimleri imtihanını kazanan Nezihe Muhiddin, tabiat bilimleri dersi vermek üzere 12 Kasım 1912 tarihinde İstanbul İnas İdadisi'ne tabiat bilimleri öğretmeni olarak atanmıştır (Vakit, 26.06.1923: 1). İlerleyen zamanlarda Maarif müfettişliği ve okul müdürlüğü görevine de nail olmuştur (Zihnioğlu, 1998: 22).

1909 ve 1912 yılları arasında Nezihe Muhiddin'in yazdığı makaleler dönemin dergi ve gazetelerinde yayımlanmıştır (Muhiddin, 1931: 91-92). Gazetelere yazdığı bu yazılardan sonra basın dünyasında “edibe-i şehire” (Kadınlar Dünyası, 06.04.1913: 3-4) ve “Türklerin büyük kadını” (Neffel, 1914: 8-10) şeklinde anılarak ün yapmıştır. Bu sırada 1911 yılında İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi'ne öğretmen olarak atanan Nezihe Muhiddin piyano, yabancı dil, dikiş, jimnastik gibi dersler vermiştir (Zihnioğlu, 1998: 37). 1915 yılında Selçuk Hatun İnas Sultanisi'nde müdür olarak görevine devam etmiştir (Muhiddin, 1931: 56). Yeni düşüncelerini hayata geçirmeyi amaç edinen Nezihe Muhiddin, Halide Edip Adıvar'ın Teali-i

Nisvan Cemiyeti'ni kurmasını kadınların hayatı açısından yeni bir dönem olduğunu düşünmüştür. Teali-i Nisvan Cemiyeti'nin diğer bir adı da Kadınların Durumunu Yükseltme Cemiyeti'dir (Özkay, 2017: 18).

Nezihe Muhiddin, Türk donanmasına gelir desteğinde bulunmak amacıyla, 1912 yılında Donanma Derneği'nin İstanbul Kadınlar Şubesi'ni kurmuş ve müdürlük yaptığı okulda derneğe bağlı bir yer açmıştır (Muhiddin, 1931: 95). Diğer yandan İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi'nin gelişmesi için yoğun bir çalışmada bulunmuştur. Okul İngilizce, Fransızca, Almanca dillerini öğreten *ilk kız okulu* olarak karşımıza çıkmaktadır (Muhiddin, 1931: 96). 1911 ve 1912 yılları arasında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İttihat ve Terakki Fırkası karşısında muhalefetinden kaynaklı siyasal ortamda gerginlik ve karışıklık yaşanmıştır. Bu durumdan İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi de etkilenmiş ve sonuç olarak okul kapanmıştır (Muhiddin, 1931: 100). Nezihe Muhiddin, kapanan okulun öğrencilerine mektup yazmış derslere devam etmek istediğini dile getirmiş ve yoğun çabaları sonucunda okul eğitim hayatına tekrar başlamıştır. Millet Tiyatrosu'nda askerlere çorap toplama hedefiyle gerçekleştirilen bir organizasyonda "Osmanlı Türk Kadınlığı" başlıklı konuşma yaparak kermesler düzenlemiş ve orduya destek sağlamaya devam etmiştir (Kaplan, 1998: 40-60) Öyle ki Balkan Savaşı zamanında öğrencileri ile birlikte okulu imalathaneye çevirerek askerlerin çarşaf, yorgan vb. ihtiyaçlarını karşılamak için o dönemde hastaneye dönüştürülen Nuru Osmaniye İttihat Terakki Kulübü'ne de destek vermişlerdir (Muhiddin, 1931: 101). Balkan Savaşı'nın kaybedilmesinin ardından Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Hanımlar Heyeti tarafından düzenlenen bir konferansa Halide Edip Adıvar, Fatma Aliye, Nigar Binti Osman, Nakiye (Elgün) Hanım gibi isimlerin yanında Nezihe Muhiddin de davet edilmiştir. Nezihe Muhiddin bu konferansta yaptığı konuşma ile adını daha fazla duyurmuştur. Konuşmasında ekonomiye ilişkin değerlendirmelerde bulunmuş ve yerli malını kullanmanın gerekliliği üzerinde durarak toplumsal bir farkındalık oluşması için çabalamıştır. İstanbul'un birçok yerinde konferans vermesi için davetler alan Nezihe Muhiddin'in yerli malı konusundaki ısrarı Kadınlar Dünyası'nda çıkan bazı yazılarda eleştirilere maruz kalmıştır. Buna göre mevcut durumda yerli mallarının kullanımı konusunda sivri ve katı davranmanın Batı ülkeleri ile ilişkileri olumsuz etkileyeceği ifade edilmiştir (Özkay, 2017: 21- 22).

Nezihe Muhiddin'in görüşüne göre yerli malı kullanımı ülkenin ekonomik olarak gelişmesi açısından önem arz ederken aksi durum milletin yok olmasına sebep olacaktır (Muhiddin, 1913a: 2). Nitekim prensipte yerli mallarının korunması amacıyla Nezihe Muhiddin çevresinde bulunan kadınlardan da destek almayı düşünmüş ve 1912 yılında arkadaşlarıyla Esirgeme Derneği'ni kurmuştur. Bu dernek sayesinde Nezihe Muhiddin birçok kadının çalışmasına, okumasına vesile olmuştur (Özkay, 2017: 22). Düzenlediği konferanslarda bu konuyu gündeme getirmeye devam eden Nezihe Muhiddin'in çabaları yerli mallarının kullanımını arttırmış ve yabancı mallar satan dükkanların önemli ölçüde azalmasına yardımcı olmuştur. Esirgeme Derneği, İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi'nin eğitim vermeye devam etmesi için de etkinliklerde bulunmuştur (Zihnioğlu, 1998: 72). Nezihe Muhiddin, bu yöndeki çalışmalarını eğitim işlerinin yoğunluğundan ve derneğin başına geçmek isteyen Osmanlı Türk Hanımları'ndan Hamiyet Hanım'ın geçmesinden ötürü ileriye taşıyamamıştır. Zira sonrasında dernekten ayrılarak İzmir'e öğretmenlik yapmaya gidecektir (Zihnioğlu, 1998: 59).

Nezihe Muhiddin 1912 yılında müfettiş olduğu dönemde denetime gittiği okulun durumu sebebiyle başöğretmeni uyarılmış fakat başöğretmenin tehditlerine maruz kalmıştır. Ancak buna boyun eğmeyen Nezihe Muhiddin, diğer okullardaki görevlilerin de farklı olmadığı gerekçesiyle başöğretmeni işten çıkarmak yerine farklı bir okulda görevine devam etmesini sağlamıştır (Muhiddin, 1931: 110). Bu konu hakkında okulun idaresi konularında öğretmenlere dersler de veren Nezihe Muhiddin ilerleyen dönemde okulların denetlenmesi için kurulan heyette de görev almış ve 1915 yılında Selçuk Hatun İnas Sultanisi'nde müdür olarak göreve başlamıştır (Muhiddin, 1931: 112). Ardından İzmir Buca Hilal Sultanisi'nde müdürlük yapan Nezihe Muhiddin 1929 yılına geldiğimizde ise Gazi Osmanpaşa Erkek Orta Mektebi'nde fizik ve biyoloji dersleri vermesiyle erkek ortaokulunda görev yapan *ilk kadın öğretmen* olarak tarihimizde yerini almıştır (Cumhuriyet, 18.11.1929: 2).

Nezihe Muhiddin'in yazarlık yönünden ise oldukça verimli bir dönem geçirdiği görülmektedir. Özellikle 1911-1944 yılları entelektüel çalışmalarına odaklandığı ve on altı roman yazdığı dönemdir (Özkay, 2017: 47). İlk romanının adı *Şebab-ı Tebah* (1911) olan Nezihe Muhiddin'in öyküleri, romanları, sahneye konmuş piyesleri, operetleri, filme alınan senaryoları bulunmaktadır (Zihnioğlu, 1998: 23). Nezihe Muhiddin, Türkiye'deki kadın hareketinde oynadığı rol açısından güçlü bir

karakter olmasına rağmen Neriman Malkoç'un *Kadın Ediplerimizle Röportajlar* (1954) başlıklı *Yeni İstanbul* gazetesinde yayımladığı yazı dizisinde ismi anılmamaktadır (Zihnioğlu, 1998: 23). 1922 yılında Kadınlar Halk Fırkası'nı kurma girişiminde bulunan Nezihe Muhiddin, Ankara'dan onay alamayınca Türk Kadınlar Birliği olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Türk Kadınlar Birliği'nin ilk kongresi 1927 yılında düzenlenmiştir. Nezihe Muhiddin kongrede kadınların siyasi haklarına dair maddenin birliğin tüzüğüne eklenmesi üzerinde durmuş ve bu durum kongredeki kişiler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Öyle ki 1927 yılında düzenlenen bu kongre Nezihe Muhiddin'in Türk Kadınlar Birliği'nden ihraç edilmesine neden olmuştur. Sivriligi ve güçlü karakteri ile ön plana çıkan Nezihe Muhiddin Türk Kadınlar Birliği'nin kasasından kişisel harcama yaptığı ve bundandır ki mali konular hakkında araştırma komisyonu oluşturmadığı gerekçesiyle tepkilere maruz kalmıştır. Öyle ki 1927 yılında düzenlenen bu kongre Nezihe Muhiddin'in Türk Kadınlar Birliği'nden ihraç edilmesine neden olmuştur (Özkay, 2017: 165-168).

1930 yılına kadar oldukça yoğun bir tempoda çalışan Nezihe Muhiddin, geri plana çekilmeye zorlanmasına rağmen özellikle 1929-1944 yılları arasında edebi eserler vererek yoluna devam etmiştir. Zira bu çerçevede *Benliğim Benimdir* (1929), *Periler Mağazası* (1932), *Güzellik Kraliçesi* (1933), *Haydudun Sonu* (1934), *İstanbul' da Bir Landru* (1934), *Kevser Nine* (1934), *Bozkurt* (1934), *Küçük Mehmet'in Romanı* (1934), *Ateş Böcekleri* (1935), *Bir Aşk Böyle Söndü* (1939), *Avare Kadın* (1943), *Bir Yaz Gecesiydi* (1943), *Çingiraklı Yılan* (1943), *Çıplak Model* (1943), *İzmir Çocuğu* (1943), *Kalbim Senindir* (1943), *Gene Geleceksin* (1944), *Sabah Oluyor* (1944), *Sus Kalbim Sus* (1944) adlı eserlerini saymak mümkündür (Zihnioğlu, 1998: 184). Bu gelişmelerin yanı sıra her ayın ilk haftasında cuma günü toplumsal sorunlar hakkında Nezihe Muhiddin'in evinde Şükufe Nihal (Türk şair, öğretmen, aktivist), Hamiyet Hulusi Hanım (bestekâr), Yaşar Nezihe (şair), Fatma Aliye (yazar) gibi isimlerin de katılımıyla toplantılar yapılmıştır. Öyle ki Taha Toros (yazar)'un da 1932 ve 1937 yılları arasında toplantıya katıldığı bilinmektedir (Zihnioğlu, 1998: 24). Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1950) döneminde dışlanan Nezihe Muhiddin Demokrat Parti (1950-1960) döneminde de dışlanmıştır. Zira 10 Şubat 1958 tarihinde İstanbul'da bir akıl hastanesinde vefat eden Nezihe Muhiddin'in cenazesi 12 Şubat 1958 tarihinde Şişli Camii'den kaldırılmış ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir (Zihnioğlu, 1998: 24). Öyle

ki eşi ve dostları haricinde katılanlar dâhi olmamıştır. Böylelikle Nezihe Muhiddin tarihin tozlu sayfalarında kaybolmuş bir figür olarak ortaya çıkmaktadır.

3.2. Nezihe Muhiddin'in Düşünce Çerçevesi

Nezihe Muhiddin'in ılımlı, orta yolu bulmaya çalışan, bir taraftan mücadele ederken diğer taraftan da rejimle ters düşmemeye gayret eden bir çizgisi vardır. Bir devletin ulusal anlamda kimliğini oluşturma sürecini yorumlayan Muhiddin'e göre kadınlar bu sürece dâhil olursa bu durum iki açıdan fayda sağlayacaktı. Birincisi, geleneksel kadın algısı değişecek, devamında toplum açısından kadınların önemi görülecekti. İkincisi ise bu duruma paralel ulusal kimliğin oluşmasına kadınların katkı yapması mümkün olacaktı. Bu açıdan Nezihe Muhiddin genel olarak kadınlara önemli bir iş düştüğünün altını çizmektedir. Nezihe Muhiddin'e göre eğer bir inkılap gerçekleşecek ise bu, kadınların da katılmasıyla mümkün olacaktı. Kendisi konuya ilişkin düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir: "Milletimizin daha mesut yaşaması, büyük inkılabımızın (1923) kuvvetle yürütülmesinde kadının yükselmesi en mühim şartlardan biridir" (Muhiddin, 1931: 11). Nezihe Muhiddin, kadınları toplumun her alanında olduğu gibi siyasal mekanizma çerçevesinde mevcut sorunlara çözüm aramak için de destek olmalarına dair çağrıda bulunmaktadır. Nitekim Nezihe Muhiddin'e göre kadınlar, Batı'nın ilim ve kültüründen faydalanarak kendi haklarının bilincinde olan, ulusal kimliğinden ve milli ahlakından taviz vermeden memleketin sorunlarına sahip çıkan ve bunları çözme yolunda mücadele eden kişiler olmalıdır (Zihnioğlu, 1998: 52).

Osmanlı Devleti'nin yıkılma döneminde kadınları, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için mücadele vermeye, destek olmaya çağıran Nezihe Muhiddin 1912 yılında yazdığı makaleler ve gerçekleştirdiği konferanslarla düşüncelerini aktarmıştır. İlerleyen dönemlerde Osmanlı Devleti'nin izlerinin yerini Türkçülüğe bırakması Nezihe Muhiddin açısından önemli bir değişime yol açmıştır. Nitekim Kemalist kesimin kadın hakları söylemiyle Nezihe Muhiddin'in feminist bakış açısı farklıydı. Öyle ki Kemalist söyleme baktığımızda kadın meselesine modernleşme çerçevesinde araçsal bir rol yüklediği görülmekteydi (Zihnioğlu, 1998: 53). Bu bağlamda 1926 yılında Medeni Kanunun kabulü ile kadın ve erkek, vatandaşlık, miras ve mülkiyet hakları açısından eşit sayılmıştı. Tek kadın ile evli olmak ilkesinin kabul edildiği Medeni Kanunda boşanma hakkı kadınlara da tanınmıştı. Evlenmek

için 18 yaş sınırı getirilmesinin yanı sıra evliliğin resmi nikâh ile belediyelerde şahitler huzurunda gerçekleştirilmesi söz konusuydu. Karı-koca birliğini erkeğin temsil etmesini sağlayan Medeni Kanunda oturulacak evi de koca seçmekteydi (Arığ, 2022: 2). Kemalist rejimin kadınlara olan akış açısını Aksu Bora şu şekilde özetlemektedir:

Kemalist kadın söylemi, kadınlara medeni ve siyasal hakların hiçbir mücadeleye gerek kalmadan Atatürk tarafından bahşedildiği tezi üzerine kuruludur. Bu bağlamlarda Kemalist Modernleşme eskiyi reddeden yepyeni bir kadın imgesi inşa etmek istemekteydi. Bu yeni kadınlar ‘Cumhuriyet Kızları’ idi. Onlar modernleşmenin görünür yüzleri ve araçlarıydılar. Ancak bu ‘yeni kadın’ imgesinin oluşması için eskinin unutulması/unutturulması gerekliydi. Cumhuriyet kızlarının, bu yeni kadınların varlıklarını çevreleyen bağlam, bir dizi unutulmuşla biçimlendirilmişti. Bu unutulmuşlardan ilki ve onların feminist torunları tarafından da ilk keşfedilene, bu topraklarda kadınların verdikleri hak mücadelesinin unutulmuşuydu. Böylece kadınların eşitliği fikrinin Mustafa Kemal’in zihninde yaratılmış ve yine onun tarafından yürürlüğe konmuş bir fikir olduğu inancı yaygın ve güçlü inanç haline gelebildi. Tıpkı Cumhuriyet fikri de dâhil olmak üzere modernleşmeye ilişkin düşünce ve eylemlerin on sekizinci yüz yıla kadar giden tarihinin unutulması gibi, Osmanlı kadınlarının hak talepleri de unutuldu” (alıntılayan, Demir ve Yüksel, 2017: 230-231).

Örneğin 1926 yılı Medeni Kanununun 159. maddesinde bir kadının çalışma durumunun kocasının iznine bağlı olması göz önünde bulundurulduğunda kadınların mevcut dönemde özgür olmadıkları, belirlenen sınırlar içinde hareket edebildikleri görülmekteydi. Kadınlar bağımsız hareket edemedikleri için haklarını da talep edemezlerdi ve haklarını alamazlardı ancak hakları onlara verilirdi şeklinde bir bakış açısı mevcuttu (Yüksel ve Demir, 2017: 227). Oysa ki Nezihe Muhiddin’e göre Osmanlı kadın hareketine katılan kadınlar ve kadın örgütleri çok kıymetliydi ki kadınlar mevcut düzene geçiş açısından etkin rol oynamıştı (Muhiddin, 1931: 2). Nezihe Muhiddin, kadınların doğrudan erkekler ile eşit haklara sahip olmaları gerektiğini düşünmesinin yanı sıra Kemalist rejimden ayrıldığı noktalardan biri ise kadınları, hem yaratıcı hem de özgür olan bireyler olarak görme arzusuydu. Nezihe

Muhiddin, kadınların kendi ayakları üzerinde durması, üretken olması ve meslek edinmesi gerektiğini düşünürken annelik rollerinden feragat etmeleri gerektiğine de inanmıyordu. Nezihe Muhiddin, eğitim gören kadınların çocuklarını yetiştirmelerine de önem veriyordu. Nezihe Muhiddin bu anlamda kadınların modern hayata katılmaları gerektiğini düşünürken diğer yandan da onların geleneksel rollerini de korumayı istiyordu. Nezihe Muhiddin'i Kemalist rejimin kadın söyleminden ayıran bir diğer nokta ise kadınların toplumsal hayata katılmasıyla ancak ulusun inşası gerçekleşebileceğini düşünmesiydi. Prensipte kadın ve erkeğin birlikte mücadele ederek toplumu oluşturacağını düşünen Nezihe Muhiddin'in düşünce yapısına göre kadınlar bağımsızlığını kazanacak ve toplumun her alanına dâhil olabilecekti. Zincirleme bir şekilde kadınlar hayatın her alanına dâhil olduklarında ulusun inşası ve kurtuluşu gerçekleşecek böylece inkılapların tamamlanması sağlanacaktı (Zihnioğlu, 1998: 50).

Nezihe Muhiddin, kadınların hem kendilerini her alanda geliştirmelerinin hem de mevcut değerlere, milli ahlaka bağlı kalarak toplumsal ilerlemeye katkı sunmalarının mümkün olabileceğini belirtmiştir. Öyle ki Nezihe Muhiddin, Batıyı Türk unsurunu ortadan kaldırmak isteyen bir güç olarak görüyordu (Zihnioğlu, 1998: 67). Elbette bu durum Muhiddin'in Batı düşmanı olduğu anlamına gelmemeliydi. Nitekim Muhiddin geleneklerimizi, göreneklerimizi, kimliğimizi muhafaza edecek bir ölçüde modernleşmeyi savunur ve Batının aşırı süsünden de kaçınmamız gerektiğini her fırsatta vurgular. Bu sebepten mevcut değerlere ve milli ahlaka ağırlık verdiğini belirtmek mümkündür. Tanıl Bora, milliyetçi-muhafazakâr sohbetleriyle tanınan ve aynı zamanda tarihçi-yayıncı olan Ziya Nur Aksun'un muhafazakârlığı bir restorasyon ideolojisi olarak gördüğüne vurgu yapar. Zira bu noktada anti-modernist olmadığını, modernliği gelenek ile terbiye etmeyi amaçladığının altını çizen Tanıl Bora'ya göre muhafazakârlığı bir ruh hali ve bir duruş şekli olarak anlamak gerekir (Bora, 2017: 341-342). Bu bağlamda Nezihe Muhiddin modern kadını tahayyül ederken aynı zamanda kadının geleneklerinden kopmaması bilakis Batının aşırılığından, süsünden uzak durulması gerektiği düşüncesindedir. Bu anlamda kendisini "terakkici bir muhafazakâr" olarak görmektedir. Muhiddin'in geleneksel değerlere sahip çıkan, kadın haklarını ve modernleşmeyi savunan bir çizgisi vardır. Aynı zamanda kadınları yerli malı kullanmaya teşvik etmiş ve bu durum onun kadın mücadelesinden uzaklaştığı yönünde tepkilerle karşılaşmasına neden olmuştur.

Ancak Nezihe Muhiddin'in düşünce yapısına göre ulusun iktisadi bağımsızlığı kadınların kurtuluşu açısından elzemdi (Zihnioğlu, 1998: 64).

Bir kadının kendi ayakları üzerinde durması, toplumda her alanda aktif olması kadar önemli olan bir konu daha vardı ki o da kadınların eğitimiydi. Daha geniş bir bakışla duruma bakan Nezihe Muhiddin'e göre ulusun genelinin eğitimi önem arz etmekteydi. Bu bağlamda Ziya Gökalp ile ortak özelliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Ziya Gökalp'e göre ulus hâline gelme aşamasında eğitimin önemi büyüktür. Gökalp ulusu bir bakımdan organizmacı, dayanışmacı, uyumlu bir toplum modeline benzetir ve bunun da ancak eğitim ile sağlanacağını belirtir. Ulusu da Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak olmak üzere üç kategoride değerlendirir. Gökalp'e göre Türkçülük bir bakımdan ana eksendir ve İslamlaşmak, Muasırlaşmak ise daha çok tamamlayıcı bir pozisyondadır (Gökalp, 2010: 17-57). Nezihe Muhiddin'in de bu bağlamda hem batıya gitmesi, hem kendi değerlerini koruması ki bu noktada milliyetçi ve muhazakâr bir çizgiye sahip olmasının yanı sıra tüm bu etkenleri tahayyül ettiği "yeni kadın" imgesine yansıtmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Gökalp nasıl ki "bizim olan, bize ait olan" kültürü benimsemiş ve medeniyet ile de taçlandırmaya çalışmışsa Nezihe Muhiddin de bu bağlamda kendi kültürünü benimsemiş ve ölçülü bir şekilde modernleşmek gerektiğini savunmuştur. Kadınları da bu sürece dahil etmek istemiş ve 1912 yılında gerçekleştirdiği bir konuşmasında gelişmiş ülkelerden örnekler vererek bir ülkenin yükselmesinde hem kadınların hem de eğitimin öneminden bahsetmiştir (Zihnioğlu, 1998: 141-142). Nezihe Muhiddin'in Esirgeme Derneği'ni kurduğu yıllara baktığımızda kadınların toplumda yükselmesini sağlamanın yolları için farklı çalışmalara başladığı görülmektedir. Öyle ki derneğin amacı, kadınlara dair bütün meseleler ile ilgilenmek olarak görülmüştür. Eğitim alanında ise tek tip bir programdan ziyade konferans, seminer ve etkili bir ders programıyla kadının topluma katılımının sağlanabileceğini düşünmüştü. Nezihe Muhiddin bu durumu şu şekilde özetlemektedir:

Konferanslara İstanbul'un semtlerinde devam ederken fikrime doğan bir teşebbüs tohumu yavaş yavaş filizlenmeye başlıyordu. Mektebin devamı için etrafımda toplanan hanımlardan istifade etmek, muntazam bir cemiyet halinde çalışmak...Üzerinde çalışılacak konu ise: Yerli malların himayesi, eski kadın sanat işlerini asrileştirip ihya etmek... Artık Esirgeme Derneği meydana gelmişti (Muhiddin, 1931: 45).

Nitekim pratikte İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi'nde müdürlük görevini yerine getirdiği yıllarda, okulun kapanma durumu söz konusu olduğunda derneğin sağladığı desteklerin tümünü bu okula yönlendirmesi, onun eğitime verdiği önemi bizlere göstermektedir. Özellikle yardım ve hayır amaçlı kurulan kadın dernekleri kadının evden çıkıp toplumsal hayata dâhil olmasında oldukça önemlidir. Nezihe Muhiddin bu açıdan derneklerin önemli bir rol oynadığını ifade etmekte kadınlara haklarını kazanmaları açısından ihtiyaç duydukları etkinlik ve dayanışmayı sağladığını düşünmektedir. Bunu şu şekilde dile getirmektedir:

Evvela hanımlarımız ev hayatının yeknesak akışlarından bıkmışlardı, içlerinde tahsili yüksek, kalpleri hayır işlerinden zevk alanlar zemin ve zamanı müsait görünce ortaya atıldılar, bu perakende ve gelişi güzel harekette müşterek kadınlık hedefi gözetilemezdi (Muhiddin, 1931: 52).

3.3. Nezihe Muhiddin'in Kadın Hareketine Katkısı

Kendisini “benim gibi memlekette açık açık kadına hak istemek için senelerin ördüğü zihniyetleri hiçe sayıp sesini gür çıkararak bir kadın...” (Muhiddin, 1931: 6) şeklinde tanımlayan Nezihe Muhiddin, kadınların mevcut durumlarından kurtulması ve haklarına kavuşması için çözüm üretmeye çalışan ve mücadele eden bir kadındır. Nezihe Muhiddin'in Fatma Aliye'nin öğrencisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda kendisinin kadın hakları mücadelesi hakkındaki düşüncelerinden etkilendiğini söylemek mümkündür. Nitekim Nezihe Muhiddin, Fatma Aliye'yi kadınların mücadelesi açısından düşünceleriyle öncü olduğunu belirtmiş ve yazarlık yönünden de övmüştür (Muhiddin, 1931: 82). Fatma Aliye ve Emine Semiye tarafından yetiştirilen Nakiye Hanım'ın da Nezihe Muhiddin üzerindeki etkisi bu durumu açıklar niteliktedir. Fatma Aliye, Emine Semiye, Nakiye Hanım hem kadınlık mefkuresini gerçekleştirmek hem de İslam kültürünün Batı karşısında üstün olduğunu ispatlamaya çalışmışlardır. Nezihe Muhiddin'in, bu üç güçlü kadının ve aydın bir kişiliğe sahip olan annesinin de olduğu bir ortamda yetişmesinden kaynaklı olarak bu insanların görüşlerinden etkilenmemesi kaçınılmazdır. Temelde bu üç güçlü kadının ve annesinin Nezihe Muhiddin üzerindeki emeğini gözden kaçırmamak gerekir. Nitekim Batı karşısında Osmanlı'nın üstün oluşunu ispatlama girişimi 1912 yılında gerçekleştirdiği konuşmada görülmektedir. Dönemde Halide Edip Adıvar da etkin bir şekilde sosyal ve siyasal yaşamda faaliyet göstermektedir.

Aynı zamanda Nezihe Muhiddin, Halide Edip Adıvar'ın siyasi kişiliğine ve edebiyatına hayranlık duymaktadır (Muhiddin, 1931: 32).

Osmanlı Devleti'nin modernleşme yönünde adımlar atması şüphesiz ki kadınlar açısından da bir umut ışığı doğurmuş ve seslerini duyurabilmelerine fırsat tanımıştır. Modernleşme alanında ilk adımların özellikle Tanzimat Fermanı ile atıldığı söylenebilir. Bu dönemde kadınların adeta bir sorgulama içerisine girdikleri ve kendilerinin toplumsal hayatta buldukları yeri sorguladıkları görülmektedir (Bakırcı, 2013: 18). Bu dönemde gazetecilik faaliyetlerinin de artmasına paralel olarak kadınlar yazdıkları yazılar ile kendilerini basın dünyasında görünür, okunur mecralara taşıma fırsatını yakalamışlardır. Zira bu dönemde 1847 yılında İrade-i Seniye ile hem kız hem de erkek çocuklara eşit miras hakkı tanınmıştır. 1856 yılında kadınların hem köle hem de cariye olarak alınması ve satılmasının yasaklanması (Göneç, 2006: 75). 1858 yılında Arazi Kanunnamesi ile kadınlar miri arazi üzerinde miras hakkını elde etmiş ve bu yılda Kız Rüştüleri faaliyete başlamıştır. 1869 yılında Terakk-i Muhadderat dergisi ile kadınların ilk dergilerine erişmesi söz konusu olmuştur (Ereş, 2006: 41). 1869 yılında Marif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitim sistemimizi düzenlemek amaçlanmış ve 1870 yılında Dar-ül Muallimat adlı kız öğretmen okulunun faaliyete başlamıştır (İleri, 2019: 196). 1871 yılında resmi memur eşliğinde evlilik anlaşmasının gerçekleşmesini emreden, evlenmek için erkeklerde 18 yaş, kadınlarda da 17 yaş sınırını getiren, zorla evlendirme uygulamasını yasaklayan Hukuk-ı Aile Kararnamesi karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 1998: 316). 1876 yılında kız ve erkekler için ilköğretimin mecburi olma durumu ilk Anayasamız olan Kanun-i Esasi ile sağlanmıştır (Gökçimen, 2008: 10). 1897 yılında kadınların ücretli işçi olarak iş hayatına giriş yaptıkları dönemdir ve devlet memuru olmak isteyen kadınların ise bu tarih itibariyle tam 16 yıl beklentilerinin gerekecekti (KADEM, 16.11.2022). Nitekim kadınlar 1913 yılında devlet memuru olarak çalışma hakkına erişmiştir (Ülger, 2015: 29) ve 1914 yılında da kadınların esnaf, tüccar olarak faaliyete geçtikleri, yine bu dönemde *İnas Darülfünunu* adlı kızların eğitim görmesi için ilk yükseköğretim kurumu açılmıştır (KADEM, 16.11.2022).

Kadınların toplumsal hayattaki yerlerini sorgulamalarının ardından II.Meşrutiyet dönemi entelektüel kadınların, kadın haklarını elde edebilmek için toplumsal bir mücadele başlattığı dönem olmuştur. Kadın hareketlerinin kurumsallaşma evresinde ilk olarak gazete ve dergi çıkararak çalışmalarına

başlanmıştır. Devamında konferanslar ve kurslar düzenleyen kadınlar, dernek kurmak için mücadele göstermeye devam etmişlerdir (Özkiraz ve Arslanel, 2011: 9). Halide Edip Adıvar'ın başkanlığında 28 Nisan 1913 tarihinde kurulan Taal-i Nisvan Cemiyeti kadınların bir çatı altında toplanıp seslerini duyurmaları için ülkemizde oluşturulan *ilk kadın örgütü* olarak karşımıza çıkmaktadır. Cemiyet “Kadınların Durumunu Yükseltme Derneği” olarak da bilinmektedir (Birecikli, 2008: 20). Milli adetleri muhafaza etmek şartıyla kadınların hayatın her alanında yerini ve eşitliğini sağlamak amacıyla kurulan cemiyet; kadının toplumsal hayata dâhil olması için eğitimi ön planda tutmuştur. İngilizce bilmenin cemiyete katılmak için şart olması cemiyetin, İngiltere’de kurulan Türk Kadınları Muhibbi Cemiyeti ile eş zamanlı çalışma arzusundan kaynaklanmaktaydı. Cemiyetin üyelerinden birisi de Nezihe Muhiddin’dir (Beyraqdar, 2021: 91). Bu cemiyet içinde faaliyet gösteren Nezihe Muhiddin, çocukluktan tanıdığı aydın ve düşünür birçok kadının, II.Meşrutiyet döneminde elde ettikleri fırsata rağmen sessiz kalmalarını eleştirmiş, seslerini duyurmaları için onları teşvik etmiştir (Muhiddin, 1931: 32).

Nezihe Muhiddin’in baskın olduğu dönemler II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet’in kuruluş zamanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Nezihe Muhiddin önce *Osmanlı-Türk kadını* sonra da *Türk kadını* kimliğini oluşturmak istemiştir (Zihnioğlu, 1998: 37). Nitekim Cumhuriyet’in kurulmasından sonra Nezihe Muhiddin kadınların siyasal alandaki haklarına kavuşması gerektiğini Vakit gazetesine yazdığı yazıda şu şekilde ifade etmiştir:

Erkeklerimiz memleket için kanlarını akıtırken Anadolunun asil kadını, eline kazma kürek alarak çocuklarının nafakasını temin etti, onunla da kalmadı aziz toprağını tehlikede görür görmez tüfengini omuzlayıp hududa koşarak bu vatanın sadık ve hakiki evlatları olduğunu ispatladı. ...bir rolü olan kadınlarımız hakk-ı siyasiyesinden de istifade etmeye hak kazanmıştır. ...Onları bize vermeseler bile biz, onları alacağız. Hiç şüphesiz hak, azmin, fiilin ve liyakatindir (Muhiddin, 1923a: 4).

Nezihe Muhiddin’in bu ifadeleri onun kadın hareketi açısından ne kadar kararlı olduğunu ve köşeye çekilmekten ziyade ön saflarda yer aldığını göstermektedir. I. Dünya Savaşı zamanlarında kadınların erkekler ile birlikte mücadele vermesi önem arz etmekteydi. Aktif olarak mücadeleye katılan kadınlar bir bakımdan vatan için

ellerini taşın altına koymuşlardı. Öyle ki artık geri planda olmak istemeyen kadınlar, bir araya gelip yazılar yazmış ve birçok gazete ve dergi çıkarmıştır.

Bu dönemde özellikle 1922 yılında yedi kız öğrencinin tıp fakültesine kayıt yaptırılmalarıyla kadınların bilim dünyasına da giriş yapması söz konusudur (KADEM, 16.11.2022). Nitekim bu gelişmeler Nezihe Muhiddin'in, Türkiye'de kadın haklarının elde edilmesi açısından inancını arttırmış ve Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte daha fazla umut ışığı olduğunu fark etmesine neden olmuştur. Bu noktada planlı ve programlı ilerlemek Nezihe Muhiddin için eskiye dönmek adına çok önemliydi. Tam da Cumhuriyet'in ilan edildiği 29 Ekim 1923 tarihinde Nezihe Muhiddin bu konudaki çalışmalarına başlamaya karar vermiş ve kadın derneğinin ilk esaslarını hazırlamaya girişmiştir (Muhiddin, 1931: 116-118). Nitekim Nezihe Muhiddin ile birlikte birkaç kişi daha bu çalışmalara katılmıştır. Öyle ki bu durum Vakit gazetesinde "Şehrimizin münevver hanımlarından bir heyet-i müteşebbise bir kongre akdi ile faaliyete geçiyor" şeklinde haber olarak yer almıştır. Kongre düzenleyecek olan kadınlara göre başlatılan bu hareket bir gereksinimdi. Düzenlenen kongrede alınacak kararlar, Anadolu'nun farklı yerlerinde bulunan aydın kadınlara bildirilecek ve akabinde faaliyetler başlayacaktı (Vakit, 31 Mayıs 1923: 1). Başlatılan hareketin halk tarafından takip edilmesi amacıyla Vakit gazetesinde gelişmelere sık sık yer veriliyordu. "Türk Kadınlar Şurası" başlıklı haberde 15 Haziran 1923'te Darülfünun Konferans Salonu'nda Türk Kadınları Şurası'nın toplanacağı duyurulmuş ve kız mektepleri mezunları ile her Türk kadını toplantıya davet edilmiştir. Bu dönem, memleket meselelerinde kadınların seyirci konumdan sıyrılmak istediği ve siyasal alanda haklarını kazanabilmek için çabalamaya başladıkları bir dönemdir. Bu kadınlar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin "hanımlar kısmı"nı (1923) oluşturmak istemiş ve teklifi hem Mustafa Kemal Atatürk'e hem de cemiyete sunmuşlardır (Vakit, 06.06.1923: 3). 7 Eylül 1919 yılında kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ise Kurtuluş Savaşı'ndan sonra 9 Eylül 1923 yılında Halk Fırkası'na dönüşerek yoluna devam edecekti (Güneş, 2003: 581).

Bu konuyla ilgili haberlerde ve köşe yazılarında bir fırka kurulacağına dair bir bilgi verilmemiş olmamasına rağmen ve 15 Haziran'da gerçekleştirilen toplantıda Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulacağı Vakit gazetesinde duyurulmuştur. Öyle ki gazetede İstanbul içerisinde kurulacak fırkanın idare heyetinin ve beyannamesinin de yayımlandığı görülmektedir. Bu haberde birinci başkan Nezihe Muhiddin, ikinci

başkan Nimet Remide, genel sekreter Şükufe Nihal, sayman Latife Bekir olarak belirtilmektedir (Özkay, 2017: 30). Gazetede duyurulan beyanname ise şu şekildedir:

Memleketin her noktasında siyasi, iktisadi, ve ictimai bütün bu mesailde kadının doğrudan doğruya veya dolayısıyla dâhil ve te'sirinden azade kalmış bir keyfiyet bulunmasına rağmen bu mesai gözle görülür derecede bariz değildir. Yer yer tecelli eden kadın mevcudiyet ve şahsiyetinin metin bir çerçeve dâhilinde muntazam bir programla kitlevi, bir şekle ifrağı asgari say'ile azami bir kazanç teminini mucib olacağından memleketimizin hakiki saadet ve necatını kâfil bulunduğundan müttefik olduğumuz umdeler etrafında toplanmakla kadın aleminde mûkîz ve mürebbi olurken memleketimizin en mukaddes ve müşterek vezâifinden hissemizin ifasını umdelerin tesri takibatını ve kadınlarımızı içtimai, siyasi ve iktisadi safakat-ı tekamülüyleden geçirerek bunların mahsulesi olan hakk-ı siyasisine en kısa ve dürüst yoldan isal eyleyecektir (Vakit, 16 Haziran 1923: 1).

Diğer bir ifadeyle bu beyannameye kadın haklarının Yeni Cumhuriyet tarafından tanınmasının kadınları daha ileri götüreceği, ülkenin gelişmesine katkı sağlanacağı ve bu gelişmelere paralel olarak da kadınların siyasi haklarına mümkün olan en kısa sürede ulaşacağı savunulmaktaydı.

Nezihe Muhiddin'in öncüsü olduğu Kadınlar Halk Fırkası 16 Haziran 1923 tarihinde kurulmuştur. Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası ile ilgili düşüncelerini 1931 yılında yayımlayacağı *Türk Kadını* (1931) adlı eserinde şu şekilde ifade etmiştir:

Henüz siyasal haklarımızı almamıştık. Fakat Cumhuriyetimizin dayandığı demokrasi temelde haklarımızı sağlamış bulunuyordu. Derneğin adına Kadınlar Halk Fırkası adını vermekte asla tereddüt etmedik. Süratle demokrasinin bütün gereklerini hazırlamak ilk işimiz olacaktı. Zincirleme gelen bütün dönemlerde kadın, toplum arasında en geri bir sınıf halinde kalmıştı. Bu ihtimali, bu acı durumu bir an evvel düzeltmek bize kuvvetli bir azim ve irade aşıyordu. Bütün milleti kültür, bilim, eğitim, refah ve mutluluk noktalarında bir araya davet eden Halk Fırkası'ndan uzak kalmak korkusu ise kalplerimizi coşturuyordu. Biz kurduğumuz bu partiye Kadınlar Halk Fırkası ismini vermekle,

partinin etrafında kadın etkinliğinden bir ağ örme olanağı hazırlamış olduğumuz kanısındaydık (Muhiddin, 1931: 143).

Bu önemli pasajın öne çıkan en az iki yönü bulunmaktadır. Birincisi, Nezihe Muhiddin Kadınlar Halk Fırkası'yla Cumhuriyet'in kadınlara sağladığı hakları kabul ederek bunları geliştirmeyi vaat ediyordu. İkincisi, Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan ayrı veya ona rakip bir parti kurduklarının düşünülmemesi için aslında Cumhuriyet Halk Fırkası'na ne kadar yakın olduklarını da ifade ediyordu. Bir bakımdan partinin kadın kolu olma isteklerinin olduğunu belirtmek mümkündür. Bu durum Nezihe Muhiddin'in kadın haklarının geliştirilebilmesi için siyasi iktidarla iyi bir ilişki kurma stratejisi güttüğü gösteriyor.

Nezihe Muhiddin'in öncülüğünde Türk kadınlarının gösterdikleri mücadele yalnız Türk basınının değil aynı zamanda Avrupa basınının da dikkatini çekmiştir. Fırka çalışmalarına başladığında Viyana merkezli olan ve baskılarını Almanca yapan *Neue Freie Presse* isimli gazete özel muhabirini fırka hakkında görüşmek üzere Türkiye'ye göndermiştir (Özkay, 2017: 32). Fırka bünyesinde çalışmalarına başlayan kadınlar Amerika ve Avrupa'daki kadın dernekleri ile de iletişim kurmuşlardır (Muhiddin, 1931: 143). İlk önce Nezihe Muhiddin'in evinde toplanıp çalışan kadınlar sonrasında Ticaret Birliği genel sekreteri olan Hamdi Bey'in kurumda ayarladığı bir odada çalışmalarını sürdürmüştür (Muhiddin, 1931: 144). Nezihe Muhiddin'e göre kadının sorunu çözülmediği müddetçe Cumhuriyet'in kazanımları eksik kalacaktı. Bu noktada plan ve programın nasıl yapılması gerektiği çok önemliydi. Fırkanın eğitim içerikli ilk gerçekleştireceği etkinlik Öğretim ve Eğitim Kongresi'dir. Bu çerçevede Kadınlar Halk Fırkası'nın kongre üyelerine davetiye gönderilmiştir (Muhiddin, 1931: 145-148). 15 Temmuz 1923 tarihinde ise Maarif Vekaleti Talim ve Terbiye Müessesesi (eğitim ve öğretim sistemine ilişkin düzenlemeleri Eğitim Bakanlığına bağlı olarak gerçekleştiren kurul)nin açılma vesilesiyle Nezihe Muhiddin'in kongreye davet ettiği üyeler hükümet tarafından Ankara'ya davet edilmiştir. Bu durum, Nezihe Muhiddin tarafından Kadınlar Halk Fırkası'nın gerçekleştireceği ilk etkinliğin engel ile karşılaştığı yönünde yorumlanmıştır. Nezihe Muhiddin düşüncesini ise şu şekilde ifade etmiştir:

Emelimiz hükümetimiz tarafından geniş bir program ve ciddiyetle uygulamaya konulmuş oldu. Tabii bu hayırlı sorunun iyi sonuçlarını Eğitim Bakanlığı'ndan beklemeye başladık (Muhiddin, 1931: 148).

Kadınlar Halk Fırkası'nın tüzüğü valiliğe gönderilmiş ve valilik tarafından da Dâhiliye Nezareti'ne yönlendirilmiştir. 8 ay sonra kadınlar, valilik ile yaptıkları görüşme sonucunda Anayasa'da kadınların seçme ve seçilme hakkı olmadığı için parti kuramayacakları cevabı ile karşılaşacaklardı. Böylelikle parti açılmayacaktı.

Nezihe Muhiddin'e göre kadının geri planda tutulmaması gerekmektedir. Öyle ki yakaladığı her fırsatta kadın sorunu çözülmediği sürece Cumhuriyet'in kazanımlarının da eksik kalacağına vurgu yapmaktadır. Kadınların kurtuluşunu Cumhuriyet devriminin tamamlayıcı bir unsuru olarak görmektedir. Bu çerçevede konferanslar düzenleyerek, dersler vererek, fırka kurmaya çalışarak aslında bu amacını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu amaçla hem Türk basınında hem yabancı basında sesini duyurmuş ve dernekler kurmanın ötesinde kadınlara ait parti kuracak kadar ileri gidecek cesareti göstermiştir. Çocukluk yıllarında bildiği aydın düşünürlerin fırsatı geldiğinde harekete geçmemelerini ve köşelerine çekilmelerini eleştiren Nezihe Muhiddin, Cumhuriyet'in değerlerini benimsiyor ve bu devrimi destekliyordu. Fakat kadınların sorunu çözülmediği sürece yapılan reformların da eksik kalacağına farkındaydı. Tek parti rejimi olması bir bakımdan Nezihe Muhiddin'in her zaman stratejik davranmasını gerektirdi. Bundan dolayıdır ki Nezihe Muhiddin attığı adımlarda stratejik davrandı. Öğretim ve Eğitim Kongresi örneğinde olduğu gibi bu durumun dönemin Eğitim Bakanlığı tarafından yapılmasını tam tersine alkışladı. Zira Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulmasına izin verilmemesine rağmen çok ciddi bir tepki koymadı ve hemen bir strateji değiştirerek fırkayı birliğe çevirip çalışmalara devam edilmesini sağladı. Aslında Nezihe Muhiddin dönemin koşulları içerisinde yapabileceği en iyi şeyi yapmak isteyen ve bu anlamda stratejik davranan bir politikacı zekasına sahip bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. NEZİHE MUHİDDİN'İN SİYASİ, TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ÇALIŞMALARI

Yaptığı çalışmalarla sadece Türk basınında değil Avrupa tarafından da büyük bir ilgiyle takip edilen Türkiye'deki kadın hareketinin öncüsü Nezihe Muhiddin, yukarıda gördüğümüz gibi çalışmalarını cesaretle ve karşılaştığı zorluklar karşısında yılmadan sürdürmüştür. Her ne kadar yürüttüğü faaliyetler dönemin koşulları açısından son derece radikal olsa da kendisini radikal bir figür olarak ortaya koymamak konusunda da titiz davranmış ve Yeni Cumhuriyet rejimiyle barışık bir strateji yürütmüştür. Bu süreçte tüm zorlukları göze alarak birçok çalışmaya imza atmıştır. İşte bu bölümde Nezihe Muhiddin'in çalışmaları çerçevesinde ilk olarak Türk Kadınlar Birliği, akabinde Türk Kadın Yolu adlı dergi ve son olarak da Nezihe Muhiddin'in eserleri incelenecektir.

4.1. Türk Kadınlar Birliği

Mustafa Kemal Atatürk, 6 Aralık 1922 tarihinde Halk Fırkası çatısı altında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni siyasi partiye dönüştüreceğini ifade etmiştir. Cemiyet, 9 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkası'na dönüşerek çalışmalarına devam etmiştir. 15 Haziran 1923 tarihinde ise Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluşu için tüzüğün gönderilmiş ve hükümet tarafından onay alınamamıştır. Bu kararının gerekçesinde kadınların siyasi haklara (seçme ve seçilme hakkı) sahip olması ifade edilerek bu sebeple kuruluşa onay verilmediği belirtilmiştir. Bahsi geçen dönemde bu şekilde bir kadın fırkası kurulmasının olumlu tepki ile karşılanmadığı görülmektedir (Alacı, 2016: 222). Beklediği onayı alamayan kadınların, kendi fırkalarının (açılmayan) tüzüğünde birtakım değişiklik yaptıkları görülmektedir. Siyasal alanda haklarını elde edebilmek ve belediye seçimlerine katılmak ilk gaye olarak belirtilmişti. Fırka ülkede ekonomiye de fayda sağlayacaktı. Detayına bakacak olursak kadınların toplumsal hayatta üretici olmalarını sağlayacak, hazır giyim ve aksesuar içerikli yerlerin kurulmasına da aracılık edecekti. Nitekim

sosyal yardımlaşmanın teşvik edilmesinin yanı sıra hem eğitimde hem de evlilikte iyileşmeler sağlanacaktı (Kaçar, 2020: 56).

Tüzüğün ilk on maddesinde firkanın daha çok dernek pozisyonunda çalışmalar yürüteceği görülmekteydi (Özkay, 2017: 30). Bu anlamda fırka aslında çarpan etkisi yaratacağından kadınların toplumsal yaşamda birçok alana kazandırılması açısından önemli bir rol oynamaktaydı. Kadınların fırka kurma çabaları önemini korumaya devam etmiştir. 9 Eylül 1923 tarihinde kurulan Halk Fırkası'nın tüzüğünün Kadınlar Halk Fırkası'nın tüzüğünden farklı olması dikkat çeken bir diğer nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Halk Fırkası, Cemiyetler Kanunu'na (1909) uygun bir şekilde kurulmuştur. Kadınlar Halk Fırkası ise amaçlarına baktığımızda daha çok bir kadın derneği statüsünde olduğu izlenimini uyandırmaktaydı. Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası'nın tüzüğünde kadınların da askerlik yapması gerektiğine dar ibarenin olmasından kaynaklı bazı kadınların bu tüzüğe tepki gösterdiğini belirtmektedir (Muhiddin, 1921: 149). Tüzüğün, Cemiyet Kanunu'na uygun olmasına rağmen daha çok bir kadın hareketi niteliğinde olduğu, kadınların siyasi haklara (seçme ve seçilme hakkı) sahip olmadığı da gerekçe gösterilerek aslında hükümet tarafından böyle bir partiye izin verilmesi istenmiyordu. Daha çok tek bir parti rejiminin kurulacağı öngörülmüyordu.

Bu gelişmelerle birlikte fırka olarak faaliyetlerini yürütmek için onay alamayan Nezihe Muhiddin ve arkadaşları, 7 Şubat 1924 tarihinde Türk Kadınlar Birliği'ni kurmuşlardır. Özellikle Cumhuriyet dönemi ile beraber Türk Kadınlar Birliği'nin kurulması reform hareketi çerçevesinde gerçekleştirilen en önemli tarihsel gelişmelerden biridir. Bu anlamda birlik, tek parti döneminde tek kadın örgüt olması açısından önem arz etmektedir (Çavuşoğlu, 2015: 64). Birliğin programı hükümetin onay vereceği şekilde düzenlenmişti. Programın ilk beş maddesi incelendiğinde birinci maddede 5 Şubat 1924 tarihinde İstanbul'da "Kadın Birliği" adıyla cemiyetin kurulduğu ilan ediliyor, ikinci maddede ise birliğin amacının kadınların sosyal ve toplumsal konumlarının yükseltilmesi ve böylece daha çağdaş ve daha gelişmiş bir toplumun yaratılması olduğu belirtiliyordu. Birlik bu amaca ulaşmak için genç kızların iyi yetiştirilmesini hedefliyor, dul, kimsesiz kişilere ve bu kişilerin çocuklarına yardım etmeyi taahhüt ediyordu. Ayrıca birlik, kadınların üretici olması, iş dünyasına kazandırılması, uzmanlaştıkları alanlarda toplumsal fayda üretmesi amacıyla konferanslar düzenlemiş, ihtiyaç doğrultusunda ilgili konularda eğitimler

vermiştir. Bu çerçevede bir sene içinde beş yüz yetime elbise, ayakkabı, çorap, iki yüz dul kadına yardım parası ve iki yüz genç kıza ayakkabı dağıtılmış, on beş yetimin farklı kuruluşlara yerleşimi sağlanmış, yirmi kadına iş bulunmuş, dul ve fakir kadınlara iş sahibi yapmak amacıyla fon sağlanmıştır. İstanbul'da bulunan bütün mahallelerde yetim ve fakir çocuklar tespit edilirken, İstanbul'da bir dikiş evi kurularak 1925 yılında burada bir sergi düzenlenmiştir (Muhiddin, 1931: 151). Programın üçüncü maddesinde birliğin siyaset ile bir ilgisi olmadığı belirtilirken, dördüncü maddede birliğin üyelerinin kadınlardan oluştuğuna yer verilmiştir. Ancak birliğe erkekler de yardımcı üye olarak dâhil olabiliyordu. Beşinci maddede kadının yükselmesini isteyen her Türk ve Müslüman kadının cemiyete üye olabileceği vurgulanmıştır (Çakır, 1994: 340-342). Nezihe Muhiddin Türk Kadını adlı eserinde kadın birliğinin ne amaçla kurulduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

Türk kadınının haklarını korumak ve bu amaca yönelirken sevecen duyguların belirlediği ana kalbiyle yoksulluk içerisinde moral gücü zedelenen yetimleri refaha kavuşturarak, yüksek fikir çekirdeklerinin gelişebileceği bir verimli ortam hazırlamak... (Muhiddin, 1931: 150).

Türk Kadınlar Birliği'nin tüm maddeleri kadının topluma ve ekonomiye kazandırılması, haklarının korunması, ihtiyaç duyulduğu her anda yanında olunmasını esas almaktadır. Birliğin yönetici kadrosu ise şu şekildeydi: "Başkan: Nezihe Muhiddin, Genel Sekreter: Muzaffer Hanım, Sayman: Nimet Hanım, Üyeler: Sabiha Zekeriyya, Halet Şükrü, Latife Bekir, Saziye Afif, İffet İhsan, Aliyye Esad ve Güzide Osman Hanım, Danışman: Dr. Fethi Bey" şeklinde açıklanmıştır (Tanin, 16 Şubat 1924: 3). Birliğin düşüncelerini duyurmak için Nezihe Muhiddin kendi parası ile Türk Kadın Yolu adlı dergiyi çıkarmıştır (Muhiddin, 1931: 151). Birlik aynı zamanda Cumhuriyet Hükümeti tarafından çıkarılan kararname ile 28 Haziran 1925 tarihinde kamuya faydalı dernekler arasına girmiştir. Bu nedenle verilen büyük özveri ve emeğin ardından Avrupa'da bulunan kadın dernekleri tarafından ilgiyle takip edilerek Uluslararası Kadın Derneği'ne üye olarak yerini almıştır (Muhiddin, 1931: 151). Aydın kişilerin çoğu, seçme ve seçilme hakkının kadınlara da tanınması taraftarıydı. Öyle ki hem birlik hem de aydın kişiler kadınlara bu hakkın tanınması için gazetelerde yazı yazarak birçok imza toplamışlar, fakat 1924 Anayasası'nda kadınlara bu hakkın tanınmaması emekleri boşa çıkarmıştı. Tüm olanlara rağmen 1925 yılında İstanbul milletvekili seçimlerinde derneğin kurucularının Nezihe

Muhiddin ve Halide Edip Adıvar'ı aday göstermek istemesi bir bakımdan mücadele etmeyi bırakmadıklarını, inandıkları ideolojide devam ettiklerini göstermektedir. Kongrede kadınların Halk Fırkası adına aday gösterilmesi için teklifte bulunanların yanı sıra bunun doğru olmayacağını savunanlar olmuş ancak kadın aday gösterilmesi kararına varılmıştır. Tekrar onay alamayan kadınlar 25 Mart 1927 tarihinde Nezihe Muhiddin'in önderliğinde kongre düzenleyerek tüzüklerinin ilgili maddesini değiştirerek siyasal haklarına kavuşma arzusunu kaybetmediklerini duyurmuşlardır. Kadınların milletvekili adayı olması onaylanmayınca birlik bu sefer kendisini "feminist erkek" olarak tanıtan ve seçim için bıyıklarını kestiren, aynı zamanda İstanbul ili Hukuk İşleri Müdürü olan Kenan Bey'i aday göstermek istemiştir (Zihnioğlu, 2003: 211). Kenan Bey daha öncesinde kadınların evde oturmaları gerektiği ve çocuk bakmaları gerektiğini savunurken, birliğin toplantılarına katıldığında bu düşüncesinin değiştiği görülmüştür (Cumhuriyet, 21 Haziran 1927: 1). Feminist bir erkekten milletvekili adayı olma ihtimali ise gazetelerde ağır şekilde eleştirilmiştir (Cumhuriyet, 16 Haziran 1927: 3). Gelen tepkiler üzerine aday olarak gösterilmekten vazgeçildiği görülmektedir.

Kongrenin ertesi gününde bu sefer birliğin idare heyeti ve dernek yönetiminde yolsuzluk iddiaları gündeme gelmiş (Milliyet, 28 Mart 1927: 1-4) ve inceleme heyeti gelir-gider tablosunda bir problem olmadığını belirtmiştir (Cumhuriyet, 2 Nisan 1927: 2). Nezihe Muhiddin'in bu süreden sonra eleştirilere maruz kaldığı görülmektedir. Birlikte herhangi bir yolsuzluk olmadığı ispatlanmasına rağmen ne kadar eleştiri de olsa mücadelecisi bir kadın olarak net duruşundan taviz vermemiştir. Nezihe Muhiddin faaliyet gösterdiği yıllarda cesur bir şekilde mücadelesine daima devam etmiştir. Fikirlerini belirtmekten çekinmemesi bu durumu doğrular niteliktedir. Kadınların konumlarının yükselmesi ve haklarına kavuşmasına önem veren Nezihe Muhiddin'in kendisini şu şekilde ifade etmesi ise onun vazgeçmediğini bize göstermektedir:

Kadınlarımızın, şu on beş seneden beri ibraz ettiği fikr-i teşebbüs ve faaliyet o mevkilere oturmak için bize bir hak bahşetmiştir. Memleketin ihtiyacı-ı hakikiyesi de o mevkilere bizim sahip olmadığımızı emir ediyor. Onları bize vermeseler bile biz onları alacağız. Hiç şüphesiz hak, azmin, fiilin ve liyakatındır (Muhiddin, 1927b: 1-6).

Kadınların toplumsal hayatta iş dünyasına katılmasını savunan Nezihe Muhiddin bu konu hakkındaki fikirlerini ise şu şekilde ifade etmektedir:

Mezihetli bir kadın neden icabında bir daire müdüriyeti ifa edemesin? Ahlakta, sa'y ve kazançta, diğere işlerde erkekle kadının müsavatını (eşitliğini) görmek ne zaman nasip olacak? (Muhiddin, 1927c: 2).

Nezihe Muhiddin, kadının başarabileceği her işte ülkeye faydalı olacağını: "Kadının muvaffak olabileceği her işte memlekete mufid (faydalı) olmak" şeklindeki yorumuyla dile getirmektedir (Muhiddin, 1931: 11). Nezihe Muhiddin, sadece kadın olduğu için bazı hakların kazanılması gerekmesi, bazı görevlerde çalışma hakkının men edilmesi karşısında mücadelesini sürdürmekten vazgeçmemiştir. Öncü ve mücadelecisi olduğunu, yolsuzluk iddiaları karşısında kararlı ve amacından taviz vermediğini röportajında şu şekilde ifade etmektedir:

Biz kadınlar, her alanda erkeklerle boy ölçüşmek istemeyiz. Sonra hakk-ı siyasiyeyi isti'mal, kadının vazifelerini de helaldâr etmez. ...Bu hak verilmesine de kadın bu hakkı alacaktır (Muhiddin, 1927d: 3).

Nezihe Muhiddin'in bu röportajdaki ifadeleri toplum tarafından sert ve sivri algılanmış ne yazık ki olumsuz tepkiler ile karşılanmıştır. Sonrasında mevcut hükümet Nezihe Muhiddin'in yargılanmasına ve birliğin de bir süre kapatılmasına karar vermiştir (Zihnioğlu, 2003: 219). Valilik, Türk Kadın Birliği'nde yaptığı arama sonucunda Nezihe Muhiddin'in kasasında usulsüz bir şekilde 500 lirayı kendisi üzerine aldığı, binayı ailesi ve kendisi için ikametgâh olarak kullandığını, yapılan seçimlerde de şaibe olduğunu belirtmiştir. Bunların sonrası Nezihe Muhiddin, istifa etmeyeceğini ne kadar dile getirip iddiaları kabul etmese de ne yazık ki birlik içerisinde bulunan muhalifler 51 imzalı önerge ile birlikte olağanüstü kongre toplayarak Nezihe Muhiddin'in ihraç edilmesini sağlamışlardır (Zihnioğlu, 2003: 243). Zihnioğlu, bu durumda hükümetin desteğiyle bu operasyonun bilinçli bir şekilde planlandığı ne yazık ki başarılı olduğunu belirtmektedir (2003: 244). Nezihe Muhiddin adında birçok dava açılmış ve öyle ki öncülük ettiği, mücadeleden taviz vermediği, kendi parasıyla dergi çıkardığı Türk Kadınlar Birliği de suistimal ettiği iddiasıyla dava açmış; dava 13 Mayıs 1929 tarihinde TBMM'nin onayladığı af kanunu ile düşmüştür (Cumhuriyet, 30 Mayıs 1929: 2). Diğere taraftan 1930 yılında kadınlar belediye seçimlerinde seçme ve seçilebilme hakkına, 1933 yılında ise köy ihtiyar heyetlerine seçme ve seçilebilme hakkına kavuşmuşlardır. 1935 yılında

yapılan seçimlerde 18 kadının milletvekili olarak Meclis'e girmesine paralel olarak Türk Kadınlar Birliđi de amaçlarını gerçekleştirdiklerini dűřünerek dernekleri için fesih kararı almışlardır (Uđurman 2022).

Türk Kadınlar Birliđi ve Nezihe Muhiddin, Cumhuriyet gazetesinde isimsiz yayımlanan karikatűr ve yazılarla alaycı bir şekilde eleştirilere de maruz kalmıştır. Cumhuriyet gazetesinin 6 Ocak 1926 tarihli 598. sayısında "Biraz da řaka: Kadın Birliđi siyasi hayata karışmaya karar verir!" başlığıyla çıkan karikatűr aşağıdaki gibidir. Türk Kadınlar Birliđi, 1926 yılında Cumhuriyet Halk Fırkasına űye olmak için başvurur. Bu başvuru basında kadınların siyasi hakları konusunun gűndeme gelmesine neden olur. Türk Kadınlar Birliđi tarafından dűzenlenen idare heyeti toplantısında kadınların da erkekler gibi çalışarak memlekete sağladığı faydaya karşın erkekler gibi fırkaya dāhil olamadıklarına vurgu yapılır (Zihniođlu, 2003: 177). Türk Kadınlar Birliđi, Cumhuriyet Halk Fırkasına bir dilekçe yazarak kadınların partiye űye olmaları konusunda başvuruda bulunur. Bu durum Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan "Biraz da řaka: Kadın Birliđi Siyasi Hayata Karışmaya Karar Verir" başlıklı bir karikatűrle ve alaycı bir ifadeyle eleştirilir. Cumhuriyet gazetesinin muhabiri bu konu hakkında araştırma yapmak için Nezihe Muhiddin ile gűrűřűr. Nezihe Muhiddin de Türk Kadınlar Birliđi'nin bu girişimini ve kadınların siyasi haklarını savunur. Türk Kadınlar Birliđi olarak Cumhuriyet Halk Fırkasına başvurma nedenlerine dair açıklamalar yapan Nezihe Muhiddin'e gűre kadınların siyasi platformda çalışmaları en doğal haklarıydı. Erkekler bu haktan yararlanıyorsa kadınların neden mahrum kaldıklarına vurgu yapan Nezihe Muhiddin, kadınların erkeklerden aşağı bir pozisyonda olmadıklarını belirtir ve kadınların dűřüncelerinden de yararlanılabileceğini sűyler.



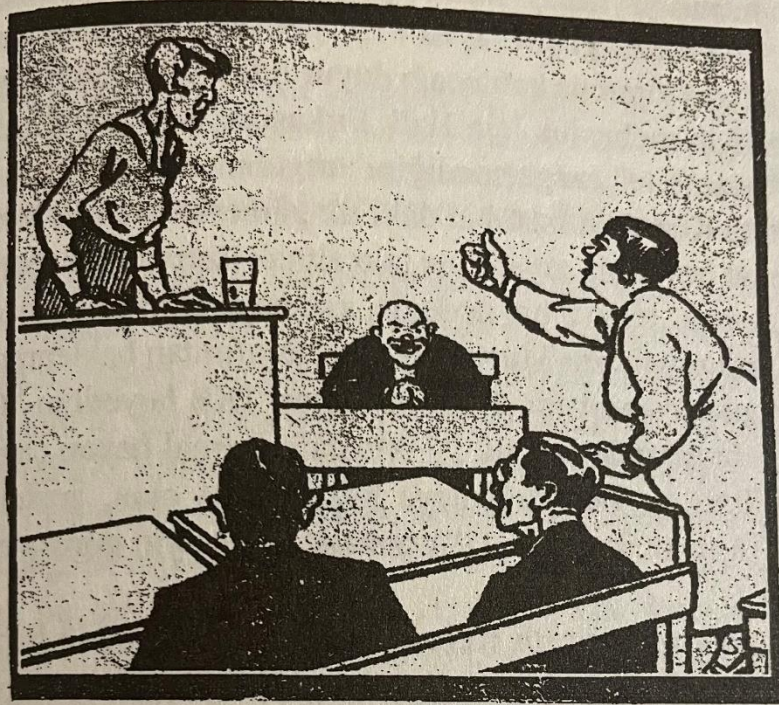
Şekil 4.1: “Biraz da Şaka: Kadın Birliği Siyasi Hayata Karışmaya Karar Verir!” Başlığıyla Yayımlanan Karikatür

Kaynak: Cumhuriyet (6 Ocak 1926) (Zihnioglu, 2003: 178).

Bir diğeri Cumhuriyet gazetesinin 16 Ocak 1926 tarihli, 608. sayısında “Kadınlarımız Siyasi Hayata Girmek İstiyorlar” başlığıyla çıkan karikatürdür. Cumhuriyet gazetesinin muhabiri, Nezihe Muhiddin’e kadınların önceliğinin seçme hakkına mı yoksa seçilme hakkına mı sahip olmak olduğunu sorması üzerine Nezihe Muhiddin, eğer kendisinin bir tercih yapmaya zorlanırsa önce kadınların seçilme hakkını kazanmasını arzuladığını ifade eder. Zira Türk Kadınlar Birliği, yasal düzenlemelere müdahale etmek için ilk olarak kadın haklarını savunan kadınların meclise girmesi gerektiğini düşüncesindedir. Öyle ki Nezihe Muhiddin’in sözleri erkek gazeteciler tarafından çarpıtılır ve konuyu genelden özele çevirerek Nezihe Muhiddin’in kişisel çıkar peşinde olduğu lanse edilir. Erkek gazetecilere göre Nezihe Muhiddin’in amacı mebus olmaktan ibarettir. Erkek gazeteciler, Halk Fırkası 13. Mıntika müfettişi Refik İsmail Bey’e de bu konu hakkında görüşlerini sorması üzerine Refik İsmail Bey kadınların fırka işleriyle uğraşmasını temenni etmediğini, belki bir ihtimal fırkada çocuklarla ilgili ya da Hilal-i Ahmer işlerinde faydalı

خانمہر مبعوث اولونجه...

بیر آزده تانا



مجلده (قريب دوشين - قريپ دمور) مذاقته ليريك خيلي حرارتلي اولاجنه شهبه بو قدر .
— محترم مبعوث همشيره ملك او عالمينه رعمنا (قريب دوشين) اك ظريف قورباشدر!
— قطعيا قبول انعم ، (قريب دامور) دهها كوزمه لدر!

Biraz da Şaka: Hânımlar Meb'ûs Olunca...

Meclisde (krep döşin-krep demur) münâkaşalarının hayli harâretli olacağına şübhe yoktur.

– Muhterem meb'ûs hemşîrenin iddi'alarına rağmen (krep döşin) en zarîf kumâşdır!

– Kat'iyyen kabûl etmem, (krep demur) daha güzeldir!

Şekil 4.3: “Biraz da Şaka: Hanımlar Mebus Olunca” Başlığıyla Yayımlanan Karikatür

Kaynak: Cumhuriyet (21 Haziran 1927) (Zihnioğlu, 2003: 217).

Cumhuriyet gazetesinin 30 Temmuz 1927 tarihli tarihli 1157. sayısında “Biraz da Şaka: Kadın Birliği Kadınlar Polis Olabilir Diyor!” başlığıyla yayımlanan karikatürde Nezihe Muhiddin’in liderlik yaptığı Türk Kadınlar Birliği’nin kadın mücadelesi alaya alınılmaktaydı. Zira Türk Kadınlar Birliği, kadınların her meslek dalında yer alması gerektiğini savunuyordu. Kadınların polis olabileceğine de vurgu yapan Nezihe Muhiddin’e göre bir gün gelecek ve kadınlar da polis olabilecekti.



Şekil 4.4: “Biraz da Şaka: Kadın Birliği Kadınlar Polis Olabilir Diyor!” Başlığıyla Yayımlanan Karikatür

Kaynak: Cumhuriyet (30 Temmuz 1927) (Zihniöglü, 2003: 196).

4.2. Türk Kadın Yolu Dergisi

Yayın hayatına ilk etapta Kadın Yolu olarak başlayan dergi, Türk Kadın Yolu şeklinde güncellenerek 16 Temmuz 1925 ve 1 Ağustos 1927 tarihleri arasında otuz sayı olarak yayımlanmıştır (Toska ve Çakır, 1993: 313-320). Derginin çıktığı dönemin şartlarına bakacak olursak Şeyh Said İsyanı'nın geride bırakıldığı yıllara denk gelmekteydi. Aynı zamanda isyanın ardından gazetelerin kapatıldığı, gazetecilerin de yargılanma sürecine girdiği bir tablo mevcuttu. Nezihe Muhiddin, 23 Temmuz 1925 tarihli Kadın Yolu dergisinde yayımlanan *Cumhuriyet'in Türk*

Kadınlığı Üzerinde Feyzi adlı makalesinde yaşanan isyan dönemini can çekişmeye benzetirken, Cumhuriyet'i güçlü bir el olarak görmüş sonraki süreç için ülkenin gelişme süreci çerçevesinde önünde bir engel kalmadığı şeklinde değerlendirmiştir (Muhiddin, 1925b: 18). Dergiyi incelediğimizde Nezihe Muhiddin, Mustafa Kemal Atatürk'e övgüler düzen yazı ve resimlere de yer vermiştir. Derginin 6 Ekim 1925 tarihli 9. sayısında Nezihe Muhiddin tarafından yayımlanan *Gazimize Kavuşurken* adlı yazıda Mustafa Kemal Atatürk'ün ülkeye ışık tuttuğunu şu şekilde ifade etmektedir:

Bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin çürük tahtına padişah denilen kötü ve uğursuz baykuşlar konardı. Sen büyük Gazi! Türk milletinin asil ve mert kalbine oturdun. Onda kirli, çürümüş, yalancı bir parıltı vardı. Seninkinde devamlı ve ölümsüz bir samimiyet parlıyor. Aziz izlerinden ayrılmamaya inananların yemininde yok olmayan bir sadakat ve iman var (Muhiddin, 1925d: 2).

Ardından Mustafa Kemal Atatürk'ün hem gerçekleştirdiklerine hem de gerçekleştireceklerine dair herhangi bir endişe taşımadıklarına, onu daima desteklediklerine değinmiştir. Nitekim bu dönemde birçok yayın kapatılırken Türk Kadın Yolu faaliyetlerine devam etmiştir (Özkay, 2017: 67-68). Mevcut dönemde siyasi haklara sahip olmak isteyen kadınların yaptıkları strateji ile yazdıkları yazıları daha ılımlı bir çerçeveye oturtmuş olmaları derginin yayın hayatına devam etmesini sağlamış ve kapatılan yayınlara dâhil olmasını engellemiştir. Derginin amacını Nezihe Muhiddin yazdığı makalede şu şekilde ifade etmektedir:

Kadın Yolu vaziyetimizin şu fevkalade müsaadekârlığından istifade ederek meydan-ı intişara bir başka ifade ile yayın alanına çıktı. Gayemiz ise Türk kadınının inkişafında mütevazı ve çalışkan olmasına yardımcı olmaktır. Maksadımız ise anlamsız ve müfrit bir süfrajelik değildir. Türk kadınının, tam anlamıyla bir vatandaş mertebesine vardığını görmektedir. İnkılabın ve Cumhuriyet'in feyzi ile, kanunlarımız ve müessesat-ı medeniye ve ictimaiyemiz, bu prensipleri dâhilinde değişime uğrarken, bu amaçta Kadın Yolu'nun da bir hizmeti olursa kendimizi bahtiyar addedeceğiz. Bize, bu dönüşümü idrak ettiren Cumhuriyet'i ve onun büyük kurucusu ve dâhisi olan reisicumhurumuzu takdis edelim (Muhiddin, 1925b: 18).

Zihnioğlu, derginin hem Nezihe Muhiddin hem de birlik açısından kadın hakları ekseninde bir mücadele aracı olarak gördüğünü dile getirmiştir (Zihnioğlu, 2013: 170). Yayın hayatına haftada bir olarak başlayan dergi, ilerleyen süreçte on beş günde bir çıkarılmıştır. Tek istisnanın 18. ve 19. sayılarında yaşandığını görmekteyiz. 15 Mayıs 1926 tarihinde 18. sayı, akabinde 15 Eylül 1926 tarihinde ise 19. sayı yayımlanmıştır. İlk etapta Nezihe Muhiddin'in kendi parasıyla dergiyi çıkardığı da göz önünde bulundurduğumuzda bu aranın ekonomik sebeplerden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Nezihe Muhiddin'in dergide on dokuz makalesi, bir romanı (Hasret), dört hikâyesi (İtiraf, Sarhoş, Kızılağaç Ormanının Sahibi, Uyku Hastalığı), iki piyesi (Gamlı Gönüller, Eskişehir Önünde) bulunmaktadır (Özkay, 2017: 50). Türk Kadın Birliği'nde sorunlar yaşadığı zamanlarda ise *N. M.* şeklinde rumuzu ile yayın hayatına devam etmiştir. Dergide ele alınan konular genel olarak eğitim, dünyadaki kadın hareketleri, sağlık, ev hayatı ve idaresi, sanat, çocuk bakımı, feminizm, moda, kadının siyasi hakları, vatanseverlik, ekonomi, edebiyat, müzik, toplumsal yaşama dair başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Derginin içeriğine detaylı bir şekilde bakacak olursak özellikle üzerine makale yazılan konuları şu şekilde sıralayabiliriz: Analık vazifeleri, askerlik ve kadın, dans ve kadın, demokrasi ve feminizm, doğum ve çocuk bakımı, dünya kadınları (Çin ve Japon kadınları), ev hayatı ve ev idaresi ilmi, ictimaiyat ve kadınlık, iktisadiyat ve kadınlık, kadın ve içki aleyhtarlığı, kadınlar hangi gayeyi takip etmelidir, kadınlık cereyanları ve feminizm, kadınlık ve askerlik, kasaba kadını - yörük kadını, moda ve kıyafetlerin psikolojisi, süs kadını – aile kadını, şair kadınlarımız (Ateş, 2009: 53). Dergide kadın ve kadın teması etrafında hayata dair her alana yer verilmiştir. Dergide yalnızca kadınların yazdığını düşünmek yanlış olur ki erkekler de dergide faaliyet göstermektedir ve kadro oldukça geniştir. Dergide yazı yazarlar başta Nezihe Muhiddin olmak üzere Şükufe Nihal Başar, Efcayış Yusuf, Yaşar Nezihe Bükülmez, Hatice Refik, Pakize Ahmet, Esmâ Zafir, Muhsine Salih, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Abdullah Cevdet, Yaşar Nabi Nayır, Enver Behnan Şapolyo, Fahrettin Kerim Gökay, Mezdân Sait, Mehmet Sait, Mehmet Şevki Ölçer, Kemalettin Şükrü, Raif Necdet Kestelli, Ercümen Ekrem, Seniha Rauf, Doktor Rıfat, Cevriye Cemil, Emine Kâmil, Münevver Asım, Fuad Necdet, Vedia Mustafa, Kâni Kâmil, Naciye Hurşid, İrfan Emin, Ekrem Reşit, Cemal Zeki, Muzaffer Osman, Münir Müeyyed, Aziz Hüdayi, Bedia Tahsin, Nâzım, Maraşlı Ayşe, Fahri Zeki, Hikmet, Nihat, Emin Ali, Mahmut Vedat, Mehmet Fahri, Fikret Nihat, Cemalettin,

Hande, Osman Faruk, İskender Fahrettin, Thomas Wilman, Ali Sami, Şefik İrfan olarak sayılabilir (Özkay, 2017: 61-62).

Derginin en önemli niteliği, Türk kadınının ilerleme kaydedebilmesi için adeta bir pusula olmasıdır. Dergiye katkı sağlayacak olan kadro, kadınlar hakkında tutarsız konuşmalar gerçekleştiren ve bu konuda yazan kişilere karşı ders niteliğinde makalelere yer vermiştir. Dergide yayımlanan “Kadın Yolunun Şiari” adlı makalesi ile Nezihe Muhiddin, kadınların mahrum oldukları siyasi haklarına (seçme ve seçilme hakkı) kavuşma arzusuna yer vermiştir. Öyle ki Büyük Britanya, Danimarka, İzlanda, Hollanda, İsveç vb. ülkelerde kadınların siyasi haklarına kavuşmalarından dolayı bu hükümetlerin kadınlara bu hakları tanımalarından ötürü pişmanlık yaşamadıklarını dile getirerek aslında Nezihe Muhiddin mevcut hükümete de mesaj vermiş, Türk kadınının bu noktada varlığının onaylanması için mücadelelerini sürdüreceklerini belirtmiştir (Muhiddin, 1925a: 2).

Hüseyin Rahmi Gürpınar, dergide yazdığı “Kadın” adlı makalesinde teori olarak kadın ve erkek arasında uyum, iyi geçinme üzerinde durmuş fakat pratikte iyi geçinen çiftlerin ender olduğunu belirtmiştir. Tabiatı gereği annelik görevinin yüklendiği kadınların köylerde çocuklarını sırtına bağlayarak çalışması normal karşılandığından yola çıkarak dostlarından birinin şahit olduğu bir olayı aktarmıştır. Buna göre mühendis olmak isteyen bir kıza heyet üyelerinin Mühendis Ayşe Hanım tabirinin dâhi garip bir şekilde karşıladıklarını aktaran Hüseyin Rahmi Gürpınar, kadının kutsal bir varlık olduğunu ve ona hak ettiği değerin verilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Gürpınar, 1925: 10).

Hatice Refik, dergide “Kadın-Valide” adlı yazdığı makalesinde vatanperver bir kadın olmanın ülkeyi düşünmekle aynı anlama geldiği, annelik ve eş olma görevini yerine getirmesine paralel olduğu işlenmiş ve bu durumu ancak ilim ve irfan sahibi olan bir kadının yerine getirebileceği vurgulanmıştır (Refik, 1925: 4). Aslında kadınlara vatanseverlik söylemi üzerinden yola çıkarak yine geleneksel rollerin atfedilmesi dikkat çeken bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum vatanseverlik söylemi üzerinden meşrulaştırılıyor ve yine ona geleneksel roller atfediliyordu. Buradaki tek fark yine “iyi eş” olacak yine “iyi anne” olacak ama “okumuş iyi eş” olacak ve “okumuş iyi anne” olacaktı. Zira Nezihe Muhiddin de bu şekilde düşünüyordu. Nezihe Muhiddin’e göre eğitilmiş bir kadın olmak annelik rolünden feragat etmek demek değildi. Eğitilmiş bir kadının çocuğunu daha iyi

yetiştireceğinin altını çizen Nezihe Muhiddin'e göre kadınların hem modern hayata katılmaları hem de geleneksel rollerinin korunması gerekiyordu. Öyle ki Nezihe Muhiddin'in de böyle düşündüğünü hesaba katarsak aslında bu dönemdeki kadın hareketinin Cumhuriyet ile paralel şekilde bu durumu savunduğunu söylemek mümkündür.

Dergide benzer bir bakış açısını görebileceğimiz bir yazı Efzayiş Yusuf'un "Ev Hayatı" adlı makalesidir. Ev hayatının aslında hayatımızın bir temeli olduğunu söyleyen Efzayiş Yusuf'a göre ev hayatı, bir kadının hem ailesi hem de kendisi için kurduğu ve daimi olarak baktığı bir hayattır. Öyle ki bu hayat içerisinde doğup büyüdüğümüzü ve ilk terbiyemizi dâhi burada aldığımızı, hayatımızın önemli bir kısmının da ev hayatında geçtiğinin üzerinde durmuştur. Ev hayatını anlamak ve sürdürmenin büyük bir sanat olduğunu belirten Efzayiş Yusuf, Avrupa ülkelerini örnek göstermiştir. O milletlerin hayattaki başarılı oluşlarının en temel nedeninin işgal ettikleri evi sahiplendiklerini söyleyen Efzayiş Yusuf, bizim ise bu anlamda ev içi hayatının değerini bilemediğimizi ifade ederek eleştiri yapmıştır. Makalesinde nerede yaşadığımızın önemi yokmuşçasına işgal ettiğimiz evi sahiplenmediğimizi belirtmiş ve Avrupa ülkelerinin "bizim gibi" kayıtsız kalmayıp işgal ettikleri evi sahiplendiklerinin altını çizmiştir (Yusuf, 1925: 4). Efzayiş Yusuf'a göre ev hayatını kuracak kişi kadındır. Kadın değerli hale gelirse onun kuracağı ev içi yaşam da daha kaliteli olur. Aslında burada kadının ev içi hayata yakıştırıldığı ve bu yakıştırmanın da ev içi hayatı överek sağlandığı görülmektedir.

Harita Genel Müdürlüğü'nün kurucusu kabul edilen, "Ferik" (korgeneral) rütbesine yükselen asker ve haritacı Mehmet Şevki Ölçer dergide "Kadınlık ve Askerlik" adlı bir makale yazmıştır. Mehmet Şevki, her bir askerin iyiliği ve kötülüğünün ona ilk terbiyeyi veren kadına yani annesine ait olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle ülke olarak olası bir haksızlık veya savaş ihtimali söz konusu olduğu takdirde bu duruma karşı erkeklerin hazırlıklı olmaları açısından hem hükümet hem de eğitim sisteminin önemli bir rol oynadığının altını çizen Mehmet Şevki, bu noktada kadınlara düşen görevlere değinmiştir. Mehmet Şevki'ye göre böyle bir durumda kadınların da desteğine ihtiyaç olabilirdi. Bu yüzden olası bir ihtimale karşı kadınları da askeri olarak hazırlamak gerekiyordu. Örneğin sporcu bir kadın, vatanı korumak istediğinde hangi hak ile men edilecekti? Bir başka ifadeyle makine mühendisi, pilot olan Fatma Hanım'ı düşmanların üzerine bomba

yağdırmasına engel olmak uygun olur muydu? Mehmet Şevki bu sorulara hayır şeklinde cevap vermektedir. Aksine bunları teşvik etmek gerektiğini belirten Mehmet Şevki, kadının gücünden de yararlanmak gerektiğini düşünüyordu. Zira yanlış anlaşılmaktan da çekinen Mehmet Şevki, bir kadının en önemli görevinin anne olması gerektiğinin altını çizmiş fakat olası bir ihtimal karşısında da bu duruma hazırlıklı olmak gerektiğine vurgu yapmıştır (Şevki, 1927: 1-2). Diğer bir ifadeyle Mehmet Şevki kadına verilen geleneksel rolleri kabul etmekle birlikte vatan savunması söz konusu olduğunda kadınlara askerlik görevini de vermekten çekinmiyordu.

Dergide Thomas Wilman tarafından “Türkiye’de Tedrisat-ı Umumiye ve Türk Kadınlığı” üzerine yazdığı makale tercüme edilerek yayımlanmıştır. Thomas Wilman, milletin yükselmesinin öncelikle kadınların yükselmesi ile mümkün olacağını düşünmekteydi. Zira derginin görüşleri de Thomas Wilman’ın kadın hakkındaki görüşüyle aynı düzlemdeydi. Dergide yayımlanan makalesini okuduğumuzda bizlere Türkiye’deki kadın meselesiyle ilgili şöyle bir tablo çizilmiştir. Eski zamanlarda büyük şehirlerde yaşayan ailelerde kadınların eğitimi neredeyse yok denebilecek kadar azdı. Nitekim kızlar genellikle annelerinden namazda okunan dua ve sureleri öğreniyorlardı. Harb-ı Umumi’nin ilan edilmesinden önce kızlara da eğitim verilmesi için mektepler açılmıştı. Orta ve yüksek mektepler ise Harb-ı Umumi sırasında açılmıştır. Kız ve erkek öğrencilerin artış hızına bakıldığında kız öğrencilerin sayısındaki artışın daha fazla olduğu görülmektedir. Hükümet ise zamanla yaşı geçmiş olan kadınların ve erkeklerin de eğitim almasını teşvik etmiştir. Türk Ocakları gibi birçok yerde gece dersleri ve lisan dersleri verilmesinin yanı sıra kütüphaneler açılmış ve halkın eğitime katılması teşvik edilmiştir. Böylelikle Thomas Wilman milletin ilim, irfan, fen, iktisat sayesinde çağdaşlaşması ve başarılı olması çıkarımında bulunmuştur (Wilman, 1927: 9-10). Thomas Wilman’ın “Türk Kadınlığı” adlı bir diğer makalesinde şehir haremlerinde kadın dedikodu ve süslenmek haricinde pek işe yaramayan bir varlık olarak görülürken köylerde ise kadının görevi “işçi esiri” olmaktı. Birçok yerde ekmek kazanmak görevi kadının üzerine verilmiş ve hem tarla sürmek hem de hasat yapmak kadına düşmüştü. Wilman bu durumu daha iyi anlayabilmemiz için verdiği örnekte ender milletlerde bir erkeğin, ne kadar çok kadını olursa bu duruma paralel olarak erkeğin kahvede nargilesini içmek için geçireceği sürenin de o kadar uzun olduğunu

belirtmektedir. Wilman yaptığı değerlendirmede Osmanlı'da 19. yüzyıl sonlarına doğru bu durumun düzeltilmesi için girişimlerde bulunulduğunu ve kadınların eğitim olanaklarının arttırılması için yapılan çabaların dışında kadınların yazdığı yazıların da çeşitli dergiler üzerinden okuyucularla buluşmasının sağlandığını ifade etmiştir. Bu dönemin öne çıkan kadınlarının Fitnat Hanım, Nigar Hanım, Fatma Aliye Hanım, Mihrünnisa Hanım, Nazime Hanım olduğunu belirten Wilman, bu kadınların gösterdiği çabaların başarıya ulaşmadığını ancak kadınların haklarını elde etme sürecinin temelini attıklarının altını çizmiştir. 1912 yılında Nezihe Muhiddin ve arkadaşlarının kurduğu Esirgeme Derneği dışında Behire Hakkı Hanım'ın kurduğu ilk terzi okulu Wilman'a göre Türk kadınının kamusal hayata hazırlanması açısından önemli bir yere sahipti. Makalenin devamında kız mekteplerinin açılmasının yanı sıra meslek okulları da açıldığına yer verilmiştir. İstiklal Muharebesinden de söz eden Wilman Anadolu kadınının kendi erkeğinden geri olmadığını ifade etmiştir. Aynı zamanda Wilman, ordu kumandanı olan İsmet Paşa'nın söylemlerine yer vermiş ve Sakarya Harbi'nde asgari yirmi bin kadının cepheye cephane taşıdığını, cepheye çarpişan kadınların olduğunu bizlere aktarmıştır (Wilman, 1927: 7-8).

Derginin üzerinde durduğu bir diğer konu da kadınların toplumsal hayattaki konumlarını değerlendirmek için kullanılan statik ve dinamik hayat ayrımıydı. Enver Behnan'ın "Statik Hayat, Dinamik Hayat" adlı makalesi bu açıdan değerlendirmeliyiz. Behnan'a göre kadının hayatı statik, erkeğin hayatı ise dinamikti. Kadının statik hayatı evlendiği andan itibaren ömrü boyunca evde, toplumsal hayattan uzak bir şekilde geçmekteydi. Eğer kadın statik hayattan kurtulursa ve erkeklerin sahip olduğu toplumsal, siyasal haklara sahip olursa işte o zaman aralarında bir fark kalmayacaktı. Erkeğin dinamik hayatı ise evin dışında gerçekleşiyor ve erkekler verdikleri yaşam mücadelesinden ötürü çok daha canlı ve güçlü bir hayatı yaşamış oluyordu. Kadınlar farkındalık kazanırsa işte o an kadın ve erkek arasındaki farklılıklar ortadan kalkacaktı. Enver Behnan makalesinde kız çocuk ve erkek çocuk hakkında bir örneğe yer vermiştir. Kız çocuk, erkek çocuğa kıyasla daha çabuk büyür, gelişir ve zekidir. Kız çocuk erkek çocuğu idare eder. Nitekim kız çocuğu biraz büyüdüğünde özgürlüğünün sınırlandırılma zamanı gelir ve gerilemeye başlar. Erkek çocuk ise dinamik hayata dâhil olur. Öyle ki Behnan'a göre kadın ve erkeğin eşitsizliği biyolojik sebepler ile geldiği söylenirse bu durum bilime aykırı olur. Ona göre bu eşitsizliğin sebebi dinlerden gelen adetler ve erkeklerin

hırslarıydı. Genel olarak Enver Behnan'a göre eşitlik ilkesel veya ahlaki olarak ön plana çıkan bir nokta olmakla beraber, kadın ve erkeğin eşit olması cemiyetin geleceği açısından da önem arz edecekti. Nitekim dünyaya gelen çocukları düşündüğümüz vakit kadın çekimser durumda olursa çocuk da çekimser olarak yetişecekti. Zira kadın ve erkek eşit olursa elbirliğiyle ülkenin geleceğini de ileriye taşıyacaklardı (Behnan, 1925: 5-6). Enver Behnan'ın bu analizleri John Stuart Mill'in "Kadınların Köleleştirilmesi" adlı kitabında ortaya koyduğu analizleri anımsattığını vurgulamalıyız. Özellikle kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin biyolojik değil toplumsal olduğunu, gelenek ve göreneklerin kadınların gelişimine ket vurduğunu ve en önemlisi kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliğin toplumsal fayda açısından meşrulaştırıldığı Behnan'ın bu tahlili Mill'in "Kadınların Köleleştirilmesi" adlı kitabında koyduğu tahlille şaşırtıcı derecede benzemektedir. Nitekim Mill, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliğin kaldırılmasının insanlığa hizmet edecek yetenekleri ikiye katlayacağını ve bu anlamda toplumsal fayda ilkesine dayanarak bir savunma gerçekleştirmiştir (Mill, 2019: 137-144).

Dolayısıyla kadın ve erkeğin eşit olması aslında bir bakımdan kendilerinden sonraki gelecek olan nesiller üzerinde de büyük bir role sahipti. Türk Kadın Yolu çerçevesinde dünyadaki kadın hareketleri de mercek altına alınmıştır. Türk kadınının izleyeceği yol açısından bir kılavuz niteliğinde görülmüştür. Hem kadınların mücadele etmek zorunda kaldığı durumlar hem de atlattıkları zor aşamalara yer verilmiştir. Pes etmemenin önemi, mücadelecilik olmanın gerekliliği ön plana çıkarılmıştır. Herhangi bir ülkede kadınların lehine gerçekleşen bir olay olduğunda, Türk kadını açısından önemi ve örnek olarak alınması akabinde ilerleme kaydetmeye sağlayacağı fayda açısından önem arz etmekteydi.

Dergide kadınların annelik görevleri vurgulanarak onların daha iyi annelik yapabilmeleri için pratik önerilerde de bulunulmuştu. Örneğin, Dr. Cemal Zeki'nin "Grip ve Kadınlarımız" adlı makalesi yayımlanmıştır. Anneliğin yalnızca çocuk doğurmaktan ibaret olmadığını dile getiren Cemal Zeki annelerin, çocuklarını beslemek, onları hastalıktan korumak, ilk terbiyelerini öğreten kişi olmak, iyi karakterli biri olarak yetiştirmek gibi birçok vazifelerinin olduğunu belirtmiştir. Yeni doğum yapan annelere ise bebeği ağlamasını diye aldatıcı olduğunu düşündüğü emzik kullanımından kaçınmaları gerektiğini önermiştir (Zeki, 1927: 3-4).

Buna bir diğerk örnek olarak da Nezihe Muhiddin'in, "Çocuklarımızı Nasıl Büyütmeliyiz?" adlı makalesini örnek olarak verebiliriz. "Aziz kardeşlerim" diye okuyucularına seslenen Nezihe Muhiddin, memleketin onlardan beklediğı en önemli vazifenin evlat yetiştirmek olduğunu belirtmiştir. Okuyucularının kendisini annelik ile ilgisini kesmiş bir kadın olduğunu sanmamalarının altını çizen Nezihe Muhiddin, aslında kadınların, memlekete katkı sağlayan bir anne olmaları gerektiğini düşünmektedir (Muhiddin, 1925: 7). Diğerk bir ifadeyle başta Nezihe Muhiddin olmak üzere Türk Kadın Yolu dergisi yazarları kadınların annelik gibi geleneksel rollerini vurgulamıştır.

Dergide gözümüze çarpan bir başka durum ise *Jus Suffragii* (Uluslararası Kadın Birliğı tarafından çıkarılan gazete) başyazarı Katherine Bompas tarafından Nezihe Muhiddin'e gönderilen mektubun yayımlanmasıdır. Mektupta Margery Corbett Ashby adlı siyasetçinin Kadın Yolu dergisi için yararlı olursa yayımlamaları için yazı yazmak istediğini belirtmiştir. Nezihe Muhiddin kendi adına *Jus Suffragii* sayılarını düzenli olarak istediğı için *Kadın Yolu* dergisi ile *Jus Suffragii* arasında ilgi uyandıran makaleleri de değış – tokuş şeklinde kullanabileceklerini, böylece Türk kadın hareketleri hakkında fikir sahibi olabileceğini dile getirmiştir (Bompas, 1925: 9). Bu iki dergi arasındaki ilişkiden görebileceğimiz gibi Türk Kadın Yolu dergisi Avrupa'daki kadın dergileri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Böylelikle Türkiye'deki kadın hareketi ile Avrupa'daki kadın hareketleri arasında bir ilişki oluşturulmaya çalışılmıştır.

Nezihe Muhiddin, liderliğı altındaki kadın hareketinin yeni kurulan Cumhuriyet'e maddi katkıda bulunması için de çabalarda bulunmuştur. Örneğın bu noktada Nezihe Muhiddin'in "Kadınlar ve Tayyare İanesi" adlı makalesine bakabiliriz. Nezihe Muhiddin makalesinde Türk kadınının gayesini ortaya koymayı amaçlamıştır. Öncelikle Tayyare İanesi aslında hem uçak alımı hem de havacılık tesislerinin kurulması için Osmanlı Devleti'nin Maliye biriminden gerekli bütçe temin edilemediğinden dolayı dönemin Harbiye Nâzırı olan Mahmut Şevket Paşa tarafından gereken rakamın Tayyare İanesi çatısı altında bir bağış ile toplanmasına karar verilmişti. Nezihe Muhiddin yazdığı makalede Türk kadınının en önemli amacının Türk vatandaşı olmasının yanı sıra vatandaşlığının getirdiğı vazifelerin de olduğunu dile getirmiştir. Tayyare İanesine yardım etmenin ise Türk kadını açısından vatandaşlık vazifelerini gerçekleştirmesinin bir delili olacağıın altını çizmiştir.

Nezihe Muhiddin, masraflardan yapacakları tasarruf ile Tayyare İanesi'ne yardım etmek için kadınları bu konu hakkında gerekli hassasiyeti göstermeye davet etmiştir (Muhiddin, 1925c: 2).

Türk kadınının “ıffetli” olması gerektiği düşüncesi Türk Kadın Yolu dergisinde de öne çıkan temalardan birisidir. Örneğin, Nezihe Muhiddin'in “Kadınlar Ayyaşlıktan Tiksirmelidirler” adlı yazısı da yayımlanmıştır. “İçki katildir, içki zehirdir” ifadelerinden anlaşılacağı üzere bu konu hakkındaki düşüncesini oldukça net bir şekilde ifade etmiştir. Nezihe Muhiddin'e göre içki kadehini kaldıran bir kadın şevkat ve yüceliğini bizzat çamura atmış demektir (Muhiddin, 1926a: 2). Dergide “İçki Düşmanlığı ve Hanımlarımız” adlı makalesi ile Fahrettin Kerim, okuyucularına içki düşmanlarına katılmaları gerektiği çağrısını yapmış ve okuyucularının da cemiyetin birer üyesi olduklarını ifade etmiştir. İçki konusundaki bakış açısını ise şu şekilde dile getirmiştir:

Kocanızı, oğlunuzu, kızınızı içki düşmanı yapınız. Size sunulan bir kadeh likörün çok kötü bir zehir olduğunu, içerisinde aile bozucu mikropların dolu olduğunu düşününüz. Uzanan likörü ilim ve fen nâmına kabul etmeyiniz! Bu suretle hiçbir nezaketsizlik yapmış olmazsınız. Bilakis hamile iseniz henüz doğmayan masum yavrunuzu, nurlu bebeğinizi zehirlemek günahından kurtarmış olursunuz (Kerim, 1926: 3).

Tarihçi Enver Behnan'ın ise “Demokraside Feminizm” adlı makalesi dergide yayımlanmıştır. Vatanda herkesin eşit olması gerektiğini söyleyen Enver Behnan “maalesef bugün yine eşitlik sadece erkek ferdlerdedir” diyerek aslında olması gereken ile mevcut durum arasındaki farkı anlatmaktadır. “Hukuk hukuk, eşitlik ise eşitliktir” diye belirterek bu durumda bir derece farkı olmadığını, bugün erkeklere verilen hakların kadınlara da verilmesi gerektiğini savunuyordu. Makalesinde feminizmi erkekler ve kadınların, hukuk ve vazifeleri bakımından birbirine eşit olması şeklinde tanımlayan Behnan'a göre erkekler her hukuku kendisine yontuyordu. İlk defa feminizm kavramını demokratik cumhuriyete geçen milletlerin kabul ettiğini ve kız mekteplerinin inşa edilerek kadınların da eğitim hayatına dâhil olduklarını iddia eden Behnan, makalesinde feminizmin esasları kapsamında ailevi hak, içtimai hak ve siyasi hak olmak üzere üç başlık altında toplandığını belirtmiştir. Ailevi hak kadın ve erkeğin ev hayatı içerisinde birbiriyle eşit olması, aynı haklara sahip

olmalarıydı. Erkeğin kadına tutsak gibi davranmaması gerektiğini savunan Enver Behnan'a göre erkekler kadınların da özgürlük hakkına sahip olduklarını kabullenmeliydi. İctimai hak ise kadınların istediği zaman memur ve işçi olması hakkıydı. Kadınlar evde tutsak olmayarak okul, sinema, park, gazino, cemiyete gidebilmeliydi. Siyasi hak ise nasıl ki erkekler kendi yazgıları için seçme ve seçilme hakkına sahip ise aynı hakka kadının da sahip olması gerektiğini ifade etmekteydi. Makalesinin son bölümünde ise kadın hareketi çerçevesinde mücadele gösteren Nezihe Muhiddin'e tebrik ve teşekkürlerini iletmiş ve kendisinin de ilgisi olduğu birliğin hem kadın hem de memleket için faydalı olma temennileriyle makalesine son vermiştir (Behnan, 1925: 3).

Nezihe Muhiddin'in öncülüğünde birçok önemli isimin de katkı sağladığı Türk Kadın Yolu'nda kadının toplumsal hayata dâhil olması, çalışması ve öncelikle iyi bir eğitim almasının önemli olmasının yanı sıra hem iyi bir eş hem de iyi bir anne olmasının da altı çizilmektedir. Din ve adetlerin ayrı tutulması söz konusu olmuştur. Kadınların Türk kültüründen kopmadan Batı Medeniyeti sayesinde hem kendilerini geliştirebileceği hem de gelecek nesillere katkı sağlayacağı ifade edilmiştir. Dönemin şartları da göz önünde bulunduğunda Nezihe Muhiddin'in ilk etaplarda kendi parasıyla dergiyi çıkarması ve sonrasında bir çatı altında bir araya gelerek kadına dair hem teşvik edici hem de farkındalık kazandırıcı yazıların yayımlanması oldukça radikaldir. Nitekim dönemde birçok dergi kapatılırken yayına devam eden bir Türk Kadın Yolu olduğunu düşünürsek de siyasi dengenin çok iyi sağlandığını söylemek mümkündür. Her fırsatta kadınların seçme ve seçilme hakkına kavuşması, bu hakka sahip olabilmek için verilen mücadele hem Nezihe Muhiddin hem de ona destek verenler tarafından sürdürülmüştür. Aynı zamanda kadın ve erkek arasındaki eşitliğin altı çizilmiş ve feminizm hakkında yazılara yer verilmiştir. Aşırıktan uzak bir feminizm kadınların hem gelişmelerini hem de amaçlarına ulaşmalarını sağlayacak bir rota niteliğindedir. Kadına düşen en önemli görevlerden biri de ülkenin gelenek göreneklerinden kopmadan, toplumsal yaşama dâhil olmak ve demokrasinin sağladığı haklara kavuşmak için çaba göstermesiydi. Bütün bu amaçlara ulaşmak için büyük bir çaba gösteren Nezihe Muhiddin'in, Türk Kadın Birliği'nden ihraç edilmesi de göz önünde bulundurulduğunda belki daha da başarılı olması söz konusu iken ne yazık ki tepkiye maruz kalması onun haksız olduğu iddiasından ziyade meyve veren ağacın taşlanması şeklinde yorumlanabilir. Her ne kadar Yeni Cumhuriyetçi rejim

Batı Medeniyeti ile aynı seviyeye gelmeyi arzulasa da ve bu anlamda önemli reformlar yapmaya başlamış olsa da kadınların seçme ve seçilme hakkı başta olmak üzere en temel haklarının verilmesi konusunda çekimser davranmış, hatta bunu reddetmiş olduğunu görüyoruz. Bunun bir nedeni Cumhuriyet rejiminin kurulduktan sonra tehdit algısından ötürü tek renkli, tek partili bir rejime dönüşmesiyle bir diğer nedeni de kadınların hakları konusunda en aydın erkeklerin dâhi hâlâ “pek aydın” olmadığını resmidir gibi diyebiliriz. Bu durumun en önemli örnekleri ise kadının ev içi hayata yakıştırılması, annelik ve eşlik başta olmak üzere geleneksel rollerin atfedilmesi, bunun da vatanseverlik gibi milliyetçi söylemler üzerinden meşrulaştırılmasıdır. Nitekim derginin tam 30 sayı yayımlandığı ve Nezihe Muhiddin’in ihraç edilmesiyle de yayın hayatına veda ettiği görülmektedir.

4.3. Nezihe Muhiddin’in Eserleri

Nezihe Muhiddin, kısa süren hayatına birçok eser sığdırmıştır. Türk Kadınlar Birliği’nden ihraç edilmesiyle birlikte kendi iç dünyasına çekilen Nezihe Muhiddin’in mevcut romanlarının birçoğunu da bu dönemde yazdığı ve yaşamını tam anlamıyla üretici bir şekilde geçirdiği görülmektedir. Yaprak Zihnioğlu, Taha Toros’un verdiği bilgiler ışığında Nezihe Muhiddin’in eserlerini sıralamıştır (Zihnioğlu, 1998: 183-184). Nezihe Muhiddin’in ilk romanı 1911 yılında basılan *Şebab-ı Tebah*’dır. Nezihe Muhiddin’in diğer eserleri şunlardır: *Benliğim Benimdir*(1929), *Periler Mağazası*(1932), *Güzellik Kraliçesi*(1933), *Haydudun Sonu*(1934), *İstanbul’da Bir Landru*(1934), *Kevser Nine*(1934), *Bozkurt*(1934), *Küçük Mehmet’in Romanı*(1934), *Ateş Böcekleri*(1935), *Bir Aşk Böyle Söndü*(1939), *Avare Kadın*(1943), *Bir Yaz Gecesi*(1943), *Çingiraklı Yılan*(1943), *Çıplak Model*(1943), *İzmir Çocuğu*(1943), *Kalbim Senindir*(1943), *Gene Geleceksin*(1944), *Sabah Oluyor*(1944), *Sus Kalbim Sus*(1934). Taha Toros’a göre Nezihe Muhiddin’in diğer eserleri arasında *Perili Evin Esrarı*(1934), “Zamane Kızları”(oyun, tarihsiz), “Florya”(operet, tarihsiz) vardır ki Florya’nın 1936 yılında müziği Sezai Asal tarafından bestelenerek İstanbul’da Tepebaşı Tiyatrosu’nda sahnelendiği belirtilmektedir (Zihnioğlu, 1998: 184).

Nezihe Muhiddin’in, “Cenk Ninnisi”(1912), “Rüzgarlar Neler Söylüyor?”(1918), “Sühadân”(1918), “Meleke-i Sulh ve Heyula-i Harb”(1918), “Hayatın Acısını Nasıl Duydum?”(1918), “Karanlık Yollar”(1918), “Ümit ve

İntizar”(1918), “İstanbul’da Bir Mahallenin Sabah Levhaları”(1918), “Nevmidi”(1918), 1932 yılında “Türbedarın Gelini”(1932), “Gönül bu ya...”(1932), “Ya Rabbi! Mümin kullarının kalbine sen merhamet sun...”(1932), “Bir Şüphenin Azabı” (1933), “Bir Hatıra”(1937), “Kanlıkavak Efsanesi”(1937), “Dört Kardeşler” (1937), “Boğaziçi’nden Mehtap”(1938) adlı yayımlanan hikâyeleri ve düzyazıları bulunmaktadır. Aynı zamanda kadınlık, siyaset, toplumsal konular üzerine gazete ve dergilerde yayımladığı birçok makale vardır. “Hitabe”(1913), “Konferans”(1913), “Mektup”(1913), “Bir Mütalaa”(1913), “Kıymettar Bir Teşvik”(1913), “Mesail-i Hayatiyeden”(1913), “Türk Irkı ve Adem-i Merkeziyet”(1913), “Felaketlerin Esbab-ı Hakikiyesi”(1913), “İzzetinefsimize Hürmet Bekleriz”(1913), “Tevzirat Devam Ediyor”(1919), “Türk Kadınının Hakkı”(1923), “Türk Kadını ve Barlar”(1923), “Kadın Yolu’nun Şiari”(1925), “Analık Vazifeleri: Çocuklarımızı Nasıl Büyütmeliyiz?”(1925), “Cumhuriyet’in Türk Kadınlığı Üzerine Feyzi”(1925), “Çocuklarımız Bakımsızdır”(1925), “Kadınlar ve Tayyare İanesi”(1925), “Memleket İşlerinde Vahdet”(1925), “Köylerde Hastalıkları Nasıl Tedavi Ediyorlar?”(1925), “Affeden En Büyük İnsandır”(1925), “Cumhuriyet’in Yaratıcı Kudreti”(1925), “Gazi’mize Kavuşurken”(1925), “Dünya Kadınlığı Çalışıyor”(1926), “Türk Kadınlığı ve İktisadiyatımız”(1926), “Kurtuluş Bayramımız”(1926), “Kadınlar Ayyaşlıktan Tiksinmelidir”(1926), “Balolarda Kadın Kıyafeti”(1927), “Cumhuriyet Kadını”(1929), “Türk Kadınları Mebus Olmak İstiyorlar”(1929) adlı makaleleri yayımlamıştır. Edebiyat ve sanat bakımından ise “Hüseyin Rahmi Bey’in Yeni Romanları Etrafında”(1918), “Hüseyin Rahmi Beyefendi’ye”(1918), “Galatasaray Yedinci Resim Sergisi Münasebetiyle”(1925), “Süleyman Nazif Bey’den Birkaç Hatıra”(1927) adlı yazılarını okuyucuya aktarmayı başarmıştır. 1931 yılında *Türk Kadını* adlı kitabını yayımlamıştır. 1934 yılında “Peri Mağarası” adlı bir masal yazan Nezihe Muhiddin, bütün bunların yanı sıra edebiyat alanı çerçevesinde birçok yazının yabancı dilden tercümesini gerçekleştirmiştir. Türk Kadın Yolu dergisininin 27. ve 28. sayısında yayımladığı “Gamlı Gönüller” adındaki piyesi yarım kalmıştır. Dönemin dergilerinden olan *Resimli Şark*’ta yayımlanan “O Yeşil Gözler Benden Ne İstemişlerdi?” adlı hikâyesi de yarım kalmıştır. Öyle ki Türk Kadın Yolu dergi sayfalarının bir kısmının bulunamamasından kaynaklı 1. ve 26. sayısı arasında aktardığı *Hasret* adlı romanının bütününe ne yazık ki erişilememiştir (Özkay, 2017: 50).

Nezihe Muhiddin düşüncelerini aktarabilmek için yayın organlarını oldukça verimli bir şekilde kullanmıştır. Çoğu zorluğa, haksızlığa göğüs geren Nezihe Muhiddin düşüncelerini aktarabilmek ve doğrudan bireye ulaşmak için en doğru yol olan yayın organlarını tercih etmiştir. Kadınlar Halk Fırkası ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Henüz siyasal haklarımızı almamıştık. Fakat Cumhuriyetimizin dayandığı demokrasi temelde haklarımızı sağlamış bulunuyordu. Derneğin adına Kadınlar Halk Fırkası adını vermekte asla tereddüt etmedik. Süratle demokrasinin bütün gereklerini hazırlamak ilk işimiz olacaktı. Zincirleme gelen bütün dönemlerde kadın, toplum arasında en geri bir sınıf halinde kalmıştı. Bu ihmali, bu acı durumu bir an evvel düzeltmek bize kuvvetli bir azim ve irade aşıyordu. Bütün milleti kültür, bilim, eğitim, refah ve mutluluk noktalarında bir araya davet eden Halk Fırkası'ndan uzak kalmak korkusu ise kalplerimizi coşturuyordu. Biz kurduğumuz bu partiye Kadınlar Halk Fırkası adını vermek ile partinin etrafında kadın etkinliğinden bir ağ örme olanağı hazırlamış olduğumuz kanısındaydık (Muhiddin, 1931: 143).

Türk Kadını adlı kitabını Mustafa Kemal Atatürk'e ithaf eden Nezihe Muhiddin, kitabının son kısmında Türk kadınına şu şekilde bir istekte bulunmuştur:

Türk Kadın Birliği çalışmasını bozmayarak tam dört yıl verimli bir çaba gösterdi. Aradan geçen bir iki yıl sonra büyük kurtarıcı yeni Türk harflerini kabul ederek millete yeni, büyük, parlak bir yol daha sağladı. Burada kadınlığın şükranı sonsuz ve eşsiz olmuştur. 1927-1928 tarihi Türk kadınının gerçek kurtuluşudur. En cahil bir sınıf halinde kalmış olan kadın okumak mutluluğuna kavuştu. 1930 tarihi Türk kadınının kanun yapma hakkının kabul edildiği çok onurlu bir dönüm noktasıdır. Türk kadını, 1923 ve 1926, 1927, 1928-1930 tarihleri için ayrıca kutlama töreni yapmayı asla unutmamalıdır (Muhiddin, 1931: 119).

Nezihe Muhiddin'in yazılarında ve verdiği röportajlarda kadın ve erkek arasındaki farkı yorumlayışı dikkat çeken bir diğer nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Nezihe Muhiddin'e göre kadın ve erkek arasında yaratılış gereği fark bulunmakta, yaşam da bu farklılıklar ile sürekliliğini sağlayabilmekteydi.

Kadının vazifesi iyi bir eş ve anne olmaktır. Yaratılıştan sahip olduğu vazifeleri onun medeni haklardan mahrum kalması ve toplumsal hayata ikinci plana itilmesi anlamına gelmemeliydi. Kadın toplumsal hayatın bir parçası olmalı ve ülkesine yarar sağlamak için çaba göstermeliydi. “Ben feministim ama elinin hamuruyla büyük işlere karışmamak şartıyla...” (Muhiddin, 1933: 5) derken de bir dönem ülkenin yararına katkı sağlamayacak işlerle kadınların uğraştığını ve özgür olmak, erkekler ile bütün alanlarda eşit olmak pahasına iyi bir anne ve eş olmak vazifelerini de terk etmemesi gerektiğini, bu durumun hem nüfus politikası hem de sosyal hayat açısından olumsuz sonuçlar doğuracağını belirtmiştir. Bu noktada geleneksel anlayışa sahip olan Nezihe Muhiddin’in, kadına olan bakış açısının hem iyi bir eş ve anne olması gerektiği hem de kendisini geliştirmesi akabinde toplumsal hayatta memleketinin yararına katkı sağlamak için uğraş göstermesi ekseninde şekillendiğini söylemek doğru bir değerlendirme olur. Modern yaşamı temsil eden Batı Medeniyeti ve giyim tarzı Türk kültürünü muhafaza ederek benimsenmeliydi. Bu sırada Batı Medeniyeti’nin abartılı süsünden uzak durulmalıydı (Özkay, 2017: 90).

Nezihe Muhiddin’in, eserlerinde değinip toplumda farkındalık yaratmaya çalıştığı sorunlardan biri de alkol sorunuydu. Yayımladığı bir makalesinde kadınların alkolden uzak durmaları gerektiğinin altını çizmiştir (Muhiddin, 1926a: 2). “Sarhoş” adlı hikâyesiyle alkolün yuva yıkıcı olduğunu ve insanların mutsuzluğuna yol açtığını dile getirmiştir. Hikâyede kültürlü ve kendisini geliştirmiş olan Selma Hanım’ın, babasının uygun gördüğü aynı şekilde kültürlü olan Rıfkı Bey ile evlenmesi akabinde Rıfkı Bey’in sık sık alkol alması, barlara gitmesi, bu durumu sonradan öğrenen Selma Hanım’ın da çocuğunu alıp evden gitmesi ve bir gün Rıfkı Bey’in intihar ettiğini gazetede okuması üzerine kurgulanmıştır. Alkolün bir yuvayı nasıl dağıtacağını bu şekilde kaleme alan Nezihe Muhiddin’in bu konudaki düşüncesi oldukça nettir (Muhiddin, 1926b: 8-11).

Ayrıca aşağıda yer verilen diğer eserlerinde de Nezihe Muhiddin’in vermek istediği mesajları daha iyi aktarabilmek adına bunları hayatın olağan akışına uygun bir şekilde kurgulayarak sunmayı tercih ettiğine dikkat edilmelidir. Mesajlarını herkesin anlayabileceği şekilde iletiyor olması önem arz etmekteydi. Örneğin *İstanbul’da Bir Landru* (1934) adlı romanının temasına baktığımızda yabancı biriyle birlikte olan bir Türk kadınının başından geçenler anlatılmıştır. Romanda kadınları öldüren yabancı bir erkeğin karşılaştığı başka bir kadını öldürmek yerine ona aşık

olması anlatılmaktadır. Nils adlı bu erkek karakter ile onun aşık olduğu Nazlı adlı kadın karakter arasında geçen olayların sonunda erkek kadını terk etmiştir. Romanın teması edebiyat eleştirmenleri tarafından birçok farklı şekilde değerlendirilmiştir. Bu romanda yabancılar ile sevgili olmamak mı anlatılmaktadır? Batı Medeniyeti'ni benimserken Türk kültürünü muhafaza etmek gerektiğine mi vurgu yapılmaktadır? Modernleşme sürecinde dikkat edilmez ise karşılaşılabilecek kaoslara karşı bir uyarı mı yapılmaktadır? Bu sorular karşısında Nezihe Muhiddin'in temel meselesinin Batı'yı örnek alırken onu taklit etmemek gerektiği düşüncesi olduğunu söyleyebiliriz. Ona göre Batı'nın hem aşırılığından hem de süsünden uzak durulması gerekiyordu. Var olan kültürümüzü muhafaza edecek şekilde modernleşme yolunda adım atmak gerektiğinin altı çiziyordu. Bu noktada Nezihe Muhiddin'in yabancı biriyle sevgili olmamak gibi bir fikri savunduğunu düşünmek doğru bir değerlendirme olmayacaktır. Nezihe Muhiddin'in konuları ele alış şekli oldukça nettir. Örnek vermek gerekirse alkole karşı toplumsal bir mesaj verirken kullandığı erkek karakter Rıfki Bey adlı yerli bir karakterdir. O halde yabancı ya da Türk sevgili konusunda bir ayırmadan ziyade daha çok modernleşme yolundayken kendi kültürümüzü muhafaza etmek noktasına vurgu yaptığı daha doğru bir çıkarım olacaktır. Öyle ki Nezihe Muhiddin'e göre Türk kadını hem memlekete faydalı hem de milli erdeme katkı sağlayacak bir düzeyde olmalıydı (Muhiddin, 1923b: 2). Uyarlayacak olursak Nazlı, Beşik'te bulunan yalının uşağı Beşir Ağa ile ayrılıp otele yerleşir ve Nils ile kumsalda tanışır. Nils kendisini bir ressam olarak tanıtır ve işlerinin yoğunluğundan kaynaklı kumsala birkaç gün uğramayacağını belirtir. Nazlı'nın ise Nils'i birkaç gün sonra kumsalda gördüğünde her gün onunla buluşmak istediğini söylemesi üzerine Nils, tekrar işinin olduğunu ve birkaç gün uğramayacağını belirtir. Nazlı bu noktada Nils'in hayatında başka bir kadın olduğu şüphesine kapılmasıyla onu takip eder. Nazlı İstanbul'da beş kadının kaybolması haberini okuması üzerine Nils'ten şüphelenip peşine düşer ve Nazlı'nın şüphesi doğru çıkar. Yaşamı boyunca ilk kez hayatta olan bir kadını seven Nils İstanbul'dan ayrılır ve Beşir Ağa ise Nazlı'yı kurtarır. Nazlı sabah uyandığında ailesinden kalan yüzüğün parmağında olmadığını fark eder. Nezihe Muhiddin'in kullandığı bu yüzük metaforu kendisinin gelenek ve göreneklere, kültüre bağlılığını vurgular. Dolayısıyla bu roman modernleşmenin aşırılığından kendimizi korumamız gerektiğine vurgu yapar ve aksi bir durumda toplumun ciddi tehlikeler ile karşılaşacağı uyarısında bulunur.

Benliğim Benimdir (1929) ve *Sus Kalbim Sus* (1944) adlı romanlarında ise cariyelerin hayatı ve mücadeleleri konu edilmiştir. Hane içerisinde baba elinde bulundurduğu gücü kötüye kullanır. Hane dışında ise kadınlar ataerkil bir düzene maruz kalır. Kadının siyasal olarak baskın olamamasına paralel olarak söz konusu şiddet ile baş edebilmenin yolu ne yazık ki kadının kendisine biçilen rolleri oynamasından geçer (Yeşil, 2009: 53-56). *Benliğim Benimdir* (1929) adlı romanda daha on üç yaşındayken satılan Zeynep'in hikâyesine yer verilir. Öyle ki satılması fikrine karşı çıktığı için Zeynep'e karşı yaşlıları eleştirilerde bulunur. Zeynep ise cariyeye olarak konağa alınır. Zeynep bir yandan kendisini mevcut imkanlarda geliştirmek amacıyla piyano çalmaya ve Fransızca'yı öğrenmeye çalışır. Bu süreçte kendisine aşık olan Paşa'yı ise sevmez. Nitekim romanda özgürlüğü için mücadele eden ve Paşa'nın öldürülmesini sağlayan Zeynep'in, Paşa'nın oğlundan çocuk sahibi olması ekseninde geçirdiği dönüşüm anlatılır. *Sus Kalbim Sus* (1944) adlı romanda da saraya satılan Zermisal'in hikâyesi anlatılır. Cariye olarak verildiğini öğrendiğinde durumu kabullenmeyen Zermisal, Sultan'ı reddetmesinin ardından Sultan onu cezalandırmak amacıyla romanda çirkin ve yaşlı olarak belirtilen İlyas Paşa ile evlendirir (Dik, 2012: 9). Baba edasıyla yaklaşan İlyas Paşa'nın da onu cariyeye olarak görmesi ile intikam almak isteyen Zermisal kurtulamaz ve çözümü intihar etmekte arar ve intihar eder.

Kevser Nine (1934) adlı romana baktığımızdaysa roman 24 sayfadan oluşmaktadır. Anadolu kızı olan Kevser, fabrikada işe başlar ve ustasından hoşlanır. Ustası da Kevser'den hoşlanır ve bu hoşlantı aşka dönüşür. Nezihe Muhiddin durumu şu şekilde ifade etmektedir: "İtiyatlarını, kanaatlerini, ... aldığı nasihatları bir anda amansız bir kasırga gibi savunarak onu ustabaşının tehlikeli ve canavar kollarına atmıştı" (Muhiddin, 1934c: 19). Kevser hamile kalır ve bu durum anlaşılınca işini de kaybeden Kevser, köyüne geri dönmek zorunda kalır. Kevser'in annesi bu durumu öğrendiğinde çevresinin tepkisinden de çekindiği için çözüm yolu arar ve bebeğin köyde zengin bir aileye verilmesini uygun bulur. Rahmet Ağa (köyün zenginlerinden) Kevser'in dünyaya getirdiği bebeği yanına alır. Nitekim Kevser çocuğunu hiç vermek istemez ama başka bir çaresi yoktur. Yaşamının devamı çocuğuna duyduğu özlem ile geçer. Çünkü Rahmet Ağa'nın eşi de kıskanç bir kadın olduğu için Kevser'in çocuğunu görmesine izin vermez. Çocuğun gerçek babasıysa Kevser'in evine gelir ve Kevser onu yaralar ki bundan dolayı hapishaneye atılır.

Çıktığında ise çocuğunun onbaşı olduğunu öğrenir ve Rahmet Ağa'nın evine çocuğunu görmeye gider. Ancak evin hanımı yine izin vermez ve Kevser kendi evine giderken o çocuk özlemiyle vefat eder. Romanda geçen şu ifade ise Kevser'in çaresiz kalışının bir yansımasıdır:

Karlar arasında yükselen kayanın üstünde bir talihsizlik heykeli gibi kaskatı kesilip ölen Kevser Nine'nin içini görmek mümkün olsaydı, o meçhul noktada, kırmızı mintanlı bir çocuğun hasret abidesi meydana çıkardı, şüphesiz (Muhiddin,1934c: 24).

Haydudun Sonu (1934) adlı esere baktığımızda ise genel olarak köylü bir çocuğun yaşadığı olaylar konu edilmiştir. 16 sayfalık bu eser 1934 yılında yayımlanmıştır. Ekonomik olarak iyi koşullarda olmayan bir ailenin çocuğu olan Mehmet adlı karakter anne, baba, ninesiyle yaşar. Mevcut imkanlar ile oğlu için en iyisini yapmak isteyen Kamil Dayı oğlunun giyimine de özen gösterir ve diğer yandan oğlunun geleceği için birikim yapmaya çalışır. Köy halkı tarafından Kamil Dayı'nın zengin olduğu ve evinde de altın sakladığı düşünülür. Nitekim söylentiler sonrasında eve hırsız girer. Eve giren iki hırsızdan biri Kamil Dayı'yı öldürür. Jandarma gelir ve iki hırsız da yakalanır. Kamil Dayı'yı öldüren hırsızın yanında olan arkadaşı ise zamanla fakirleşir ve hapis cezasının ardından vicdan azabına da yenik düşer. Hem dilenmek hem de vicdanını rahatlatmak için bir yabancı gibi Mehmet'in evine gelir. Mehmet ise merhametli biri olduğu için bu kişiye hem yiyecek hem de kalacak yer verir. Romanda genel olarak hayatta iyilik yapmanın her zaman güzel sonuçlar getireceği, kötülük yapmanın ise kesinlikle karşılıksız kalmayacağı işlenmiştir. Öyle ki romanın son bölümünde kötülük yapmanın er ya da geç de olsa karşılıksız kalmayacağı şu şekilde ifade edilmiştir: "Hayat! Bütün fena insanlar için senin en son aldığın intikam, ne büyüktür... Bir bilsen!" (Muhiddin, 1934a: 16).

1939 yılında yayımlanan *Bir Aşk Böyle Söndü* (1939) adlı eser ise 120 sayfadan oluşmaktadır. 1943 yılında ise İnkılap Kitabevi tarafından tekrar basılan ikinci baskısında adı *Bir Aşk Böyle Bitti* şeklinde değiştirilmiştir. Genel olarak eserde aşk konusu işlenmiştir. Eserin kapağında "edebi roman" olarak belirtilmiştir. Nezihe Muhiddin'in kaleminin ne kadar güçlü olduğunu bu romandan alınan şu ifadelerden görebiliriz:

Güneş daha yükselmişti. Sarı ışıkları adanın kıyılarına altın çemberler sararak ışıldıyor ve nemli çimenlerden buğulanan et kokusu akasyalara karışıyordu. Uzaklardan gelen inek böğürtüleri, koyun çingirakları bu tatlı Mayıs sabahının ıssız yollarında uzanan izlerdi (Muhiddin, 1943: 8).

Hüseyin Güç, yaptığı çalışmada Nezihe Muhiddin'in eserlerini işlendiği konulara göre kategorilere ayırmıştır. “Hürriyet kategorisi”ne Nezihe Muhiddin'in *Benliğim Benimdir* adlı romanını eklemiştir (Güç,2001: 64). Nitekim romanın teması genel olarak hürriyet çerçevesinde çizilmiştir. Romandaki Zeynep karakteri benliğinden ödün vermeyen ve özgürlüğünden taviz vermeyen bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Zeynep'in gösterdiği mücadele sonunda tüm toplum olarak özgürlüğe kavuşma durumu aslında bize Nezihe Muhiddin'in de kendi davasından vazgeçmeyerek gösterdiği çabayı anımsatmaktadır. Zira Nezihe Muhiddin'in şu ifadeleri bizlere onun verdiği mücadele ile bağlantı kurmaya teşvik eder niteliktedir: “...Uzun ve misilsiz ıstıraplardan sonra nihayet hürriyet ve serbestime nail olmuşum” (Muhiddin, 1929:70).

Hüseyin Güç'ün “ihtiras kategorisine” ise *İstanbul'da Bir Landru, Ateş Böcekleri, Çingiraklı Yılan, İzmir Çocuğu* adlı eserleri eklediğini görmekteyiz (Güç, 2001: 64). *İstanbul'da Bir Landru* romanında genel olarak aşk temasına bağlı ihtiras konusu işlenmiştir. Bir canıye aşık olan Nazlı'nın kendisini bir bataklığa sürüklediği görülmektedir. Zira eserdeki şu ifadeler Nazlı'nın durumunu vurucu bir şekilde tasvir etmektedir:

Şimdiye kadar sakın bir hayat içinde tertemiz zannettiğim benliğim meğerse ne müthiş ejderlerle dolu imiş! Soğuk bir iklimin yabancı ve sarışın çocuğu sessiz ve rahat çarpmaya alışkın kalbimde birdenbire bir yangın tutuşturmuştu: güneşten süzölmüş altın ışıklı gözleriyle tutuşturduğu bu müthiş ve korkunç yangın, içimde beslenmiş ne kadar ihtiras ejderi varsa hepsini birden uyandırmıştı (Muhiddin, 1934b: 27).

Ateş Böcekleri romanında ise ihtirasın getirdiği olumsuz sonuçlar işlenmektedir. Romanın karakterlerinden olan Necat ve babası aslında kendi ihtiraslarının kurbanı olmuştur. Necat ile babasının paraya olan tutkuları babanın ölümüne, oğulun ise hapishaneye girmesine yol açmıştır. İhtirasın getirdiği bu feci sonuçlar eserde şu şekilde ifade edilmiştir: “Nihayet ölümün kudreti fani ihtirasa

galebe çalmıştı (yenmek, üstünlük sağlamak)” (alıntılayan Güç, 2001: 65). *Çingiraklı Yılan* adlı eserde ise Tevfik ve Asude evlidir. Tevfik, arzu ettiği her erkeği elde etmek isteyen Beyza'nın rüzgarına kapılır ve çevresinin tüm uyarılarına rağmen ona bağlanır. Öyle ki bu tutkunun sonunda Asude'nin ölmesi, Tevfik'in ise mutsuzluk bataklığına girmesi söz konusudur. *İzmir Çocuğu* adlı romanda ise sosyete hayatına ve paraya düşkünlüğüyle bilinen Fûrûzan Hanım adlı roman karakteriyle karşılaşırız. Fûrûzan Hanım'ın kızı Feriha, bu hayatı sevmez. Ancak Fûrûzan Hanım onu istemediği biriyle zorla evlendirir. Bunun sonucunda Feriha intihar eder ve kızının öldüğünü öğrenen Fûrûzan Hanım'ın hazin sonu Nezihe Muhiddin tarafından şu şekilde ifade edilir:

Feriha'yı bir anda saran yok olmak arzusu, genç kızı bir yıldırım gibi Yorgolu'nun uçurumuna atmıştı. Bu müthiş intihar haberi otele gelince Fûrûzan Hanım da nefes bile almadan düşüp öldü. Bu ihtiraslı kadının baştan inme ölümü, kızının acısından çok süslü hülyaların üzerine kalıp ve siyah bir perde inmesinden ileri gelmişti (alıntılayan Güç, 2001: 65).

Hüseyin Güç'ün “kıskançlık kategorisi”nde ise *İstanbul'da Bir Landru*, *Çingiraklı Yılan*, *Kalbim Senindir* adlı romanları yerini almıştır. *İstanbul'da Bir Landru* adlı romanda Nazlı'nın şu ifadeleri durumu açıklar nitelikteydi: “Her şeyin, bütün duyguların üstünde kıskançlık hissi galip geliyordu. Onu şimdi başka bir kadının yanında göreceğimi düşünüyordum ve bu çılgın his, korku ve dehşeti hiçe indiriyordu” (Muhiddin, 1934b: 24). *Çingiraklı Yılan* adlı romanda Tevfik ve Asude evliyken Tevfik'i elde etmek isteyen Beyza karakteri vardır. Asude bu durumda Beyza'yı kıskanır ve intihar eder. Romanda Beyza'nın sonunda kıskançlıktan dolayı ölen bir kadın gördüğünü belirtip kahkaha attığı ifadeleri ise romanın bize kıskançlık kategorisine uygunluğunu bir kez daha gösteriyordu (Muhiddin, 1943a: 104). *Kalbim Senindir* adlı romanda ise kıskanç olan taraf Gönül karakteridir. Gönül Ferhat'a, Ferhat ise Bedia'ya aşıktır. Gönül ise Bedia'dan nefret eder ve onu öldürerek Ferhat'ı elde edebileceğini düşünür. Nitekim tuzak hazırlayıp öldürdüğünü düşündüğü Bedia'nın Ferhat ile kavuşmasına paralel olarak Gönül'ün kahrından ölmesiyle roman biter.

Hüseyin Güç, “anne sevgisi ve annelik kategorisi”ne ise Nezihe Muhiddin'in *Benliğim Benimdir*, *Güzellik Kraliçesi*, *Bozkurt*, *Bir Aşk Böyle Söndü*, *Gene Geleceksin* adlı eserlerini dâhil etmiştir. *Benliğim Benimdir* adlı eserde on üç yaşında

konağa satılan Zeynep'in hürriyetine erişmek için verdiği mücadeleye yer verilir. Zeynep, hürriyetine kavuşmak için ölümü bile göze alır. İki kez intihar girişiminde bulunmuşken hamile olduğunu öğrendiğindeyse onu hayata bağlayan bir çocuğu olacağı düşünür ve artık ölümü göze almaz. Zeynep'in kendisini çocuğuna adayan bir anne profiline dönüştüğü görülmektedir. Bu durumu Zeynep'in şu ifadelerden daha iyi anlayabiliriz:

Ve ben bütün benliğimi uğrunda en can acıtan işkencelere göğüs gerdiğim, en giranbaha (değerli) pırlantalara bir zerresini değişmediğim benliğimi seve seve ona esir ediyorum (alıntılayan Güç, 2001: 67).

Güzellik Kraliçesi adlı esere baktığımızdaysa annesiz büyüyen Belkıs'ın aşk ve sevginin ailede olduğunu düşünmesine paralel olarak aile kontrolünde büyüyen Nedim Münir ile evlenip yuva kurduğunu, romanın Belkıs'ın mutlu bir aile hayatına kavuşmasıyla sonuçlandığını görüyoruz. *Bozkurt* adlı romanda ise annesini kaybeden Mehmet'in subay olup annesini gururlandırmak istemesi söz konusudur. Sözünü tutan Mehmet, annesinin mezarında şu cümleyi kurmuştur: "Anacığım, işte vaadimi tuttum. Sana şanlı Türk Ordusunun selamını getirdim" (Muhiddin,1934: 126). *Bir Aşk Böyle Söndü* romanında ise Bedia karakterinin Meral'i kızına benzettiği için Meral'in onu öldürmek istemesine rağmen ona düşmanlık beslememesi üzerine annelik teması işlenmiştir. Nezihe Muhiddin anneliği kadınların en kutsal rollerinden biri olarak görüyordu. Bu açıdan romanlarında annelik öne çıkan temalardan biriydi. Örneğin *Gene Geleceksin* adlı romanında Semra karakterinin kızı öldükten sonra anne olmak arzusu işlenmiştir. Sevgilisi olan Fikret'in kendisinden ayrılmaması için çocukları olduğu yalanını söyler ve sonunda sırrını paylaştığı Şükran gerçeği açıklar. Semra'nın bu yalanı tasarlaması esnasında düşünceleri şu şekildedir: "Kızımı kaybetmiştim. Annelik ihtiyacı beni yakıyordu... bir kadının sevdiği erkeğe en tatlı hediyesi ancak bir çocuk olabilirdi" (alıntılayan Güç, 2001: 68).

Nezihe Muhiddin'e ait Hüseyin Güç'ün "evlat sevgisi kategorisi"ne dâhil ettiği romanlar şunlardır: *Haydudun Sonu*, *Kevser Nine*, *Çıplak Model*. *Haydudun Sonu* adlı romanda Kamil Dayı karakterinin, maddi durumu iyi olmamasına rağmen oğlu Mehmet'i oldukça özenli giydirdiği ve oğlunun geleceği için birikim yaptığını öğreniyoruz. Öyle ki evine giren hayduda paraların yerini söylememesi canına mâl olan Kamil Dayı'nın oğluna olan sevgisi bu durumu açıklar niteliktedir (Güç, 2001: 69). *Kevser Nine* adlı romandaysa çocuğu Özdoğan'ı evlatlık vermek zorunda kalan

Kevser'in ona kavuşamaması ve onu göremeden ölmesi etrafında şekillenen bir evlat sevgisi teması söz konusudur. *Çıplak Model*'de ise oğlu Selim'i aşırı seven Raife Hanım romanın ana kahramanıdır. Bu sevginin aşırı boyutunun getireceği olumsuz durumlara da yer verilmiştir. Selim'in Nuran'a aşık olma ihtimali bile Raife Hanım'ı korkutur. Aşk dedikleri şeyin oğlunun gözlerini karartma olasılığı üzerine düşünen Raife Hanım'ın, Nuran'ın çılgınlığını duyduğunda bile öldü diye sevinmesi aslında bizlere aşırılığın getireceği tahribatı göstermektedir (Muhiddin, 1943b: 28).

Hüseyin Güç, “vefa kategorisin”de ise Nezihe Muhiddin'in *Sus Kalbim Sus* adlı romanına işaret eder. Güç, romandaki Zerrin ile Matmazel'in uzun yıllar süren arkadaşlık ve sırdaşlıklarının somut yansımalarının vefa olduğunu, iki arkadaşın ölümlerinin de aynı zamanda olduğunu, mezarlarının yan yana olduğunu belirtir (alıntılayan Güç, 2001: 70).

Hüseyin Güç'ün “vatan ve millet sevgisi kategorisi”nde Nezihe Muhiddin'in *Bozkurt, İzmir Çocuğu, Sus Kalbim Sus* adlı eserleri yer alır. *Bozkurt* adlı romanda Mehmet'in subay olmasının altında yatan neden vatan sevgisidir. Vatanın işgal edilme tehlikesine karşı üzülen ve işgale karşı düzenlenen mitinge katılan, vatanın kurtarılmasına katkı sağlamak için mücadele gösteren bir roman kahramanı karşımıza çıkmaktadır (alıntılayan Güç, 2001: 71). *İzmir Çocuğu* adlı eserdeki Yener karakteri hem İzmir'in hem de vatanın genelinin düşmanlardan kurtulmasından sonra vatanın istikbalinin bir temsilcisi olarak görülmektedir. *Sus Kalbim Sus* adlı eserde ise işlenen temalardan biri vatan sevgisidir. Romanda Mürşit Bey Türk kimliğiyle gurur duyan ve çevresinin de saygı duyduğu bir karakterdir. Esmâ karakteri ise milli değerlerine yabancı bir kişidir ve olumsuz bir şekilde tanıtılır. Buradan hareketle aslında yazarın hem millet hem de milli değerler konusundaki hassasiyetine dair ipuçları bulmamız mümkündür (Güç, 2001: 72).

Hüseyin Güç, “kadın ve erkek eşitliği kategorisi”nde ise *Bir Aşk Böyle Söndü* adlı romanı işaret etmektedir. Romandaki Meral karakterinin erkeklerin kadınlara olan bakış açısını eleştiren şu ifadeleri durumu açıklar niteliktedir:

Siz (erkekler) yalnız, aciz, zayıf, miskin kadınları mı seversiniz? Erkekler miskin kedi yavrularından haz ediyorlar desenize! Siz kendinizden yüksek veya kendinize müsavi bir kadını sevmeyiz misiniz? Ya kadın

mağlup olmazsa... Ya erkeğin önünde eğilmeyecek kadar kahramansa?
(Muhiddin, 1943: 10-11)

Hüseyin Güç'ün "gençliğe güven kategorisi"nde ise Nezihe Muhiddin'in *Sabah Oluyor* adlı eseri yer almaktadır. Romanda tüm olumsuz koşullara rağmen karamsar bir bakış açısı benimsenmemiş, üniversite gençliğine duyulan güven şu ifadelerle anlatılmıştır:

Aziz ve temiz gençlik, sevimli arkadaşlar. Hepsinin göğsünde kayalardan aşan şelaleler gibi kuvvetli imanın gür neşesi çağlıyor. Yüzleri güneş gibi ısıtıcı ve parlak. Gözlerinden irade ve itimadın çelik ışıkları fişkırıyor
(Muhiddin, 1944a: 80).

Nezihe Muhiddin eserlerini kaleme aldığı dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda her bir roman, kadınların o dönemde yaşadığı zorlukların bir yansımasıdır. Romanlarında cariye olarak bir konağa verilen kız çocuklarının, içine düştükleri durumu kabullenmeyip özgürlüklerini kaybetmeleri karşısında hırçınlaşmaları ve bir çözüm yolu aramaları Nezihe Muhiddin'in dönemin kadınlarının karşılaştığı toplumsal zorlukları ortaya koyma çabasının bir örneğidir. Nitekim Nezihe Muhiddin, kadınların başta siyasal hakları elde edebilmesi ve toplumsal hayatta yerini alması, kendi benliklerini yaşamaları bir birey olmaları için sonuna kadar mücadele etmeyi amaç edinen bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadını görünür kılmak için mücadele veren Nezihe Muhiddin Cumhuriyet inkılaplarının yerleşme sürecinde oldukça aktif bir rol oynamıştır. Öyle ki yapılan inkılaplarda kadınları inkılapların amacına ulaşabilmesi için tamamlayıcı bir konumda görmüştür. Bu durumdan kaynaklı dönüşüm sürecinin gerçekleşmesi bakımından kadınlara çağrılar yapmış ve yayın organlarını da etkin bir şekilde kullanmıştır. Verdiği mücadelelerin sonucunda izleri her ne kadar silinmeye çalışılsa da, adı her ne kadar unutturulmaya çalışılsa da özellikle kadın başlığı altında gösterdiği uğraş ile ön plana çıkan Nezihe Muhiddin'in hakkında gerçekleştirilen ve gerçekleştirilecek olan çalışmalar geleceğe ışık tutacaktır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma kadın hareketine yaptığı esaslı katkılara rağmen köşede kalmış, bir anlamda unutulmuş bir yazar, bir romancı, bir düşünür olan Nezihe Muhiddin hakkında yapıldı. Çalışmada özellikle Yaprak Zihnioğlu'nu takip ederek Nezihe Muhiddin'in hem düşüncesini analiz etmeyi hem de Türkiye'de kadın hareketine olan katkısını anlamak amaçlandı. Çalışmada farklı olarak dünyada ve ülkemizdeki kadın hareketleri de incelendi ve Nezihe Muhiddin'in siyasi, toplumsal anlamının yanı sıra eserlerine de yer verildi. Bu bağlamda ilk olarak Batıda kadın hareketinin doğuşu ile Türkiye'de kadın hareketinin doğuşu ve gelişme süreci incelendi. Genel olarak kadın hareketinin dünya ekseninde üç dalgadan oluştuğu düşüncesi yaygındır. Bu çalışmada yaygın olan üç dalganın haricinde sıfır ve dördüncü dalgalar da incelendi. Sıfır dalga kadın hareketi kadınların erkekler ile entelektüel olarak eşit olmamasını kadınların eğitim gibi temel toplumsal hizmetlere erişiminde karşılaştıkları zorluklara vurgu yapmaktadır. Birinci dalga kadın hareketi kadınların seçme ve seçilme hakkı, eğitim hakkı, mülkiyet hakkı vb. temel haklara kavuşmak için verdiği mücadelelerden oluşmaktadır. İkinci dalga kadın hareketi ise kürtajın yasallaşması, doğum kontrol haplarının kullanımının yaygınlaşması, feminizmin orta ve üst sınıf beyaz kadınlara indirgenmesi gibi meselelerle ilgilidir. Üçüncü dalga kadın hareketinde ise feminizmin yalnızca orta ve üst sınıf beyaz kadınlara indirgenmesinden evrensel olarak ele alınması gerektiği ifade edilmiş; toplumsal cinsiyet, siyaset, sınıf, milliyetçilik vb. konular çerçevesinde teori oluşturmak, çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı gibi başlıklar da ön plana çıkmıştır. Dördüncü dalga kadın hareketinin öne çıkan başlığı ise kadınların internet üzerinden daha çok sosyal medya aracılığıyla dayanışmalarını sürdürmeleridir. Nezihe Muhiddin'in (1893-1958) yaşadığı dönemi göz önünde bulundurduğumuzda Türkiye'de kadın hareketinin sıfır ve birinci dalganın yaşandığı döneme karşılık geldiği sonucuna ulaşıldı.

Türkiye'de kadın hareketinin doğuşu ve gelişme sürecine baktığımızda ise dünyada yaşanan değişikliklere paralel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda da

1900'lerde özgürlük ve eşitlik hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Entelektüel kadınlar, toplumsal hayattaki konumlarını, kısıtlamaları sorgulamaya başlamış ve hayatın her alanında düzenlemeler yapmayı amaç edinmişlerdir. Zira bu noktada basın araçlarını etkili bir şekilde kullanmışlardır. Osmanlı kadınları bu hareketin kurucusu ve zamanla da yöneticisi konumlarına gelmesine rağmen bu hareket hem hükümdarlar hem de birçok erkek tarafından yok sayılmış, yetersiz bulunmuş, taklit olduğu şeklinde eleştirilere maruz kalmıştır. Zira o dönemde Avrupalı kadınların siyasal yaşama katılma mücadelesi söz konusuken Osmanlı kadınlarında ise eğitime, çalışma hayatına, kamusal alana erişme mücadelesi varlığını gösteriyordu. Zamanla kartopu gibi hızla büyüyen bu harekette kadınlar adlarını ve imzalarını gizleyerek basın aracılığıyla görüşlerini etkili bir şekilde kamuoyu ile paylaşmıştır. Gün geçtikçe yeni katılan kadınlar ile daha çok güçlenen bu harekette kadınlar kurdukları dergilerle görüşlerini ifade etmiş ve yürüttükleri mücadeleyi bırakmamışlardır. Bu noktada mücadele gösteren isimlerden biri de Nezihe Muhiddin'dir. Nezihe Muhiddin'e göre kadınlarda siyasal hak farkındalığı II. Meşrutiyet döneminde oluşmuştur. 1923 yılında Halk Fırkası dâhi hazırlık sürecindeyken kadınların siyasal hakları için mücadele etmek üzere Nezihe Muhiddin öncülüğünde Kadınlar Halk Fırkası kurulmuş ve onay verilmeyince yine Nezihe Muhiddin öncülüğünde fırka Türk Kadınlar Birliği'ne dönüştürülmüş ve sayısız faaliyetler gerçekleştirmiştir. İlk etapta bahsi geçen birliğin tüzüğü partiden ziyade dernek niteliğinde olmasından kaynaklı engellerle karşılaşmamıştır. Bu çalışmanın ikinci bölümde ise kadın hareketinde Nezihe Muhiddin'in hayatı, düşünce çerçevesi ve kadın hareketine katkısı incelendi. Nezihe Muhiddin, politik anlamda stratejik davranan güçlü bir kadın olması sebebiyle daima eleştirilerin odağında kalmıştır. Parti kurma mücadelesi engellense de stratejik davranıp faaliyetlerine hız kesmeden devam etmiştir. Kadınların geri planda kalmamaları gerektiğini savunan Nezihe Muhiddin'e göre kadın sorunu çözülmez ise Cumhuriyet'in kazanımları da eksik kalacaktır. Bu amacını gerçekleştirmek için sayısız konferans düzenlemiş, dersler vermiş, fırka kurma girişiminde bulunmuştur. Kadınların hem kamusal hayata katılması hem de geleneksel rollerini sürdürmesi gerektiğini savunan Nezihe Muhiddin'e göre modernleşme sürecinde geleneklere de sahip çıkmak gerekmektedir.

Çalışmada Nezihe Muhiddin'in siyasi, toplumsal ve kültürel çalışmaları kapsamında Türk Kadınlar Birliği, *Türk Kadın Yolu* dergisi ve Nezihe Muhiddin'in

eserleri incelendi. Nezihe Muhiddin'in parti kurma girişimine onay verilmeme gerekçesi kadınların siyasal haklara sahip olmadıklarına dayandırılmıştır. Parti her ne kadar Türk Kadınlar Birliği'ne dönüştürülse de dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda tek parti döneminde tek kadın örgüt olması ciddi bir önem teşkil etmektedir. Bu birliğin düşüncelerini kamuoyuna aktarması için kullandığı araç *Türk Kadın Yolu* dergisi olmuştur. Ahmet Mithat Efendi nasıl ki mizahı araçsallaştırarak kitlelere ulaşmayı hedefliyorsa Nezihe Muhiddin de kitlelere ulaşmak için dergiyi araç olarak kullanmıştır. Bu bakımdan Nezihe Muhiddin'in, Ahmet Mithat Efendi'nin araçsallaştırma yöntemini takip ettiğini söylemek mümkündür. Nezihe Muhiddin kendi parasıyla bu dergiyi çıkarmıştır. Entelektüel kadınların yanı sıra aydın erkekler de bu dergiye katkı sağlamıştır. Zira dergi bu noktada bir mücadele aracına dönüşmüş ve hem entelektüel kadınların hem de aydın erkeklerin etkin bir şekilde düşüncelerini ifade etmeleri sağlanmıştır. Genel olarak dergide konu açısından eğitim, dünyadaki kadın hareketleri, sağlık, ev hayatı ve idaresi, sanat, çocuk bakımı, feminizm, moda, kadının siyasi hakları, vatanseverlik, ekonomi, edebiyat, müzik, toplumsal hayat olmak üzere birçok çalışmaya yer verilmiştir. Nezihe Muhiddin (1893-1958) kısa süren hayatında başta *Türk Kadını* adlı eseri olmak üzere romanlar, hikâyeler, düzyazılar, makaleler şeklinde birçok kıymetli eseri literatürümüze kazandırmıştır. Edebi yönü açısından baktığımızda aslında Nezihe Muhiddin, kadın hareketinde gösterdiği mücadeleyi ve düşüncelerini günümüze ulaştırmak için edebiyatı da etkin bir araç olarak kullanmıştır. Zira Nezihe Muhiddin'in kaleme aldığı çalışmaları okuduğumuzda görüyoruz ki günümüzde kadın haklarını kazanmamızda şu an ciddi eksiklikler olmasına rağmen bu hakları kazanmamızda kadınlar çok ciddi rol oynamıştır. Bu rolün görmezden gelinemeyeceğini Nezihe Muhiddin bizlere net bir şekilde göstermiştir.

Nezihe Muhiddin bir bakımdan kadın hareketi serüveninde resmettiği “yeni kadın” imgesini toplumsallaştırmak için özellikle edebi gücünü etkin bir şekilde kullanmış ve eserlerinde de bu imgeyi işlemiştir. Kurduğu birlik ise çalışmasını bozmayarak tam dört yıl verimli bir çaba göstermiştir. Aradan geçen bir iki yıl sonunda büyük kurtarıcı yeni Türk harflerini kabul ederek millete yeni, büyük, parlak bir yol daha sağladı. Burada kadınlığın şükranı sonsuz ve eşsiz olmuştur. Nezihe Muhiddin'e göre 1927-1928 tarihi Türk kadınının gerçek kurtuluşudur. Kadınlar okumak mutluluğuna kavuştu. 1930 tarihi Türk kadınının kanun yapma hakkının

kabul edildiği çok onurlu bir dönüm noktasıdır. Nezihe Muhiddin'e göre Türk kadını, 1923 ve 1926, 1927, 1928-1930 tarihleri için ayrıca kutlama töreni yapmayı asla unutmamalıdır.

Bu çalışmada Nezihe Muhiddin'in her ne kadar siyasal anlamda köşede kalmış biri olarak görünse de kadın hareketine doğrudan ve çok ciddi katkıda bulunduğu sonucuna ulaşıldı. Kadının her alanda geri planda kalmamasını sağlamak kendisinin tek gayesi olmuştur. Türkiye'de günümüzde dâhi kadın haklarını kazanmamızda hâlâ eksiklikler olmasına rağmen bu hakları kazanmamızda kadınların rolü yadsınamazdı. Öyle ki bu rol görmezden gelinmekle kalmamış, kadınlar yürüttükleri mücadelede ciddi engellerle karşılaşmıştır. Nezihe Muhiddin bu durumun en açık örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Henüz Halk Fırkası dâhi kurulmamışken Nezihe Muhiddin Kadınlar Halk Fırkası'nı kurma girişimine imza atmış ve dönemin koşulları içinde oldukça radikal bir pozisyonda yer almıştır.

Yine de Nezihe Muhiddin ılımlı bir mücadele stratejisine sahiptir. Bu stratejide uzlaşma, pazarlık ve ikna önemli öğelerdir. Kavgacı bir çizgisi ve kahramanlık gibi bir amacı yoktur. Aksine daha çok ikna etme yöntemiyle ilerlemiş ve Cumhuriyet rejimiyle ters düşmemeye dikkat etmiştir. Nezihe Muhiddin'in öne çıkan bir diğer özelliği kadın hakları üzerinden batılılaşmayı savunuyor olmasına rağmen ülkenin geleneklerinin, göreneklerinin de muhafaza edilmesi gerektiğine inanmasıdır. Kendi kültürüne sahip çıkarak medenileşme şeklinde özetlenebilecek olan bu tez, ilk olarak Ziya Gökalp tarafından formüle edilmiş, Peyami Safa, Ahmet Ağaoğlu gibi isimler tarafından farklı şekillerde savunulmuştur. Yeni kurulan Cumhuriyet rejiminde geleneksel ve modern değerler arasında esaslı bir çatışma yaşanırken Peyami Safa ve arkadaşları Türkiye'de "muhafazakâr bir modernleşme" tahayyül etmişlerdi (Özcan, 2023: 204). Bu açıdan Nezihe Muhiddin'in temsil ettiği medenileşme tasavvuru Ziya Gökalp, Peyami Safa gibi yazarlarda beliren çizgiyle örtüşmektedir.

Diğer bir ifadeyle Nezihe Muhiddin hem modern bir kadın tahayyül ederken hem de bu kadının geleneklerinden kopmaması gerektiğini savunmuştur. Bu anlamda Nezihe Muhiddin kendisini "terakkici bir muhafazakâr" olarak görmüştür. Peyami Safa'ya göre "Batıyı taklit etmek" toplumun ahlaki temellerine karşı bir tehdit oluşturur ve bu noktada yazdığı romanlar aracılığıyla okuyucularını bu taklit sonucu oluşacak feci toplumsal travmalar konusunda uyarır. Nezihe Muhiddin'e göre de

Batı'nın hem aşırılığında hem de süsünden uzak durulması gerekiyordu. Muhiddin'e göre bu aşırılık ve süs bağlamında uzak durulması gereken bir konu da alkoldür. İçki kadehini kaldıran bir kadını şevkat ve yüceliğini bizzat çamura atmış gibi tahayyül etmiştir.

Edebiyatı aslında kadın hareketinde yapmaya çalıştığı düşünceleri topluma yaymak için bir araç olarak kullanmıştır. Bu yönü eserlerinin kalitesini düşürdüğü anlamına gelmemektedir. Nitekim romanda sadece aşktan bahsetmek gibi bir sınırlama yoktur. Peyami Safa nasıl ki romanlarıyla okuyucularını "Batı'nın taklit edilmesi" konusunda uyarılarda bulunuyorsa Nezihe Muhiddin de romanları yoluyla benzer uyarılarda bulunmuştur. Örneğin "Sarhoş" adlı hikâyesiyle alkolün yuva yıkıcı olduğunu ve insanların mutsuzluğuna yol açtığını dile getirmiştir. Hikâyede kültürlü ve kendisini geliştirmiş olan Selma Hanım, babasının uygun gördüğü aynı şekilde kültürlü olan Rıfkı Bey ile evlenir. Çocuk sahibi olan Selma Hanım ve Rıfkı Bey yaşamlarına devam eder. Rıfkı Bey sık sık alkol alır ve barlara gider. Bu durumu sonradan öğrenen Selma Hanım ise çocuğunu alır ve evi terk eder. Hikâye, Selma Hanım'ın gazetede Rıfkı Bey'in intihar ettiği haberini okuması üzerine kurgulanır. Alkolün bir yuvayı nasıl dağıtacağını bu şekilde kaleme alan Nezihe Muhiddin'in bu konudaki düşüncesi oldukça nettir (Muhiddin, 1926b: 8-11). Bu örnek bize aslında Nezihe Muhiddin'in bahsi geçen eserinde kahramanlar üzerinden toplumsal bir soruna değindiğini göstermektedir.

Çalışmada Nezihe Muhiddin'in olmazsa olmazları olduğu sonucuna da ulaşıldı. Örneğin eğitim, meslek sahibi olmak, kamusal alana katılmak gibi bir bakımdan memlekete katkı sağlayacak her alanda kadınların yer alması gerektiğini savunmaktadır. Bunların yanı sıra kadınların "iyi bir eş" ve "iyi bir anne" vazifelerini de göz ardı etmemiştir. Her ne kadar bu noktada eleştirilere maruz kalsa da onun savunduğu durum aslında memlekete fayda sağlayacak çocukları yetiştirenin de bir kadın olduğunun göz ardı edilmesidir. Zira Nezihe Muhiddin kadınların "eş ve anne" kimliklerinin yanı sıra yeni rollere de sahip olmaları ve geri planda kalmamaları gerektiğini savunmaktadır. Elbette kadın ve erkek arasında yaratılışları gereği fark bulunmakta ve yaşam da bu farklılıklar ile sürekliliğini sağlayabilmektedir. Ama kadınların "eş ve anne" olma vazifeleri medeni haklarından mahrum kalacağı anlamına gelmemeliydi ki bu bağlamda Nezihe Muhiddin kadınların toplumsal hayatta ikinci plana itilmemesi gerektiğini düşünmektedir.

Bu çalışmada çok büyük bir kllyeti olan Nezihe Muhiddin'in tüm eserleri, özellikle tüm gazete ve dergi yazıları incelenememiştir. Nezihe Muhiddin hakkında o dönemin insanlarının, siyasetçilerinin yorumları bir arşiv çalışması yoluyla toplanabilir. Ayrıca Nezihe Muhiddin hakkında o dönemde çıkan bütün gazete ve dergi yazıları bir araya getirilebilir. Bu tezin daha ileri bir aşaması olarak tüm bunların ortaya konulmasıyla beraber bu çalışma geliştirilmeye aıktır.



KAYNAKLAR

- Akgül, İlknur Fatma** (2021). “Olympe De Gouges’tan Nezihe Muhiddin’e Devrimlerin Yok Saydığı Kadınlar”, *Politik Psikoloji Dergisi*, C:1, S:2, ss.81-99.
- Alacı, Beral** (2016). “Atatürk Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi Kurultaylarında, Nizamnamelerinde ve Programlarında Kadın Algısı”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:14, S:3, s.222.
- Altınbaş, Deniz** (2006). “Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm”, *İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi Kadın Araştırmaları Dergisi*, C:0, S:9, ss.9-21.
- Anderson, Benedict** (1993). *Hayali Cemaatler*. İskender Savaşır (çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Aşa, Emel** (1995). “Fatma Aliye Hanım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları), C:12, ss.261-262.
- Ateş Yurdsever, Nevin (haz.)** (2009). *Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925-1927)*. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları.
- Aydınör, Figen** (2006). “Tanzimat Dönemi Kadın Yaşamındaki Modernleşme”. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, Türkiye.
- Bakacak Gelgeç, Ayça** (2009). “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C:11, S:44, ss.627-638.
- Balcı, Meral ve Tuzak, Mervener** (2017). “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Nezihe Muhiddin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasi Hakları İçin Mücadelesi”, *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, C:1, S:1, ss.43-51.
- Baykan, Ayşegül ve Baskett Ötüş, Belma** (1999). *Nezihe Muhiddin ve Türk Kadını 1931: Türk Feminizminin Düşünsel Kökenleri ve Feminist Tarih Yazılıcılığında Bir Örnek*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Behnan, Enver** (1925). “Demokraside Feminizm”, *Türk Kadın Yolu*, 6 Ağustos, No:4, s.3.
- Behnan, Enver** (1925). “Statik Hayat-Dinamik Hayat”, *Türk Kadın Yolu*, 13 Ağustos, No:5, ss.5-6.
- Bensadon, Ney** (1994). *Başlangıçtan Günümüze Kadın Hakları*. Şirin Tekeli(çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berktaş, Fatma** (2014). “Feminist teoride açılımlar”. Yıldız Ecevit ve Nadide Kalkıner (ed.). *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 4. baskı.

- Beyraqdar, Meltem** (2021). “1980’lerden Günümüze Türkiye’de Kadın Hareketi ve Politikalarının Siyasal ve Toplumsal Yansımaları Ve Dönüşümü”. Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun, Türkiye.
- Birecikli, Burak İhsan** (2008). “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme”, *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, C:2, S:3, s.20.
- Bompas, Katherine** (1925). “Nezihe Muhiddin’e 20 Haziran 1925 tarihinde gönderilen mektup”, *Kadın Yolu*, 16 Temmuz 1925, No:1, s.9.
- Bora, Tanıl** (2007). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chatterjee, Partha** (2013). *Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm*. Evrem Tilki (çev.), Ayşe Gül Altınay (Derl.), Vatan, Millet, Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Celâsun, Zehra** (1946). *Tarih Boyunca Kadın*. İstanbul: Ülkü Kitapyurdu.
- Çaha, Ömer** (2008). *Bitmeyen Beraberlik Modern Dünyada Din ve Devlet*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çakır, Serpil** (1989). “Osmanlı Kadınının Yeni Bir Kimlik Kazanma Aracı: Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, ss.16-21.
- Çakır, Serpil** (1994). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metris Yayınları.
- Çakır, Serpil ve Akgökçe, Necla (derl.)** (1995). *Kadın Araştırmalarında Yöntem (Farklı Feminizmler Açısından)*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Dik, Tuba** (2012). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ressentiment’in Dönüşümü: Nezihe Muhiddin ve Leyla Erbil”. Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye.
- Durhan, İbrahim** (1999). “Osmanlı Hukukunun Yapısı Üzerine Bir Etüd”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:3, S:1, ss.215-232.
- Erbil, Pervin** (2007). *Kibele’den Pandora’ya Kadının Tarihsel Yenilgisi*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Erdem Kaya, Burcu ve Sayılğan Baydaş, Özge** (2012). “Ataerkil ve Anaerkil Toplumun Tarihsel Savaşımının "Avatar" Filmi Bağlamında İncelenmesi”, *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, C:1, S:1, ss.111-132.
- Ersöz Gülsevin, Filiz** (2020). “Tanzimat ve Meşrutiyet Döneminde Kadın Haklarına İlişkin Basın Odaklı Genel Değerlendirme”, *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, Gürsoy Akça Özel Sayısı, S:5, ss.225-234.
- Eskin Terzi, Berna** (2018). “Tarihin Tanımazlıktan Geldiği Kadın: Nezihe Muhiddin”, *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2018, C:4, S:2, ss.324-329.
- Gellner, Ernest** (2018). *Uluslar ve Ulusçuluk*. Büşra Ersanlı ve Günay Göksu Özdoğan (çev.), İstanbul: Hil Yayınları.

- Gönenç Yapar, Aslı** (2006). “Fransa’ da ve Türkiye’ de Kadın Hareketleri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, C:0, S:27, ss.63-84.
- Gürpınar, Rahmi Hüseyin** (1925). “Kadın”, *Kadın Yolu*, 16 Temmuz, No:1, s.10.
- Güç, Hüseyin** (2001). “Nezihe Muhittin’in Hayatı ve Romanları Üzerinde Bir İnceleme”. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, Türkiye.
- Güngördü Erkmn, Sedef** (2019). “Nezihe Muhiddin ve Mefkuresi”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(3), ss.1496-1510.
- Hobsbawn, Ernest John Eric** (2020). *Milletler ve Milliyetçilik*. Osman Akınhay (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hrosh, Miroslav** (2011). *Avrupa’da Milli Uyanış*. Ayşe Özdemir (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnan, Rauf Mehmet** (1991). *Atatürk ve Türk Kadını*. İstanbul: Arkın Yayınevi.
- KADER (Kadın Adayları Destekleme Derneği)** (2011). *Kadın Yurttaşın El Kitabı*, İstanbul: Akyol Matbaacılık.
- Kaplan, Leyla** (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Karabulut, Mustafa** (2016). “Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum”, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S:2, ss.49-65.
- Kekeç, Nuran** (2014). “Ahmet Mithat Efendi’de Mizahın Toplumsal Cinsiyeti”. Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Kemal, Namık** (1862). “Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layihadır”, *Tasvir-i Efkâr*, 29 Ocak, No:457, ss.1-2.
- Kerestecioğlu Özkan, İnci** (2007). “Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prensten Frankeştayn’ın Canavarına”, H. Birsen Örs (derl.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kerim, Fahrettin** (1926). “İçki Düşmanlığı Ve Hanımlarımız”, *Türk Kadın Yolu*, 1 Ekim, No:20, s.3.
- Kılıç, Fikret Ahmet ve Gürbüz, Handan** (2019). “Recaizade Mahmut Ekrem’in Edebiyata Dair Bazı Dikkatleri Ve Eleştirileri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:12, S:2, ss.223-245.
- Kılıç, Zülal** (1998). “Cumhuriyet Türkiye’sinde Kadın Hareketlerine Genel Bir Bakış”. Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu (ed.), *75 Yılda Kadınlar Ve Erkekler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Köksal, Şahin** (2007). “Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, S:12, s.2.
- Köse Türkmenoğlu, Dilşad** (2019). “Erken Cumhuriyet Dönemi Kadın Aydın Profili: Nezihe Muhiddin Örneği”, *Akademik Bakış Dergisi*, S:75, ss.68-81.

- Kırkpınar, Leyla** (1998). “Türkiye’de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın”, Ayşe Berktaş Hacımirzaoğlu (ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Koray, Meryem** (1995). *Türkiye’de Kadınlar*. İstanbul: Yeni Yüzyıl Kitaplığı.
- Köse, Özlem** (2020). “Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Kadınların Var Olma Mücadelesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C:13, S:71, ss.257-264.
- Mill, Stuart John** (2019). *Kadınların Köleleştirilmesi*. Ahmet Özcan (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2. baskı.
- Muhiddin, Nezihe** (1913a). “Bir Mütalaa”, *Kadınlar Dünyası*, 30 Nisan, No:14, s.2.
- (1923). “Türk Kadını ve Barlar”, *İleri*, 23 Ekim, No:2038, s.2.
- (1923a). “Türk Kadınının Hakkı”, *Vakit*, 4 Haziran, No:1967, s.4.
- (1925). “Çocuklarımızı Nasıl Büyütmeliyiz?”, *Kadın Yolu*, 16 Temmuz, s.7.
- (1925a). “Kadın Yolunun Şiari”, *Kadın Yolu*, 16 Temmuz, No:1, s.2.
- (1925b). “Cumhuriyet’in Türk Kadınlığı Üzerinde Feyzi”, *Kadın Yolu*, 23 Temmuz, No:2, s.18.
- (1925c). “Kadınlar Ve Tayyare İanesi”, *Türk Kadın Yolu*, 30 Temmuz, No:3, s.2.
- (1925d). “Gazimize Kavuşurken”, *Türk Kadın Yolu*, 6 Ekim, No: 9, s.2.
- (1926). “Sarhoş”, *Türk Kadın Yolu*, 15 Eylül, No:19, ss.8-11.
- (1926a). “Kadınlar Ayyaşlıktan Tiksinnmelidir”, *Türk Kadın Yolu*, 15 Aralık, No:24, s.2.
- (1927a). “Nezihe Hanım Davası”, *Cumhuriyet*, 7 Ekim, No:1226, s.3.
- (1927b). “Türk Kadın Birliği Kongresi”, *Kadın Yolu*, 1 Haziran, No:29, ss.1-6.
- (1927c). “Beynelmilel Kadın Birliği’nin Daveti”, *Milliyet*, 20 Mart, s.2.
- (1927d). “Kadınların Siyasi Hukuku”, *Cumhuriyet*, 19 Nisan, No:1058, s.3.
- (1929). *Benliğim Benimdir*. İstanbul: Sudi Kitaphanesi.
- (1931). *Türk Kadını*. İstanbul: Numune Matbaası.
- (1933). *Güzellik Kraliçesi*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- (1934). *Bozkurt*. İstanbul: Anadolu Türk Kitaphanesi.
- (1934a). *Haydudun Sonu*. İstanbul: Muallim Fuat Anadolu Türk Kitaphanesi.
- (1934b). *İstanbul’da Bir Landru*. İstanbul: Numune Matbaası.
- (1934c). *Kevser Nine*. İstanbul: Muallim Fuat Anadolu Türk Kitaphanesi.
- (1935). *Ateş Böcekleri*. İstanbul: Hilmi Kitabevi.
- (1943). *Bir Aşk Böyle Bitti*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- (1943a). *Çingiraklı Yılan*. İstanbul: Arif Bolat Kitabevi.
- (1943b). *Çıplak Model*. İstanbul: Arif Bolat Kitabevi.
- (1943c). *İzmir Çocuğu*. İstanbul: Hilmi Kitabevi.

- (1944). *Gene Geleceksin*. İstanbul: Arif Bolat Kitabevi.
- (1944a). *Sabah Oluyor*. İstanbul: Arif Bolat Kitabevi.
- (1944b). *Sus Kalbim Sus*. İstanbul: Arif Bolat Kitabevi.
- Neffel, Muhteşem** (1914). “Kadınlar Cihanında Türklerin Büyük Kadını Nezihe Muhiddin Hanım’a”, *Seyyale*, No:1, ss.8-10.
- Nietzsche, Friedrich** (2007). *İnsanca Pek İnsanca I*. Mustafa Tüzel (çev.), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Ölçer, Şevki Mehmet** (1927). “Kadınlık Ve Askerlik”, *Türk Kadın Yolu*, 15 Şubat, No:27, ss.3-4.
- Özcan, Ahmet** (2022). “Bir Susuş Ustalığı: Friedrich Nietzsche’nin Felsefesinde ‘Sessizlik’ Kavramının Metinlerarası Bir Okuması”, *Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi*, Nisan 2022, S:18, ss.115-141.
- Özcan, Ahmet** (2023). “Nihilizm, Güç ve Ahlâk: Peyami Safa’nın Siyasal-Ahlâki Düşüncesinde Friedrich Nietzsche’nin Gölgesi”, *Toplum ve Bilim*, S:163, ss.185-209.
- Özdemir, Hacı & Aydemir, Duygu** (2019). “Dördüncü Dalga Feminizm Üzerine”, *International Social Sciences Studies Journal*, C:5, S:32, ss.170-1711.
- Özkay, Nesli** (2017). “Nezihe Muhiddin ve Türk Kadın Yolu Dergisi”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Özkırmı, Umut** (2008). *Milliyetçilik Kuramları*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Özkorkurt, Ünal Nevin** (2007). “Yargı Bağımsızlığı Açısından Osmanlı’da Ve Günümüz Türkiye’sinde Yargıya Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:57, S:2, ss.225-242.
- Pürmüşlü, Nazan** (2020). “II.Meşrutiyet Dönemi’nde Türk Kadınının Toplumsal Hayattaki Yeri ve Kadın Hareketleri”, *Akademik MATMUAT Dergisi*, C:4, S:1, ss.57-74.
- Refik, Hatice** (1925). “Kadın-Zevce”, *Türk Kadın Yolu*, 13 Ağustos, No:5, ss.6-8.
- Sancar, Serpil (derl.)** (2011). *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sancar, Serpil** (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sevim, Ayşe** (2005). *Feminizm*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. baskı.
- Sezer, Esra** (2018). “Türkiye’de Kadın Hareketinin Tarihsel Gelişimi ve Tekirdağ Örneği”. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, Türkiye.
- Swale, Jessica** (2013). “Mavi Çoraplar: İngiltere’de Kadınların Eğitim Hakları Üzerine Bir Oyun”, Nagihan Haliloğlu (çev.), *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, C:1, S:2, ss.111-113.
- Smith, Stephen David Anthony** (1994). *Milli Kimlik*. Bahadır Sina Şeker (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

- Şahin, Yılmaz** (2018). “Cumhuriyet Döneminde Türk Kadın Hareketleri” , *Hukuk Gündemi Dergisi*, Mart 2018, ss.50-52.
- Taş, Gün** (2016). “Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analiz, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri”, *Akademik Hassasiyetler*, C:3, S:5, ss.163-175.
- Tayanç, Füsün ve Tayanç, Tunç** (1981). *Dünyada ve Türkiye’de Tarih Boyunca Kadın*. İstanbul: Tan Düşünce Yayınları.
- Tekeli, Şirin** (1991). “Tek Parti Döneminde Kadın Hareketi De Bastırıldı”. Cinemre, L. ve Çakır, R. (ed.), *Sol Kemalizme Bakıyor*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Toprak, Zafer** (2016). *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. baskı.
- Toska, Zehra ve Serpil Çakır, Tülay Gençtürk, Sevim Yılmaz, Selmin Kurç, Gökçen Art, Aynur Demirdirek** (Hz.)(1993). *İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869–1927)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ülger Eroksal, Gülçin** (2015). “Türk Anayasalarında Kadın Hakları ve Uygulamalarıyla İlgili Bir Değerlendirme”, *Yasama Dergisi*, S:31, ss.24-45.
- Unat Abadan, Nermin (derl.)** (1982). “Toplumsal Değişme ve Türk Kadını”, *Türk Toplumunda Kadın*. İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Yeşil, Nilüfer** (2009). “Nezihe Muhiddin, Kadın Gotiği ve Gotik Kahramanlar”. Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye.
- Yiğit Çavuşoğlu, Gamze** (2015). “Türkiye’de Kadın Hareketinin Oluşumu ve Kadının Sosyal Yaşamdaki Yeri”, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, Türkiye.
- Yılmaz, Ahmet** (2010). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C:9, S:20, ss.191-212.
- Yusuf, Efzayış** (1925). “Ev Hayatı”, *Kadın Yolu*, 16 Temmuz, No:1, s.4.
- Yürüt, Berna** (2017). “Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (özel sayı)*, ss.365-396.
- Zeki, Cemal** (1927). “Grip ve Kadınlarımız”, *Türk Kadın Yolu*, 15 Şubat, ss.3-4.
- Zihnioğlu, Yaprak** (1998). “Nezihe Muhiddin: Bir Osmanlı Türk Kadın Hakları Savunucusu”. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Zihnioğlu, Yaprak** (2013). *Kadınsız İnkılap Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Zürcher, Erik Jan** (2013). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. Yasemin Saner Gönen (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- (1913). “Konferans”, *Kadınlar Dünyası*, 6 Nisan, ss.3-4.

- (1923).“Kadınlarımız Hukuk-ı Siyasiye İstiyorlar”, *Vakit*, 31 Mayıs, No:1963, s.1.
- (1923).“Türk Kadınlar Şurası”, *Vakit*, 6 Haziran, No:1969, s.3.
- (1923).“Şehrimizdeki Kadın Hareketi İlerliyor Kadınlar Halk Fırkası Bugün Resmen Teşekkül Edecektir”, *Vakit*, 16 Haziran, No:1979, s.1.
- (1923). “Kadınlar Halk Fırkası Faaliyette”, *Vakit*, 26 Haziran, No:1989, s.1.
- (1924).“Hanımlar Birliği Yeni Bir Program İle Saha-i Faaliyete Atılıyor”, *Tanin*, 16 Şubat, No:485, s.3.
- (1926).“Biraz da Şaka: Kadın Birliği Siyasi Hayata Karışmaya Karar Verir”, *Cumhuriyet*, 6 Ocak, No:608, ss.1-2.
- (1926).“Kadınlarımız Siyasi Hayata Girmek İstiyorlar”, *Cumhuriyet*, 16 Ocak, ss.1-2.
- (1927).“Kadınlarla Erkekler Arasından Nasılsa Bir Kara Kedi Geçti: Toplanan Kongre Gayr-i Kanuni Midir?”, *Milliyet*, 28 Mart, No:405, ss.1-4.
- (1927).“Kadınlar Birliği’nde Hesaplara Bakıldı, Yeni Komisyonlar Yapıldı”, *Cumhuriyet*, 2 Nisan, No:1043, s.2.
- (1927).“Kadınların Mebusları”, *Cumhuriyet*, 16 Haziran, No:1113, s.3.
- (1927).“Biraz da Şaka: Hanımlar Mebus Olunca”, *Cumhuriyet*, 21 Haziran, No:1118, s.1.
- (1927).“Biraz da Şaka: Kadın Birliği Kadınlar Polis Olabilir Diyor!”, *Cumhuriyet*, 30 Temmuz, No:1157, s.2.
- (1929).“Nezihe Hanım Davası”, *Cumhuriyet*, 30 Mayıs, No:1815, s.2.
- (1933).“Nezihe Muhiddin Hanım İle Bir Hasbihal”, *Cumhuriyet*, 10 Haziran, No:3265, s.5.
- (1958).“Nüfus Kütüğü”, *Milliyet*, 17 Şubat, No:2792, s.3.
- (1986).“Bir Yenilik”, *Cumhuriyet*, 18 Kasım, No:1986, s.2.

İnternet Kaynakları

- Akyol, Cengiz** (2012). Tarih Boyunca Kadın, Alındığı Tarih:10.09.2022, Adres: <https://docplayer.biz.tr/37367713-Tarih-boyunca-kadin-saygilarimla-cengiz-akyol-sevgili-hocamiz-a-muhibbe-darga.html> >.
- Berktaş, Fatma** (2004). Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları no 7, Alındığı Tarih: 05.09.2022, Adres:<https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std_7.pdf>.
- Görgün Baran, Aylin** (2021). “Feminizmin Gelişim Serüveni: Dalga Yerine Kuşak Diyelim Mi?”, Alındığı Tarih: 08.09.2022, Adres: <<https://kockam.ku.edu.tr/feminizmin-gelisim-seruveni-dalga-yerine-kusak-diyelim-mi-aylin-gorgun-baran/>>.

- KADEM (Kadın ve Demokrasi Derneği)**, Kadınlara Yönelik Yasal Düzenlemeler, Alındığı Tarih:09.09.2022, Adres:<<https://kadem.org.tr/kadinlara-yonelik-yasal-duzenlemeler/>>.
- “**Millet**”, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, Alındığı Tarih: 25.05.2023, Adres: <<https://sozluk.gov.tr/>>.
- Özcan, Ahmet (derl.)** (2012). “Türkçe Cinsiyetçi Deyiş, Deyim ve Atasözleri”, Alındığı Tarih: 10.09.2022, Adres: <<http://ayrimcisozluk.blogspot.com/2012/02/turkce-cinsiyetci-deyim-deyis-ve.html>>.
- Satıl, Ceren** (2021). “Çeşitli Ülkelerde Kadınların Seçme ve Seçilme Hakkına Sahip Olmalarına Yönelik İddialar Doğru mu?”, Alındığı Tarih:01.09.2022, Adres: <<https://www.dogrulukpayi.com/dogruluk-kontrolu/cesitli-ulkelerde-kadinlarin-secme-ve-secilme-hakkina-sahip-olmalarina-yonelik-iddialar>>.
- Uğurman Kendirci, Sema.** Türk Kadınlar Birliği Tarihçe, Alındığı Tarih: 08.09.2022, Adres:<<http://www.turkkadinlاربirliđi.org/tr/kurumsal/1/Tarih%C3%A7e>>.
- (2018) “İstanbul Sözleşmesi Almanya“da Yürürlüğe Girdi”, Alındığı Tarih: 01.09.2022, Adres:<<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/istanbul-sozlesmesi-almanyada-yururluge-girdi-40727974>>.

ÖZGEÇMİŞ

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : T.C. İstanbul Gedik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
- **Yüksek Lisans** : T.C. İstanbul Gedik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

